

1962. XVI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM

SOPRONI SZEMLÉ

Helytörténeti folyóirat

Alapította: Heimler Károly

Kiadja:

SOPRON VÁROS TANÁCSA

Szerkesztő bizottság:

CSIKÓS GYÖRGY, DOMONKOS OTTÓ, ERDÉLY SÁNDOR, FALLER JENŐ, FÁBJÁN LAJOS, FEKETE FERENC, FÖLDI LŐRINC, FRIEDRICH KÁROLY, GÁL JÁNOS, GUNDA MIHÁLY, GYULAY ZOLTÁN, HAMMERL LAJOS, HARACSI LAJOS, HORVÁTH JÓZSEF, KELÉNYI FERENC, MOLLAY KÁROLY, PINTÉR FERENC, RADÓ FERENC, RÉTHLY ENDRE, SIMON JÁNOS, SOMKUTI ELEMÉR, TARJÁN GUSZTÁV, TÁRCZY-HORNOCH ANTAL, VENDEL MIKLÓS, VERBÉNYI LÁSZLÓ, WINKLER OSZKÁR, ZÁMBÓ JÁNOS, ZÁRAI KÁROLY.

Szerkeszti:

CSATKAI ENDRE

1962. XVI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Winkler Oszkár: Új lakóépületek Sopron belvárosában

289 Winkler Oszkár: Új lakóépületek Sopron belvárosában

A soproni belváros a budai Vár mellett az ország leggazdagabb és legegységesebb műemlékegyüttese; épületei közül hatvannál több műemlék, közel hetven műemlék-jellegű és tíznél több városképi jelentőségű. Ennek az egységnek a megőrzése érdekében a soproni belváros épületeihez, beépítetlen telkeihez csak a legnagyobb körültekintéssel, megfontolással, megfelelő előkészítő munka után szabad nyúlni.

Már a két világháború között felvetődött az akkor jórészt magántulajdonban levő műemléképületek megóvásának, karbantartásának kérdése, amikor a műemlékértékű épületek tatarozása során a hozzá nem értők egyes épületeken az eredetitől eltérő jellegű vakolat, oda nem illő színezés, önkényes kiegészítések alkalmazásával többé-kevésbé kivetkőztették azokat eredeti formájukból. A műemlékvédelmet azóta az országban szakavatott szervek intézik s a hatóságok támogatják munkájukat; az Építésügyi Minisztérium Város és Községrendezési Főosztálya főhatósága alatt működő Országos Műemlékvédelmi Felügyelőség munkája keretében nemcsak nyilvántartja az ország összes műemlékeit, hanem meghatározott sorrendben gondoskodik a megrongált vagy rossz állapotú műemléképületek szakszerű, a műemlékvédelem korszerű felfogásának megfelelő helyreállításáról, kiegészítéséről, karbantartásáról, bemutatásáról. A helyreállítási

munkák során végzett kutatómunka már eddig is számos, eddig ismeretlen régi alkotás, új részlet feltáráshoz vezetett. E tevékenység eredményeinek igazolására elég, ha Sopronban az Orsolya téri lábasházra, a Kolostor utcai középkori teremre, az Új utcában feltárt középkori zsinagógára, az Új utcai gótikus lakóházra, a Beloiannisz téri Fabricius-ház gótikus termeire s a belvárosi házak kapualjaiban kibontott ülőfülkékre utalunk. A műemlékfeltárás, helyreállítás, megőrzés hazai és külföldi tapasztalatai új szemlélet kikristályosodásához vezettek, amely ma és a jövőben az ezirányú tevékenység alapjául szolgál.

A műemlékek helyreállítása mellett már régebben is problémát jelentett a *belvárosi hézagtelkek beépítése*, valamint a szanálásra érett és így lebontandó házak helyére kerülő épületek kialakítása is. A „Magyar Építőművészet” című szakfolyóirat hasábjain már régebben foglalkoztam ezzel a témával¹⁽¹⁾ és a historizálással, stílusutánzással szemben amellet foglaltam állást, hogy a foghíjakat, valamint a lebontandó házak helyét a korszerű igényeknek megfelelő épületekkel kell beépíteni, annál is inkább, mivel a belváros műemlékegyüttese sem egyetlen rövid korszakban jött létre, hanem évszázadok folyamán alakult ki és a gótikus, reneszánsz, barokk, klasszicista, romantikus és eklektikus épületek mégis harmonikus utcaképekké formálódtak. A telekritmushoz, a ²⁹⁰megelevő épületek párkánymagasságához, hangulatához való alkalmazkodást elegendőnek véltem ahhoz, hogy korszerű házak építésével se bontsuk meg a városkép egységét, ne rontsuk le értékét. A stílusutánzás néhány kirívóan rossz példája Sopronban már ebben az időben is ennek a felfogásnak a helyességét igazolta. A második világháború utolsó időszakában a város elleni bombatámadások nagy pusztítást végeztek a soproni belváros műemlékeiben is, és a rombolások következményeképpen a belvárosi hézagtelkek beépítésének kérdése még inkább időszzerűvé vált.

Persze más, ennél sokrétűbb problémák is jelentkeztek, mint pl. a Lenin körüti rombolás folytán bekövetkezett állapot építészeti megoldása, ahol a rongáláskor feltárt városfal és bástyarészek megmutatására irányuló törekvés teszi a kérdést bonyolultabbá. A megoldásra írt pályázatra beérkezett tervek²⁽²⁾ – bár sok érdekes ötletet vetettek fel és hozzájárultak több elvi szempont tisztázásához – nem voltak alkalmasak arra, hogy a megvalósítás városképi, építészeti szempontból kielégítő és gazdaságosság tekintetében is helytálló alapját megadják. Nem vezetett pozitív eredményre az e kérdésre vonatkozó, a „Műemlékvédelem” hasábjain közzétett cikkemet³⁽³⁾ követő élénk, de az abban javasolt megoldás helyességét alátámasztó lényeges érveket – véleményem szerint – csak helyenként érintő vita sem. A soproni belváros szanálásának 1957 decemberében elkészült tervdokumentációja,⁴⁽⁴⁾ amely részletes helyszínelés alapján tünteti fel a műemlék, műemlékjellegű és a városképi jelentőségű épületeket, tartalmazza a bontásokra, valamint a beépítésekre vonatkozó elgondolásokat, de későbbi időpontra halasztja néhány olyan részlet megoldását, amelyek alaposabb előkészítést, tanulmányt, megfontolást igényelnek. Ezek közé tartozik a Lenin körüti rombolás – az ún. „Bástya tér” – kérdése is, amelyről már szóltam. Az Előkapu 11. számú kétemeletes lakóház helyreállítása során már döntés történt az épülethez a Lenin körút felől támaszkodó kis fronthosszúságú boltok sorának sokat vitatott kérdése tekintetében, amelynek eredményeképpen a boltsort most megtartják és helyreállítják. A Szt. György utca és Új utca közötti telektömb északi végében ugyancsak a háborús rongálások következtében keletkezett üres telkek beépítésének módját és mértékét majd az ide kerülő épület tervezése során kell – több szempont figyelembe vételével – eldönteni. Az Orsolya tér üres telkeinek beépítésére még a II. ötéves terv folyamán sor kerül és a Györi Tervező Vállalat Soproni Irodája már megbízást kapott a beépítési terv elkészítésére.

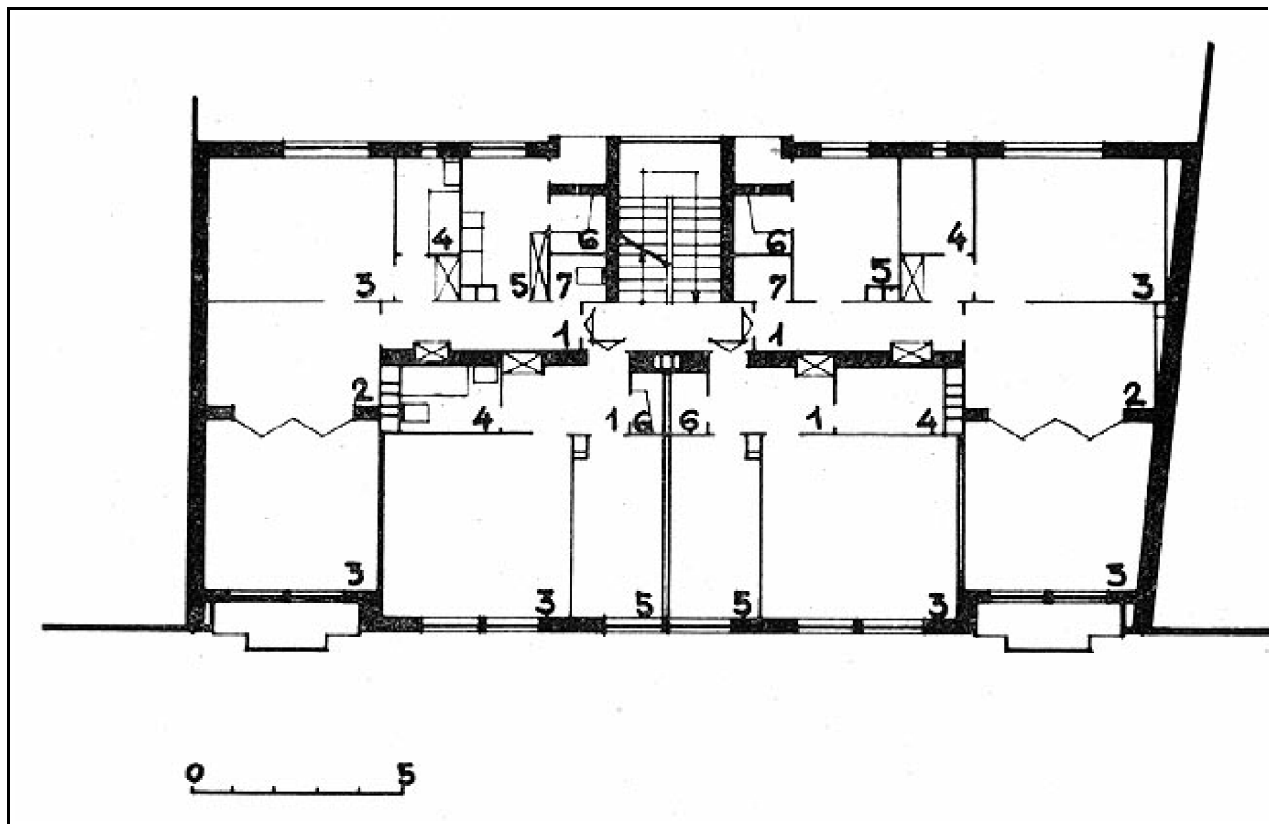
A felmerülő kérdések megoldásának, a belvárosi hézagtelkek mielőbbi beépítésének többek között gazdasági természetű nehézségei is vannak. Így pl. a Lenin körüti rombolások során felszabadult telkek beépítése azért is késik, mert itt – a régi várárok helyén – az építkezést a szükséges mélyalapozás költségei tetemesen megnövelik.

2911. A soproni belváros szanálási terve
A hézagtelkeken épített lakóházakat 1., 2. és 3. sorszámmal jelöltük

Az említett nehézségek és a belvárosi építkezésekkel járó anyagi áldozatok ellenére most mégis *beszámolhatunk három többszintű lakóház építéséről, amelyek a belváros hézagtelkein 1959-től 1962-ig létesültek.* Közülük kettő a [292](#) Templom utcában, egy pedig a Szt. György utcában épült. Az épületek tervezői az adottságok figyelembe vételével igyekeztek korszerű lakásokat tervezni, mégis vitás marad, vajon további lakóházak építésével célszerű-e a belváros amúgyis túl magas laksűrűségét növelni. A lakóházak építése mellett szól, hogy így az üres telkek viszonylag leggyorsabban épülnek be. Középületekre ugyanis a hézagtelkek számának arányában szükség nincs; legnagyobbbrészt a kötött telekméretetek sem alkalmasak erre a célra, azonkívül a szűk utcák a középületek előtt szükséges járműparkolásra sem adnak módot.

Az új épületek helyét a belváros itt közölt szanálási tervén (1. ábra) tüntettük fel és azokat a tervezés, ill. építés sorrendjében 1 (Templom utca 23.), 2 (Templom utca 24.) és 3 (Szt. György utca 18.) számmal jelöltük.

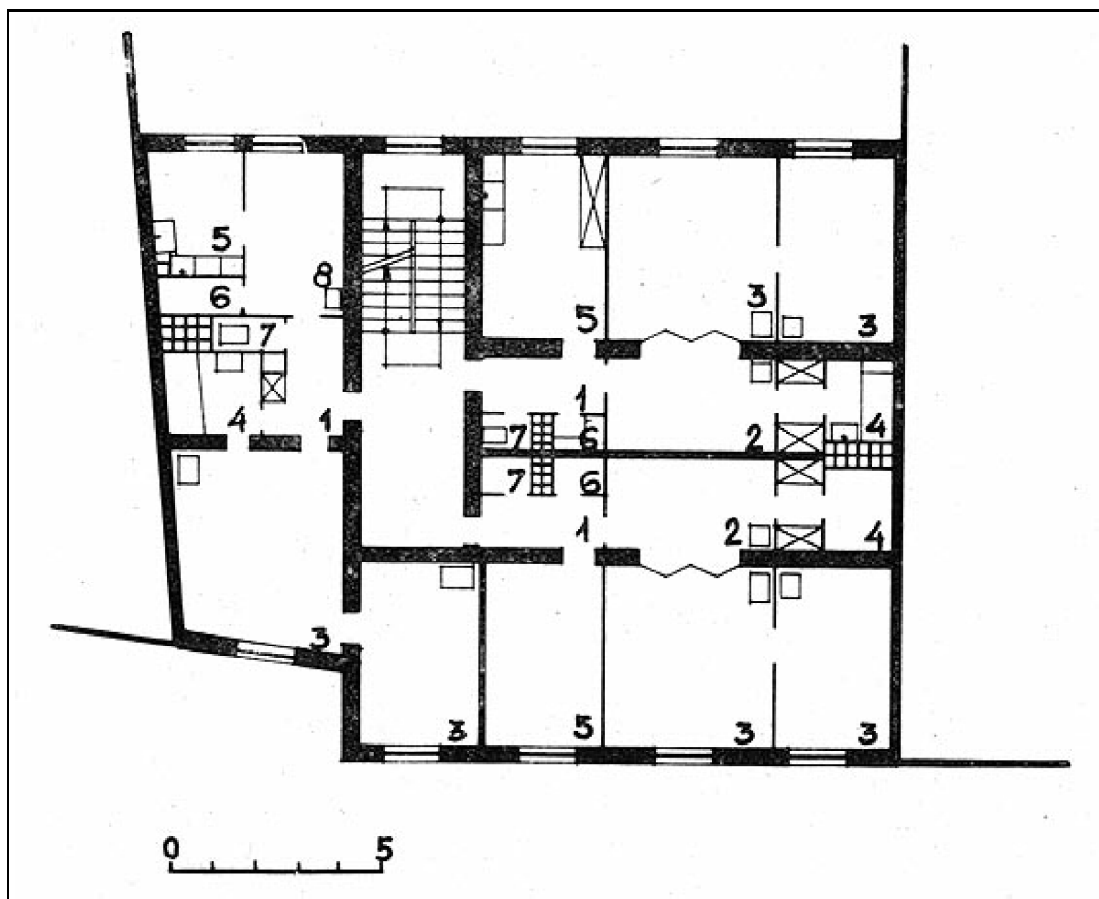
2. A Templom utca 23. számú hézagtelken 1959-ben tervezett és 1960-ban felépített lakóház általános emeleti alaprajza. Tervezte Winkler Oszkár 1: előszoba; 2: hall; 3: szoba; 4: fürdőszoba; 5: konyha; 6: éléskamra; 7: WC

1. *Templom u. 23.* A telken azelőtt eklektikus, szabadon állóan – az utca felől előkerttel – elhelyezett zsinagóga állt, amely a második világháborúban oly mértékben rongálódott meg, hogy megtartásáról szó sem lehetett. A romos épület lebontása után az ötvenes évek elején itt kutatásokat is végeztek az eredetileg ezen a helyen állt Brückl-torony (Zöld-torony) alapjaira vonatkozóan. A zsinagóga szabadon elhelyezése következtében mutatkozó szomszédos tűzfalak és az előkert a Templom utca térfalának nyugodt megjelenését nem biztosították, és így nem volt vitás, hogy az új lakóépület az utcavonalban, zárt sorban épüljön meg. Az udvar felé kissé szélesedő telket észak felől eklektikus, iskolából átalakított kétemeletes lakóház, dél felől ugyancsak kétemeletes, romantikus lakóépület határolja. A szomszédos épületek nagyobb szintmagasságából adódó párkánymagasságok lehetővé tették, hogy az új lakóépület gazdaságosan 4 lakószinttel – földszint és 3 emelet – épüljön meg. A lakások szempontjából előnyös, hogy az épület utcai homlokzata előtt – a Liszt Ferenc utca és a Liszt Ferenc Kultúrház kertje révén – széles előtér alakul ki.

2933. A Templom utca 23. számú lakóház az utcaképben Tervező: Winkler Oszkár. Diebold K. felvétele

294Az épületben szintenként 4, összesen 16 lakás van elhelyezve. A szűk udvar miatt csak utcai, ill. átmenő lakások létesültek. Szintenként 2 lakás előszobát, hallt, két szobát, konyhát, éléskamrát, fürdőszobát, WC-t és loggiát, ill. erkélyt, további 2 pedig előszobát, egy szobát, konyhát, éléskamrát, WC-berendezéssel ellátott fürdőszobát tartalmaz. Az épület általános emeleti alaprajzát a 2. ábra mutatja.

4. A Templom utca 24. számú hézagtelken 1959-ben tervezett és 1961-ben felépült lakóház általános emeletalaprājza. Tervező: Füredi Oszkár. 1: előszoba, 2: hall, 3: szoba, 4: fürdőszoba, 5: konyha, 6: éléskamra, 7. WC, 8. étkezőhelyiség

A teherbíró talaj kb. 5 m mélységben van, és így kútalapozást kellett alkalmazni. A szomszédos épületek állagának megóvása érdekében a középfalvas elrendezésű lakóház szélső kútalapjait a szomszédos telkek határaitól mintegy 2 m távolságban helyezték el, s így a határfalakat a talpgerendák konzolos végeire támaszkodó vasbetonkoszorúk hordják. Mindez természetesen a normális alapozás költségeihez viszonyítva többletet jelentett.

A homlokzat szimmetriája az utcai front hosszmeretének megfelelő alaprajzi elrendezésből adódott. A kis mélységű loggiák és az eléjük helyezett, kis kiülésű erkélyek a homlokzat változatossá tétele céljából terveztettek, amely némi plasztikát megtűr, sőt meg is kíván (3. ábra).

2. *Templom utca 24.* A Templom utca 24. számú ház lerombolásával szabaddá vált telek beépítése körül sok vita folyt. Sokan még ma is azt állítják, hogy a régi, nagyobb részben egyenes, kisebb részben íves beépítési vonalat kellett volna megtartani az új építkezés során is. Ez a beépítési vonal abból adódott, hogy a reál iskola – ma Széchenyi István Gimnázium – épületét annak idején a Templom utca szélesítése céljából a 24. számú lakóépület homloksíkjához képest beljebb építették és később, a lakóépület átalakítása, ill. bővítése során a 2 épület közötti hézagot az épületsarokpontok íves összekötése [295](#)mentén építették be. [6\(5\)](#) Kétségtelen, hogy ezt az építési vonalat már megszoktuk és esetlegességével sem hatott zavaróan, sőt

előnye volt, hogy az utcategelyt hangsúlyozó evangélikus templomtornyot már a Templom utca elejéről megmutatta. Az új beépítésnél ennek az építési vonalnak a megtartása nem volt indokolt és ezért a tervező vállalat zártkörű tervpályázatot írt ki a kérdés eldöntésére; a részletes tervezés már ennek eredménye alapján készült.⁵⁽⁶⁾ Az új ²⁹⁶templomtorny, amivel szemben azonban a Templom utcának a Fegyvertár kijelöli az épület tornácos bejáratának helyét is.

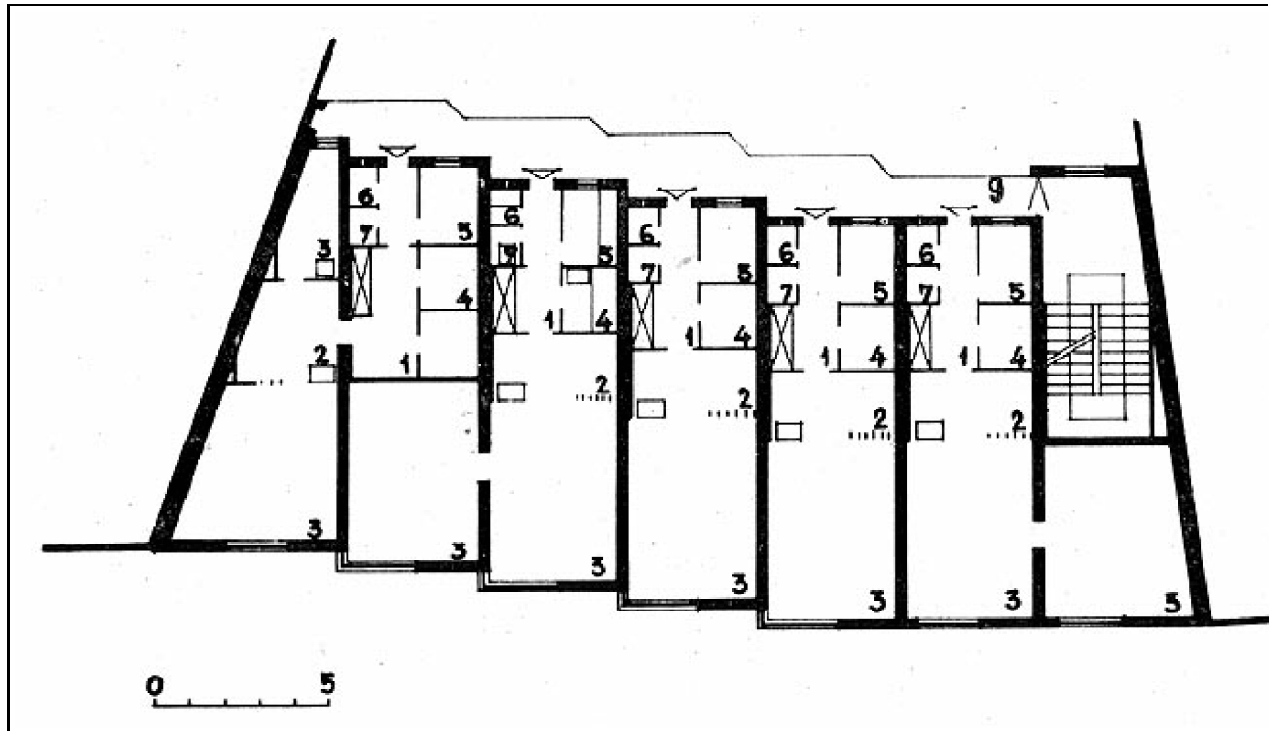
5. A Templom utca 24. számú lakóház az utcaképből
Tervező: Füredi Oszkár. Diebold K. felvétele

Az új beépítés következtében ugyan később tűnik szembe az evangélikus háromnegyed részében a 22. számú szomszédos épület építési vonalát követi, a hosszabbik homloksíkra merőleges határoló fal szélessége 2 m. Ez a megoldás beépítési vonal lépcsős; az utcafront egynegyed részében az iskolaépület, utcánál kezdődő íves szakasza határozott indítást kap. Az épület keskeny, ablaktalan déli homlokfalát mészkőből faragott, gitáros leányt ábrázoló szobor díszíti.⁷⁽⁷⁾

Az épület szintenként 3, összesen 12 lakást tartalmaz; az I., II. és III. emeleten 1–1 lakás előszobából, két

szobából, étkezőfülkéből, konyhából, éléskamrából, fürdőszobából és WC-ből, további 2-2 pedig előszobából, hallból, két szobából, konyhából, éléskamrából, fürdőszobából és WC-ből áll. A földszinten a bejáratától délre fekvő lakásnak – a bejárat miatt – csak egy szobája van. Az épület általános emeletének alaprajzát a 4. ábra mutatja.

A rossz minőségű talaj, valamint a sok régi falmaradvány miatt itt is célszerű volt kútalapozást alkalmazni, ami költségesebb volt ugyan, de műszaki szempontból kifogástalan megoldásnak bizonyult. Az épületnek az utcaképhez illeszkedését az 5. ábra szemlélteti.

6. A Szt. György u. 18. számú házban 1960-ban tervezett és 1962-ben felépült lakóház általános emeleti alaprajza. Tervező: Erdős László. 1: előszoba, 2: hall, 3: szoba, 4: fürdőszoba, 5: konyha, 6: éléskamra, 7: WC, 9: folyosó

3. Szt. György utca 18. A lakóház az íves tengelyű Szt. György utca domború beépítési vonalú oldalán épült. A megrongálódott és elbontott egyemeletes lakóház tört építési vonalon létesült. A régi beépítési vonal szó szerinti megtartása nem adott volna kielégítő megoldást, és ezért a tervező új beépítési vonalat javasolt, amely a földszinten kettős törésével jól simul a szomszédos épületekhez; ezt az I. és II. emeleti homlokfelületek enyhe plasztikájú, lépcsős kialakításával is hangsúlyozza. A megoldás módot adott arra, hogy a [297](#) lakások szobáiból dél felé is kitekintést, ill. déli benapozást tegyen lehetővé; egyben kiküszöbölte a telek szabálytalan alakjából adódó hegyesszögű metsződések, és a lakások legtöbbszörű derékszögű helyiségek tervezését tette lehetővé, ami a bútorozás szempontjából feltétlenül előnyös.

7. A Szt. György utca 18. számú lakóház az utcaképpen
Tervező: Erdős László. Diebold K. felvétele

A háromszintű – földszint és 2 emelet – lakóépület összesen 15 lakást tartalmaz, mégpedig legnagyobb részt előszobából, hallból, egy szobából, konyhából, éléskamrából, fürdőszobából és WC-helyiségből, valamint előszobából, hallból, két szobából, konyhából, éléskamrából, fürdőszobából és WC-helyiségből álló lakásokat. A lakások megközelítése függőfolyósóról történik. Az általános emeleti alaprajz a 6. ábrán látható.

Az alaprajzi elrendezés harántfalas szerkezeti rendszert indokolt. A rossz talaj miatt itt is mélyalapozást kellett alkalmazni, mégpedig előregyártott vasbetoncölöpök [298](#)felhasználásával. A lépcsőzött alaprajz a tetőnek olyan különleges megoldását eredményezte, amelynek Sopron régi épületeiben is hagyományai vannak.

A szürke tónusokban tartott, korszerű homlokzaton a tervező a bejáratot a régi épület épségben maradt kökeretével hangsúlyozta, amire már a budai Vár hézagtelkeinek beépítésénél is volt példa.⁸⁽⁸⁾ Az épületet

az utcaképben a 7. ábra szemlélteti.

Bár úgy látjuk, hogy a tervezők általában helyes úton jártak, nem bíráltuk részletesen, vajon milyen mértékben sikerült a feladat legfontosabb részének megvalósítása, azaz a belvárosban olyan korszerű házak építése, amelyek nem ütköznek ki az együttesből és nem rontják, hanem teljessé teszik azt a harmóniát, amelyet a belvárosi utcaképekben értékelünk. A bírálatot a város közönsége, valamint a városba látogató idegenek adják majd meg és nem utolsó sorban a későbbi kor – már történelmi távlattal bíró – kritikája.

A Tornacsarnok fölvatása 1867-ben

1962. XVI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Mollay Károly: Középkori soproni naptárak (Folytatás)

299 Mollay Károly: Középkori soproni naptárak (Folytatás)

7. Már említettük, hogy minden naptári lap fejezete feltünteti egy-egy hónap napszabályozóját, holdszabályozóját és más naptári tudnivalókat. Egy-egy hónap napszabályozója (*regularis ferialis*, *reguralis ad feriaz*, így!) az a szám (1–7-ig), amely egy másik számmal, a napkulccsal összeadva, megmutatja, hogy a hónap elseje a vasárnaptól szombatig számított hétnek [43\(9\)](#) melyik, 1–7-ig számozott napjára esik. A napszabályozókat és a napkulcsokat a régi római év első hónapjától, márciusig kezdve számították, miként naptárunk is teszi. A március napszabályozója 5, mivel a tizenkét, átlagosan 30 napos hónap 360 napot tesz ki, tehát 5 nap a maradék. Márciusi napjainak számához (31) hozzáadva e

napszabályozót, az összeget 7-tel osztva, maradékkal a következő hónap, április napszabályozóját (*I*) kapjuk és így tovább. A napkulcs (*concurrrens*) az a szám (1–7-ig), amely jelzi, hogy egy-egy évben a hétnek (vasárnaptól szombatig) melyik napjára esik március 24-e. Mivel e napnak *F* a napi betűje, olyan évből indultak ki, amelynek vasárnapi betűje *F*, napkulcsa tehát *I*. A többi ebből adódik ($E = 2, D = 3$ stb.).

A holdszabályozó (*regularis lunaris, regularis ad lunam*) az a szám, amely egy másik számmal, a holdkulccsal összeadva, megmutatja, hogy egy-egy hónap elsején hány napos a hold. A holdszabályozókat és holdkulcsokat Európa-szerte az újabb római év első hónapjától, januártól kezdve számították. Naptárunkban azonban a bizánci évkezdettől (szept. 1.) számított holdszabályozókat és holdkulcsokat találjuk. A bizánci évkezdetet Bizáncon kívül Dél-Olaszországban és Oroszországban használták. A soproni naptár mintájának eredete szempontjából ismét csak Dél-Olaszország jöhet számításba. A bizánci holdszabályozók 5–14-ig terjedő számok. Az első hónapnak, szeptembernek holdszabályozója 5 (vö. a napszabályozókról mondottakat). Ha szeptember napjainak számához (30) hozzáadjuk e holdszabályozót, az összegből levonjuk a szeptemberi holdhónap napjainak számát (30), maradékkal a következő hónap, október holdszabályozóját kapjuk (5), és így tovább. A holdkulcs (*epacta*) az a szám (1 és 29 között), amely mutatja, hogy március 22-én, azaz húsvét lehetséges legkorábbi napján, hány napos a hold. Mivel a holdév 11 nappal rövidebb 300a napévnél, a 19 éves holdciklus minden évében 11 nappal „idősebb” lesz a hold, azaz 11, 22, 33 stb. Azonban $33 = 1$ hónap + 3 nap, a holdciklus egyes éveinek holdkulcsa tehát 11, 22, 3, 14 stb. A 19. évben 12-t ugrik a holdkulcs (*saltus lune*), a mi naptárunk szerint is, mivel a holdciklus napjainak száma (6940) 1-gyel több a 19 napév napjainak számánál (vö. fentebb!). A napkulcs is, a holdkulcs is tehát az aranszámmal függ össze. Egyes középkori naptárak, így az említett Münchener Kódexé is, ezeket az összefüggéseket emlékeztetőül külön táblázatba foglalták. Az aranszámokkal függtek össze az ún. határkulcsok (*claves terminorum*), azaz azok a számok, amelyekkel egyes kijelölt állandó napoktól számítva meg lehetett állapítani a legfontosabb mozgó ünnepek és időszakok, mégpedig a húsvét előtti 9. (= Hetvened) vasárnap, a 40 napos böjt, a húsvét, a húsvét utáni 5. vasárnap és a pünkösd lehetséges legkorábbi és legkésőbbi időpontját, azaz határait (*termini*), amelyeket naptárunk is, a jobboldali széles függőleges rovatban, pontosan megjelöl.

Ebben az ötödik, függőleges rovatban közölt naptári ismeretek közé tartozik a négy évszak kezdete: a tavaszé (febr. 22.), a nyáré (máj. 27.), az ősze (aug. 21.), a tél (ez naptárunkból hiányzik!). Amint látható, ezek a kezdetek nem az ún. csillagászati évszakkezdetekkel (márc. 21., jún. 22., szept. 23., dec. 21.) azonosak, hanem az időjárásváltozás népi tapasztalatának felelnek meg. Sopronban kimutathatóan a XV. században is még ilyen volt a négy évszakai népi időszámítás, amellyel e cikk keretében bővebben nem foglalkozhatunk. Az időjárás évszakok szerinti változása csillagászati jelenségekkel függ össze, mint a tavaszi és az őszi napéjegyenlőség, a nyári és a téli napforduló. Naptárunkban mindegyikből kettő-kettő szerepel. Van ugyanis „rég” (*vetus*) és „új” (*modernum*) tavaszi és őszi napéjegyenlőség: március 25-én, ill. 15-én, szeptember 25-én, [44\(10\)](#) ill. 15-én; ugyanígy „rég” és „új” nyári és téli napforduló: június 24-én, ill. 14-én, december 26-án, ill. 16-án. Amint látjuk, a „rég” és az „új” időpont között éppen tíz napnyi eltérés van. Ennek az a magyarázata, hogy a kereken $365 \frac{1}{4}$ naposnak vett átlagos, Julius Caesar-féle év 11 perc 14 másodperccel hosszabb a csillagászati évnél, ami kb. 128 évenként egy-egy napnyi eltolódást jelentett a csillagászati jelenség tényleges bekövetkezése és hagyományos naptári helye között. Ez már a XIV. században, naptárunk másolásakor szükségessé tette volna azt a naptárreformot, mely csak 1582-ben következett be.

Eredetileg az évszakokkal függött össze az ún. állatöv 12 csillagképének szereplése a naptárban: a Kos

csillagképében ugyanis eredetileg a tavaszi napéjegyenlőség idején, március 21-én állt a Nap stb. A középkorig azonban itt is olyan eltolódás következett be, hogy a mi naptárunk szerint már március 17-én áll a Nap a Kos csillagképében. A többi csillagkép így következett: Bika (ápr. 17.), Ikrek (máj. 18.), Rák (jún. 17.), Oroszlán (júl. 17.), Szűz (aug. 18.), Mérleg (szept. 17.), Skorpió (okt. 18.), Nyilas (nov. 17.), Bak (dec. 18.), Vízöntő (jan. 18.), Halak (febr. 15.), a Bak és a Vízöntő bejegyzése azonban – a másoló hanyagságából – hiányzik. A csillagképekhez viszonyított Napállás ismeretére a középkori embernek, egyházinak és világinak egyaránt, azért volt szüksége, mert e csillagképekhez, ugyanúgy mint a Naphoz és a Holdhoz, a fogyatékos természettudományi ismeretek miatt különböző babonás [301](#)hiedelmek fűződtek, különösen az időjárás változására, politikai események bekövetkezésére, gyógyítási eljárások (pl. érvágás) sikerére, az újszülött emberi természetére, jövőendő foglalkozására, életkörülményeire és sorsára vonatkozólag. [45\(11\)](#) Ezek a hiedelmek persze részben még ókori, római hagyományokból táplálkoztak. Ugyanígy a különböző „szerencsétlen” napok nyilvántartása, mint például az „egyiptomi napok”-é vagy a „kánikulai napok”-é. Az „egyiptomi napok” (*dies aegyptiaci*) elnevezésének eredete még nem tisztázott. A középkori naptárakban, a mi naptárunkban is, egy vízszintesen áthúzott, nagy, piros **D** jelzi őket. E napok: január 1. és 25., február 4. és 26., március 1. és 28., április 10. és 20., május 3. és 25. (utóbbi kettő hiányzik!), június 10. és 16., július 13. (hiányzik!) és 22., augusztus 1. és 30., szeptember 3. és 21., október 3. és 22., november 5. (hiányzik!) és 28., december 7. és 22. napja. A naptárunkból hiányzó napok esetleg a másoló rovására írhatók, lehetséges azonban, hogy a másolás idején már nem számítottak baljóslatú napoknak. Ezt látszik bizonyítani a nagy, piros **D** hiánya Margit szűz napján (júl. 13.), akinek soproni kápolnája számára készülhetett Golso fia István pap misekönyve; továbbá Imre magyar herceg napján (nov. 5.), mindez azonban nem magyarázza meg a bejegyzés elmaradását május 3-án és 25-én. Hozzá kell tennünk, hogy 1405-ben Nikolaus Jauer, a prágai egyetem magistere már babonának bélyegzi az „egyiptomi napok”-hoz fűződő hiedelmeket.

A „kánikulai napok” (*dies caniculares*) eredetileg a „Kutya” csillag (latin *canis* 'kutya'), azaz a Sirius keltétől az Arcturus keltéig eltelt időt jelentik. A középkori naptárak különböző időpontokkal jelzik őket, de mindig 45 nap körüli időközt adnak meg. A mi naptárunkban csak a „kánikula” vége (szept. 5.) szerepel, kezdete tehát – más naptárak alapján – július 14-én lehetett. A „kánikulai napok”-hoz (németül: *Hundstage*) különösen a fürdéssel, vízivással, érvágással kapcsolatos hiedelmek fűződtek.

Naptárunk minden lap alján feltünteti, hogy egy-egy hónapban átlagosan hány óra a nappal és hány óra az éjszaka. A napot ugyanis napkeltétől napnyugtáig, illetőleg napnyugtától napkeltéig számították. A nappal és az éjjel csak a tavaszi és az őszi napéjegyenlőség idején, azaz nagyjából márciusban és szeptemberben volt 12–12 csillagászati óra, a többi hónapban nem. Decemberben 6 + 18, januárban és novemberben 8 + 16, februárban és októberben 10 + 14, áprilisban és augusztusban 14 + 10, májusban és júliusban 1 + 8, júniusban 18 + 6 csillagászati óra. Az egyházi és a világi gyakorlatban azonban ezeket az egyenlőtlen nappalokat és éjjeleket 12–12 „órára” osztották be. Ezeket az ugyancsak egyenlőtlen órákat „nagy” óráknak (*grosse ur, grosse zeit*) nevezték: a nappal és az éjjel egy-egy „nagy” órája ugyanis csak márciusban és szeptemberben volt 60–60 perces, a többi hónapokban 30–90, ill. 90–30 perc között váltakozott. Nappal három-három óránként harangszó adta tudtul a város lakóinak, köztük a breviárium elmondására kötelezett világi papoknak, szerzeteseknek, egy-egy kánoni napszak kezdetét. Harangszó [302](#)jelezte a nap felkeltét, azaz a nappal kezdetét, valamint a napnyugtát, azaz az éjjel kezdetét: tehát a reggeli munkakezdet, a városkapuk megnyitását ugyanúgy, mint a kocsmák záróráját stb. Egy-egy ilyen harangszóra egy felelős pap vagy szerzetes adta a jelet a harangozónak. E papnak vagy szerzetesnek ezért csillagászati ismereteken kívül nap- és homokórával kellett rendelkeznie. [46\(12\)](#) Éjjel ezt a feladatot a bakter látta el, aki az utcákat járva kikiáltotta egy-egy óra elmúlását. Ez az időjelzés mai fogalmaink szerint

természetesen nagyon tökéletlen, pontatlan volt, megfelel azonban a XIV. század gazdasági és társadalmi rendjének.

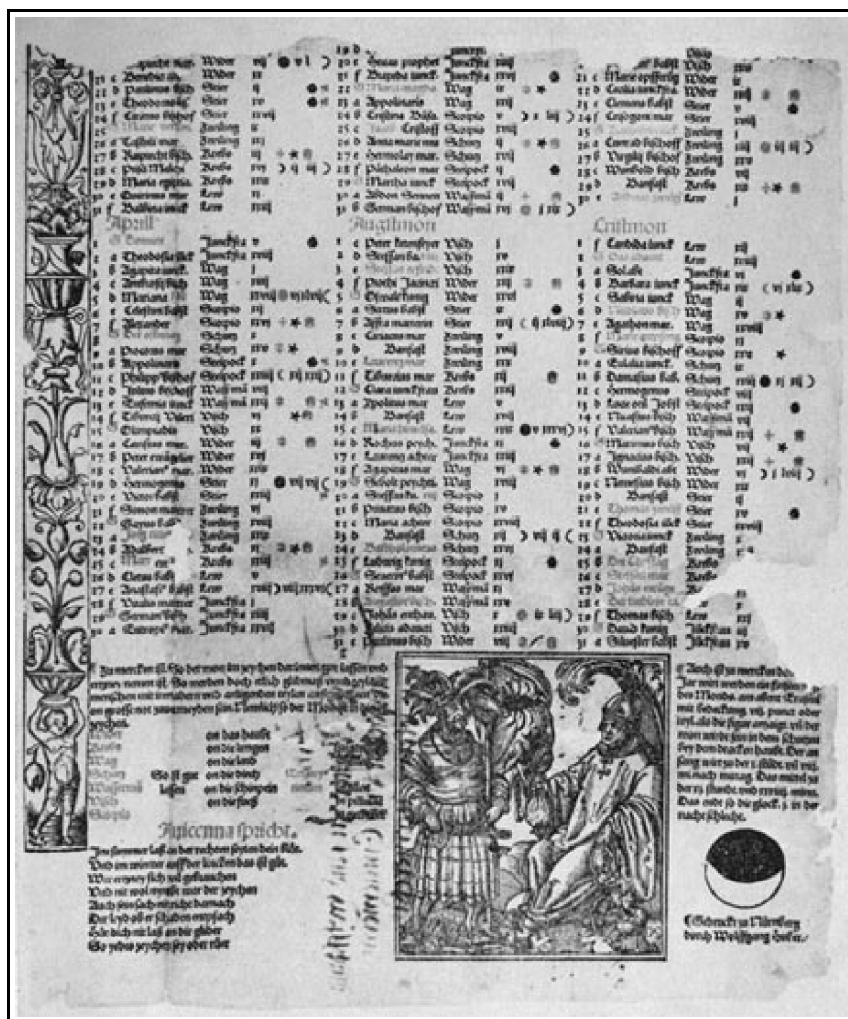
Végül még megemlíjtük az ún. adókört (*indictio*), azaz azokat a 15 éves ciklusokat, amelyekkel i. e. 3-tól kezdve az éveket keltezték. Így például Seinreich Ruprecht soproni pap 1485-ben egy paptárának végrendeletében az évet – többek között – így jelöli: „*indicione tercia*” (SoprOkl. II/1, 217), azaz ‘az *indictio* harmadik évében’. Egy-egy év helye, sorszáma egy-egy *indiction* belül kiszámítható, ha az i. sz.-i évszámhoz hozzáadjuk az i. e.-i 3 évet, az összeget 15-tel osztjuk. A maradék a keresett sorszám; ha maradék nincsen, a ciklus utolsó évéről van szó. 1485 tehát éppen a 100. ciklus 3. esztendeje volt (a ciklus sorszámát rendszerint nem jelölték). A középkorban háromféle ismertebb *indictio*-számítás volt használatban: a bizánci, szeptember 1-i kezdettel; Bedáé,⁴⁷⁽¹³⁾ amely szeptember 24-én kezdődik, és a római (dec. 25. vagy jan. 1.). Golso fia István naptára a Beda-félet jelöli meg (*locus indicionis*), amelyet a XIV. században Franciaországban, Németországban és Észak-Olaszországban használtak. Magyarországon nem használták!⁴⁸⁽¹⁴⁾

8. Naptárunk eredete szempontjából a sanctorale, azaz az ötödik függőleges rovatban felsorolt szentek ünnepei a legtanulságosabbak. Ezek közül a teljes ünnepek végig piros betűsek, a félünnepeknél a név első betűje van pirossal megjelölve, a fekete betűseknek viszont csak az egyházi liturgiában és a keltezők szempontjából volt jelentőségük. Mint már említettük, Radó kutatásai kétségtelenné tették naptárunk e részének magyarországi eredetét. Persze a kétségtelenül magyarországi, sőt magyar rítusra valló 11 ünnep⁴⁹⁽¹⁵⁾ mellett nem hanyagolhatók el éppen a magyar ünnepekben mutatkozó ingadozások. Így például április 23-án hiányzik Adalbert püspök ünnepe, de a misekönyv szövegrészében szerepel „Adalberti collecta” (f. 114); május 30-nál István király jobbjának, június 27-nél László királynak „felemeltetése”, azaz exhumálása. László király ünnepét a naptárba utóbb más, kurzív írással, sötétebb pirossal jegyezték be, ismét más írással pedig a misekönyv szövegrészebe (f. 120^v) a megfelelő szöveget.⁵⁰⁽¹⁶⁾ Kimaradt Gellért püspök július 26-i ³⁰³és szeptember 24-i ünnepe: az előbbi helyén „Anne matris Marie” ugyancsak elterjedt ünnepe, a második helyén pedig Rupertnek, a salzburgi egyházmegye (Salzburg, Karintia, Stájerország) patrónusának ünnepe áll. Feltűnő, hogy naptárunk az egyetlen a korabeli magyarországi naptárak között, amely Imre herceget – nyilván a másoló hanyagságából vagy tudatlanságából – „püspök”-nek mondja (nov. 5.);⁵¹⁽¹⁷⁾ hogy Adalbertnek, az esztergomi egyházmegye patrónusának nemcsak április 23-i (lásd fent!), hanem november 6-i ünnepe is hiányzik. Mindezek az ingadozások arra engednek következtetni, hogy naptárunk Magyarországon ugyan, de nem az esztergomi egyházmegye területén keletkezett.

Radó eredményei továbbfejleszthetők a sanctorale második rétegénél, az ún. „frank” (észak-franciaországi, nyugat-németországi) ünnepeknél is. Radó naptárunkból 35 frank eredetű ünnepet emel ki, amelyek a legrégebb liturgikus könyvekkel frank, pontosabban francia területről kerültek Magyarországra. E liturgikus könyvek voltak a magyarországi másolók mintapéldányai, amelyek alapján készültek legrégebb naptáraink is. E frank ünnepek tehát hozzátartoznak a magyarországi naptár-típushoz. Ugyanígy 14 németországi, továbbá 4 ferences és 12 bencés szentnek az ünnepe, amelyeket Radó szintén felsorol. A sanctorale azonban a Radó által említett 76 ünnepnél sokkalta többet tartalmaz. Ezek dönthetik el, hogy naptárunk keletkezésében a magyarországi típus mellett még milyen hatások érvényesültek, honnan kerülhetett ki a mi naptárunk mintapéldánya.

A sanctorale vizsgálatánál először is figyelembe kell venni a különböző fajta másolási hibákat: betűhibákat, amelyek befolyásolhatják az értelmezést,⁵²⁽¹⁸⁾ sorrendi hibákat,⁵³⁽¹⁹⁾ kihagyást,⁵⁴⁽²⁰⁾ betoldásokat.⁵⁵⁽²¹⁾ E hibák javításánál ³⁰⁴azonban óvatosan kell eljárni, mert a javítás kihat a naptár eredetének értelmezésére.

Így például naptárunk február 9-re teszi „Ambertus” napját, amelyet Knauz is, Radó is önkényesen *Lambertus*-ra „javít”, holott ez a név február 9-én sem magyarországi, sem külföldi naptárakban nem fordul elő. Ellenben észak-francia földön ezen a napon tartják *Ansbertus* (másképpen *Aubertus*) rouen-i püspöknek ünnepét. „*Ambertus*” tehát betűhiba *Ansbertus* vagy *Aubertus* helyett, s ezzel a naptár ünnepeinek francia rétege gyarapítható. Április 26-nál Radó *Cletus* nevét *Anacletus*-ra, május 29-nél *Maximus*-t *Maximinus*-ra „javítja”, holott naptárunk e névalakjai nem az egyedüliek a magyarországi középkori naptárakban, ami naptárunk mintájára is rávezethet. A *Maximus* név a *Maximinus* helyett nemcsak egy rövidítés esetleges elmaradásával magyarázható, hanem lehet tudatos névhasználat is: ebben az esetben nem Trier püspökének naptáraink „frank” rétegéhez tartozó ünnepéről, hanem Maximus veronai püspök ünnepéről van szó, amely a mi naptárunk előtt Magyarországon csak Zágrábban mutatható ki. Március 14-nél másolónk hanyagságból ugyan Róma *LXVII* mártúrtjáról emlékezik meg a *XLVII* helyett (számcsere!), de ez az ünnep a mi naptárunk előtt Magyarországon szintén csak Zágrábban mutatható ki, amint ezt már Knauz Kortan 216) észrevette. További vizsgálatot igényel *Quintinus* és *Quirinus* nevének felcserélése. Április 30-nál Radó naptárunk *Quirinus* nevét *Quintinus*-ra „javítja”, holott *Quirinus* említése ezen a napon éppen magyarországi naptárakban nem is olyan ritka. Június 4-én viszont csak a mi naptárunkban található *Quintinus* neve *Quirinusé* helyett, Magyarországon és külföldön ismeretlen, október 20-án pedig csak az olaszországi Trento és a németalföldi Utrecht naptárában fordul elő.⁵⁶⁽²²⁾ Így jutunk el naptárunk ünnepeinek újabb csoportjaihoz. Az ún. „frank” rétegbe 7 ünnepet,⁵⁷⁽²³⁾ a németbe hármat,⁵⁸⁽²⁴⁾ az olasz rétegbe ötöt⁵⁹⁽²⁵⁾ sorolhatunk be, négynek hovatarozása bizonytalan,⁶⁰⁽²⁶⁾ bár Magyarországon a XIV. században egy-egy naptárban már szerepelnek, ötöt viszont egyelőre semmiféle hazai vagy külföldi naptárból sem tudok kimutatni.⁶¹⁽²⁷⁾ Ez a 24 ünnep ³⁰⁵további 34 ismert magyarországi ünneppel együtt hiányzik abból a két, XIII. és XIV. századi zágrábi naptárból,⁶²⁽²⁸⁾ amely véleményünk szerint legjobban közelíti meg Golso fia István soproni naptárának mintapéldányát. A mi naptárunkból 255 ünnep van meg a zágrábi naptárakban, további 53 ismert magyarországi naptárakból is, 5 ismeretlen, 59 nap helye üresen maradt: mindez összesen 372 napot tesz ki, mivel naptárunk hétszer kettős ünnepet tartalmaz.⁶³⁽²⁹⁾ A zágrábi mintával érthetővé válnak naptárunk elemzésével feltárt olasz kapcsolatok, valamint Golso fia István soproni pap horvát származása.

Wolfgang Huber nürnbergi nyomdász 1509. évi falinaptára (Egyetlen ismert példánya Sopronban)

9. Hogyan került Golso fia István pap és misekönyve Sopronba? Tudjuk, hogy éppen a misekönyv keletkezése idején, 1356–1376-ig volt zágrábi püspök az a Kanizsai István, aki a Sopron vármegyében is nagy jövőre hivatott család alapítójának, az Osl-nemzetségből kivált Kanizsai Lőrincnek volt a fia. Kanizsai Istvánról tudjuk, hogy 1366-ban kísérletet tett a soproni polgárok birtokában levő fél fertői vám megszerzésére. Ő szerezhette meg azt a házat, a heiligenkreuzi ciszterciek egykori házát a soproni Sópiacon (ma: Orsolya tér), amely még halála után három évvel, 1379-ben is a zágrábi püspök tulajdonában volt.⁶⁴⁽³⁰⁾ 1375. mácius 7-én Kanizsai István a király előtt egyezsége lép Pápóci (másképpen Ebergöci) Jakab comes unokáival, Jánossal és Andrással, akik rablás és hamispénz verése miatt 1363-ban a rábaközi Dág⁶⁵⁽³¹⁾ és Ebergöc birtokukat elvesztették, amit Kanizsai István és testvére, János kapott meg. A tizenkét év múltán kegyelmet nyert nemeseknek a Kanizsaiak kárpótlásul többek között *in civitate Soproniensi*, azaz Sopron belvárosában telket (*fundum curie*) adtak.⁶⁶⁽³²⁾ Mindezek az adatok beleillenek abba a képbe, amelyet Sopron küzdelmeiről kapunk, hogy 1277-ben elnyert városi szabadságát a megyei birtokosokkal, köztük éppen a leghatalmasabbakkal, a Kanizsaiakkal szemben megvédje, s hogy határának kiterjesztésével mezőgazdasági létalapját megeremtsse. Golso fia István pap nyilván Kanizsai István révén került Sopronba,

valószínűleg a Szent Margit kápolnába. E kápolnára vonatkozó első értesülésünk éppen arról szól, hogy néha Ikervári Péter fiai, János és Pál soproni nemes polgárok, balfi birtokrészüket, amelyet apjuk a fentemlített [306](#)Pápóci (Ebergőci) Jakabtól vásárolt, Sopron városának 1336. november 25-én – többek között – a Margit-kápolnánál fekvő 28 hold szántóért eladják (SoprOkl. I/1. 68–70). Feltűnő, hogy a kápolna ezután még 200 esztendeig szerepel, de forrásaink állandóan csak a kápolna körül fekvő szántókról, káposztásföldekről szólnak, egyetlen egyszer sem a kápolnának szánt adományokról.[67\(33\)](#) Nem lehetetlen, hogy a kápolnához a Pápóciaknak (Ebergőcieknek), illetőleg a Kanizsaiaknak valami közük volt, hogy a kápolna teljes elhanyagolása a soproniak részéről végeredményben ezzel függött össze.

10. A fentiekben jelentőségének megfelelően részletesebben elemeztük Golso fia István soproni pap misekönyvének 1363 előtt készült naptárát. Most közöljük a naptár júniusi lapját (fol. 4^v), pontosabban a június 6-tól július 6-ig terjedő részt, amelyet hasonmásban is bemutattunk:

KL'

Regularis ferialis VI. Regularis lunaris XII. Junius habet dies XXX, luna XXIX. Scilicet in saltu lune XXIX.

	c VIII		Philippi dyaconi	
XIII	d VII		Pauli episcopi	ultima luna pentecostes
		IDUS		
II	e VI		Medardi episcopi	
	f V		Primi et Feliciani	
X	g IIII			D
	A III	IDUS	barnabe apostoli	
XVIII	b II		basilidis, cirini, Naboris	
VII	c		anthoni confessoris	ultimum pentecostes
	Idus 68(34)			
	d XVIII		Julii Ruffini martiris	Solsticium estiuale modernum
XV	e XVII		viti et modesti	
		KALENDAS		
IIII	f XVI		Aurel et Justine virginis	D
	g XV		Sol in cancro	
XII	A XIII		marci et marcellini martirum	
I	b XIII		Geruasii et prothasii martirum	
		KALENDAS		

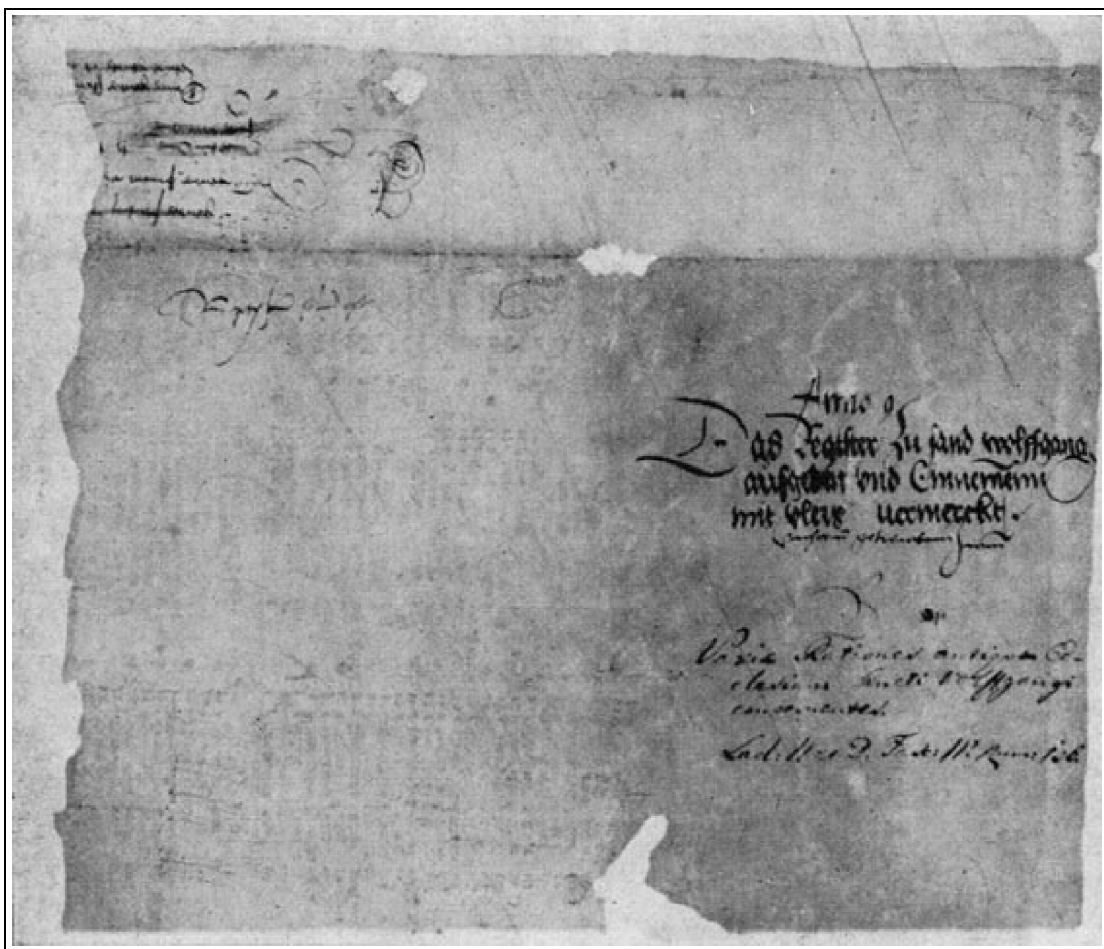
	c XII		Feliciani martiris
IX	d XI		Albani martiris
	e X		Achacii cum sociis suis
XVII	f IX		vigilia
		KALENDAS	
VI	g VIII		Natiuitatis sancti Johannis baptiste. Solsticium vetus
	A VII		Gallicani ⁶⁹⁽³⁵⁾ martiris
³⁰⁷ XIII	b VI		
III	c V		Ladislai Regis Vngarie in czolnpurch ⁷⁰⁽³⁶⁾
	d IIII		leonis papa Vigilia
XI	e III		petri et pauli Apostolorum
	f II		commemoracio sancti pauli
XIX	g Julius		Octaua sancti iohannis baptiste
VIII	A VI		processi et martiniani
	b V		Translacio sancti thome apostoli
XVI	c IIII		vdalrici confessoris
		NONAS	
V	d III		
	e II		Octaua Apostolorum petri et pauli
			Hore noctis VI, diei XVIII ⁷¹⁽³⁷⁾

III. Schöttel Mihály 1509. évi naptára

11. Schöttel Mihály soproni patrícius 1509. évi nyomtatott naptára úgy maradt fenn, hogy 1510-ben borítólapot csináltak belőle Schöttel Mihálynak 1502–1510. évi számadáskönyvéhez, amelyben íródeákja az ő utasítására évről évre feljegyezte a városi tanács kegyurasága alá tartozó bánfalvi Szent Farkas templommal kapcsolatos kiadásokat.⁷²⁽³⁸⁾ A borítólap készítésekor az eredetileg kb. 80,5 cm × 30 cm nagyságú, egyleveles falinaptárt hosszában összehajtották és a hajtas mentén a naptárnak kb. egyharmadát letépték, úgyhogy februárnak, júniusnak és októbernek csak az eleje, júliusnak és novembernek pedig csak

a vége maradt meg. A többi hónap teljes.

Schöttel Mihály kereskedő ifjúságától, 1476-tól egészen 1510-ben bekövetkezett haláláig sűrűn emlegetik forrásaink. 1491-től haláláig volt a városi tanács tagja, egyszer városbíróvá, négyszer polgármesterré választották, ezenkívül nyolc éven át mint városi kamarás intézte Sopron pénzügyeit, 19 éven át pedig a bánfalvi Szent Farkas templom gazdálkodását, sőt a 1507. évi közgyűlés Bánfalva „gróf”-jának (*graff*), azaz intézőjének tette meg.⁷³⁽³⁹⁾ E működésének értékes várostörténeti emléke négy fennmaradt számadáskönyve, köztük az is, amelynek borítólapjaként az itt ismertetendő 1509. évi naptár szolgált. Schöttel Mihálynak kezeírását ugyan nem ismerjük, de bizonyosnak vehetjük, hogy kereskedő léte tudott írni-olvasni, nyomtatott naptárt használni.⁷⁴⁽⁴⁰⁾ Persze az sem lehetetlen, hogy a naptár az íródeáké, pontosabban a ³⁰⁸városi kancelláriáé volt, mert a naptár üres hátlapján a számadáskönyv címén kívül egy latin nyelvű levél fogalmazványa van, amelyet a naptárnak borítólapként való felhasználásakor ugyancsak megcsontkítottak. Mindez azért is tanulságos, mert a városi kancellária irattári kezelésére enged következtetni (vö. még SSz. XVI, 91).

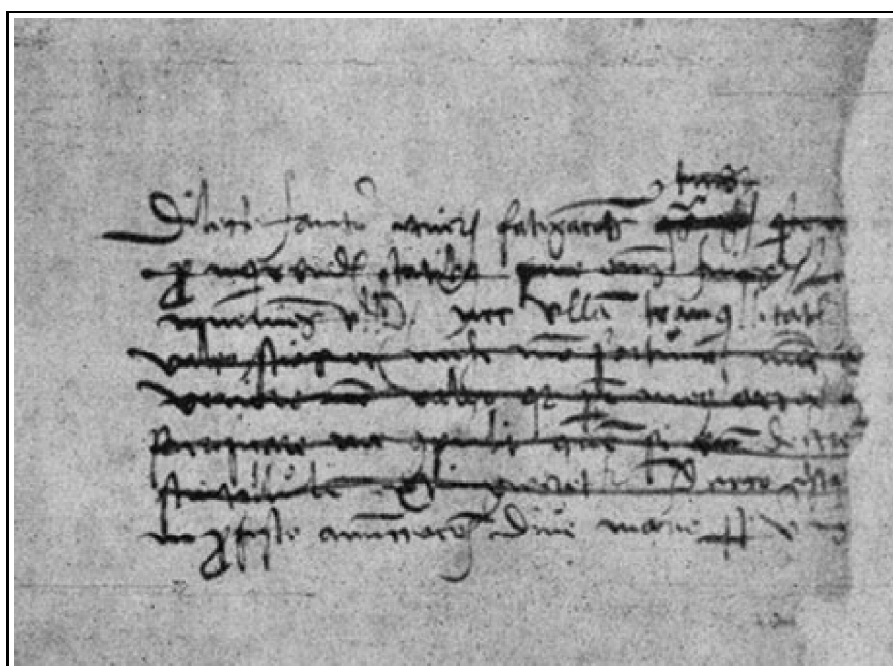

A bánfalvi Szt. Farkas templom gondnokának, Schöttel Mihály soproni polgárnak elszámolása az 1509. évi nürnbergi naptár soproni példányának hátlapján. (A számadás címlapja)

12. Naptárunk Wolfgang Huber nürnbergi nyomdásznál jelent meg: „Gedruckt zu Nürnberg durch

Wolfgang Huber”. Huber kimutathatóan 1504–1514-ig működött Nürnbergben, német nyelvű falinaptárai csak 1513-tól kezdve ismeretesek.⁷⁵⁽⁴¹⁾ 1509-ből csak egy latin nyelvű naptár ismeretes Nürnbergből, amelyet csupán azért tulajdonítanak Huber munkájának, mivel ugyanaz a Georg Tannstetter von Rain szerkesztette, aki Huber naptárait, köztük a Sopronban fennmaradt 1509. évi német nyelvű naptárt összeállította. Utóbbiból a sopronin kívül egyetlen példány sem ismeretes, ez tehát unikum!⁷⁶⁽⁴²⁾

309A naptár szerkesztője „maister Georg Tannstetter von Rain” (1482–1535) a bajorországi Rainban született kiváló matematikus, asztronómus és asztrológus, aki a bécsi egyetem professzora, dékánja, majd rektora volt.⁷⁷⁽⁴³⁾ Ez magyarázza, hogy naptárunk csillagászati adatai Bécshez vannak igazítva: „Der grad des Mondes ist gesetzt auff mittag Durch maister Georgen Tannstetter von Rain auff den mittag der loblichen stat wien.” Ez a soproniaknak is megfelelt, hiszen nem szabad felednünk, hogy a naptár nemcsak az időszámítás eszköze volt, hanem a csillagászati jelenségekkel összefüggő babonákban és hiedelmekben élő középkori ember életrendjét is megszabta. Naptárunkat bizonyára Bécsben is árulták, a mi példányunk innen kerülhetett Sopronba.

Latin nyelvű levél fogalmazványja az 1509. évi nürnbergi naptár soproni példányának hátlapján

13. Naptárunk nem öröknaptár, hanem az 1509. évre készült, s ezért Golso fia István ismertetett öröknaptáránál lényegesen egyszerűbb; a papi műveltséggel nem rendelkező világiak is használhatták. Bár a naptár használójának a naptár évről évre változó elemeinek ismeretére nem volt szüksége, a naptár szerkesztője az ekkor – bécsi szokás szerint – még *almanach*-nak nevezett naptár bevezetésében mégis közli az 1509. évi ún. aranyszámát (IX),⁷⁸⁽⁴⁴⁾ vasárnapi betűjét (G), hozzá az 1509. évnek a 28 esztendő napciklusban elfoglalt **310**helyét (VI),⁷⁹⁽⁴⁵⁾ majd az indictio évét (XII), még pedig Golso fia István naptárától eltérően, a római, azaz pápai szokás szerint.⁸⁰⁽⁴⁶⁾ Majd közli a változó ünnepekre vonatkozó 1509. évi adatokat: mennyi idő telik el Karácsonytól az „urak”, azaz a papok farsangi éjszakájáig (= húshagyó kedd előtti vasárnap), mennyi február 2-től húshagyó keddig, mikor vannak a legfontosabb változó ünnepek. A naptár bevezetése lényegében tehát azt tartalmazza, amit január 6-án a híveknek a

templomban is kihírdettek (vö. a 19. jegyzetet!).

Ezután következik a tulajdonképpeni naptárban használt jeleknek magyarázata. Ezek a jelek utalnak arra, mire szolgált a naptár az időszámításon kívül. Külön-külön jele van a Hold fényváltozásainak (a telihold jele pirossal kitöltött kör), mikor jó eret vágni, mikor kevésbé jó, mikor jó orvosságot bevenni, fürdeni, a csecsemőt elválasztani, vetni és ültetni, külön jele a délelőtti és a délutáni óráknak, mert mindezeknek a középkori ember babonáktól hemzseggő életrendjében nagy jelentőségük van.

A Hold fényváltozásainak jelentőségére a naptár használója szempontjából a naptár befejezése is rámutat. Itt ugyanis azt olvassuk: Ha a Hold (*mon*) az állatövnek (vö. a 7. pontot) olyan csillagképében áll, amikor jó eret vágni, orvosságot bevenni, akkor is kivételt képeznek ez alól az emberi test egyes végtagjai, részei a hozzájuk tartozó erekkel és részekkel együtt. E szerint a Kos csillagképében jó eret vágni *on das haupt*, a Rákéban *on die lungen*, a Mérlegében *on die lend*, a Nyilaséban *on die diech* ('Schenkel'), a Vízöntőében *on die schinpein*, a Halakéban *on die fueß*. Ha a Hold a Mérleg és a Vízöntő csillagképében áll, akkor orvosságot minden formában jó bevenni, a Rák csillagképében csak péppel, *in latwerge* (ez az orvosságon kívül szilvaízt, mézet és enhe hashajtót tartalmaz), a Halak csillagképében csak labdacss formájában, *in pillulen*, a Skorpió csillagképében csak itallal. A naptár szerkesztője mindezt még Avicenna arab orvosnak (980–1037), a középkor nagy orvostudományi tekintélyének szájába adott versikével toldja meg, amely nyáron a jobb oldalon, télen a bal oldalon ajánlja az érvágást, ugyanakkor figyelmeztet a fenti előírások szigorú, pontos betartására. Ehhez tudni kell, hogy Avicenna írásait a XII. századtól kezdve fordították le latinra, sőt 1495-től kezdve nyomtatásban is megjelentek. A bécsi egyetemi tanár az 1059. évi naptárban tehát akkor korszerű orvosi tanácsokat adott.

14. A naptár használója a tulajdonképpeni naptári részből tudhatta meg, hogy melyik napon az állatövnek melyik csillagképében áll a Hold. E szerint igazíthatta tehát életrendjét.

A tulajdonképpeni naptárirész vagy a római naptárból átvett hónapneveket használja, de bajor–osztrák alakjukban (*Jenner* stb.), vagy pedig a német hónapneveket: *Hornung* (február), *Brachmon* (június), *Herbstmon* (szeptember), *Weynmon* (október), *Cristmon* (december). Az egyes hónapok napjait már számozza, de a hét egyes napjait még az A–G-ig terjedően betűk jelölik. Ezután megnevezi a megfelelő egyházi ünnepet, az állatöv csillagképét és feltünteti a bevezetésben említett jeleket.

Az ünnepeknek futólagos áttekintése is meggyőzhet arról, hogy e naptár nem számított magyarországi terjesztésre, magyarországi használókra, bár a jellegzetesen magyarországi ünnepek közül például István király augusztus 20-i ünnepe megtalálható benne. György napja azonban itt nem április 24-én **311** van, amikor Magyarországon lejárt a városi tanácsok, polgármesterek, városbírák stb. egyéves megbízatása, amikor esedékessé vált adósságok részleteinek, kamatainak, különféle béreknek a kifizetése, hanem április 23-án (megcserélve Adalbert napjával). Mégis a naptárnak ez a része tanulságos a középkori soproni időszámítást ért hatások szempontjából. A középkori soproni, népi és úri időszámítás feldolgozása azonban már nem e tanulmánynak a feladata.

1962. XVI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Mollay Károly: Középkori soproni naptárak (Folytatás) / Karl Mollay: Mittelalterliche Kalender aus Ödenburg.

Karl Mollay: Mittelalterliche Kalender aus Ödenburg.

Verf. überblickt rückläufig die Geschichte des Kalenders in Ödenburg, und zwar vom Erscheinen des ersten Ödenburger Kalenderdruckes in deutscher Sprache (1734) bis zu den Kalenderstäben des Mittelalters, spricht außerdem über die Ödenburger Schriftlichkeit, geistliche und weltliche Bildung im Mittelalter (I. Teil). Im II. Teil wird der Kalender des 1363 beendeten Missals *domini stephani dicti Golsonis de suppronio* eingehend untersucht. Herr Stefan, Sohn des Golso kann auf Grund seines Namens (bzw. seines Vaters) kroatischer Herkunft sein. Auf kroatische, näher Agramer Herkunft weist auch der Kalender, besonders sein Sanctorale hin, da als Muster dieses Ödenburger Kalenders zwei Agramer Kalender des 13. bzw. 14. Jahrhunderts ermittelt werden. Die Beziehungen zwischen Agram und Ödenburg in den 50-er und 60-er Jahren des 14. Jahrhunderts finden eine Erklärung in den Bestrebungen der mächtigen Kanizsai, die einerseits von 1356 bis 1376 mit Stefan Kanizsai den Agramer Bischofsstuhl besetzen, andererseits die junge königliche Freistadt Ödenburg in ihren Machtbereich ziehen wollen.

Im III. Teil wird ein in Ödenburg benützter und gefundener deutscher Wandkalender für 1509 veröffentlicht. Es handelt sich um einen Nürnberger Druck des Wolfgang Huber, und zwar um das einzige bislang bekannte Exemplar. Von Wolfgang Huber ist nämlich nur aus 1513 ein Kalender in deutscher Sprache bekannt. Den Kalender, wie auch andere Kalender Hubers, verfaßte „maister Georg Tannstetter von Rain“ (1482–1535), Professor der Wiener Universität. Durch unseren Kalender wird Tannstetters Zusammenarbeit mit Huber bereits für das Jahr 1509 gesichert, und somit kann ein Nürnberger lateinischer Kalenderdruck fürs Jahr 1509, ebenfalls von Tannstetter verfaßt, mit Sicherheit für einen Druck Hubers in Anspruch genommen werden.

1962. XVI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Bóna István: A darufalvi ezüstkincs (Folytatás)

**312 Bóna István: A darufalvi ezüstkincs
(Folytatás)**

1962. XVI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Bóna István: A darufalvi ezüstkincs (Folytatás) / Az ékszerek készülésének s a kincs elrejtésének időpontja

Az ékszerek készülésének s a kincs elrejtésének időpontja

A darufalvi kincs egyes ékszereinek készülési idejéhez és a kincs elrejtésének korához elsősorban az érmeikkel keltezett kincseket vesszük alapul. A kincsek pénzzel való keltezése azonban módszertanilag még nincs teljesen kidolgozva. R. Turek a cseh kincsek datálásánál a legkésőbbi pénz végső dátumát, tehát az érmet verető uralkodó utolsó évét veszi alapul. G. F. Korzuhina az érmeiket az egyes kincshorizontok általános keltezésébe olvasztja bele. A valószínű helyes út a lengyel kutatók követik, akik a leletekben szereplő érmek közül a legkésőbb kibocsátottnak a kezdő dátumát veszik alapul, tehát az érmet verető uralkodó trónra jutásának évét, s az ezt követő mintegy 10 évre helyezik a kincs elrejtését.

Csakhogy az elrejtés és az ékszerek készülési ideje két nagyon távoli időpont is lehet, különösen gyűjtött, töredékes ékszereket tartalmazó kincsek esetében. Míg az elrejtés időpontjának megállapításában valóban a kincsek legmozgékonyabb részére, az érmeire kell építenünk, addig a töredékes ékszerek esetében ez szinte lehetetlen. Megkísérelhetnénk az ékszertöredékeket a leletekben előforduló legkorábbi és legkésőbbi pénz közé keltezni. Ez a módszer azonban a mai régészeti kutatások számára már használhatatlan, 100–300 éves időhatárokat adna (– mint Kugler keltezése –, hiszen a pénzek használati ideje és élete okvetlenül hosszabb, mint az ép vagy akár a töredékes ékszereké. Ilyenformán alighanem az lesz a helyes út, ha a töredékes ékszerkincsekben szereplő típusokat az elrejtést megelőző 10–50 évre, az ép ékszerek készülését pedig 10–20 évre keltezzük, esetről-esetre megvizsgálva a valószínű helyzetet. A rokon leleteket tartalmazó kincsek elrejtésének ideje a darufalvi kincs elrejtésének időpontjára is mérvadó.

A harangalakú csüngőt tartalmazó maszenicei kincset 1039 után⁸³⁽⁴⁷⁾ rejtették el. A leletben már biztosan a XI. század első felére keltezhető ép (és töredékes) ékszerek uralkodnak. Ezekhez képest a csüngőtöredék okvetlenül korábbi, készülése legkésőbb a X–XI. század fordulójára tehető. A távolabbi analógiát tartalmazó zalesiei kincset 976 után⁸⁴⁽⁴⁸⁾ rejtették el, tehát a forma még a X. század utolsó harmadában kialakult.

A bogyóalakú csüngőkkel az 1039 után elrejtett maszenicei kincsből⁸³⁽⁴⁹⁾ a helyzet azonos. Keltezéséhez sokkal közelebb visz a wesolki kincs, amely már 1004 után⁸⁵⁽⁵⁰⁾ földbe került. Ebben csüngőnk párhuzamai töredékek, ami világosan arra utal, hogy még a X. században készültek. Ezt a keltezést erősítik meg a teljes egészében töredékekből álló 1015 után elrejtett deniszi⁸⁶⁽⁵¹⁾ és 1016 **313** után földbe jutott quilizi⁸⁷⁽⁵²⁾ analógiák is. Elrejtésének legkésőbbi időpontjára az 1047 után földbe került dzierznicei I. kincs⁸⁸⁽⁵³⁾ utal.

Az ezüstgyöngyök *a* típusa a kievi Oroszországban a X. század 2. felére és a X–XI. század fordulójára

keltezett kincsekben fordul elő Jarocinban és Guscsinoban,⁸⁹⁽⁵⁴⁾ továbbá a dirhemekkel 955 utánra keltezhető kopievkai leletben.⁹⁰⁽⁵⁵⁾ Ezt a kelteztést erősíti meg az 1004 utáni wesolki lelet,⁹¹⁽⁵⁶⁾ amelyben a rokon voliniai gyöngy típus töredéke előfordul. Földbejutásának legkésőbbi időpontjára az 1039 utáni maszenicei kincs⁹²⁽⁵⁷⁾ hasonló töredéke utal.

A *b.* típusú ezüstgyöngyök rokonai közül az 1010 körüli munkegaardi, a X. századi psaryi,⁹⁴⁽⁵⁸⁾ a 999 körüli čistevesi,⁹⁵⁽⁵⁹⁾ az 1004 utáni jarocini⁹⁶⁽⁶⁰⁾ és 1011 utáni lisoweki⁹⁷⁽⁶¹⁾ kincsek általában szintén a X. század második felét jelölik meg a készülés korának.

A karperec okvetlenül korábbi, mint a lelet többi tárgyát. Hasonló az erridsi kincsből már 900 előtt⁹⁸⁽⁶²⁾ feltűnik, az asarveiek X. századiak. Később, pl. az 1016 utáni quilitzzi⁹⁹⁽⁶³⁾ kincsből már csak töredéke ismeretes. A IX. században kialakult és a X. században is használt forma.

A hajcsai nyakpereg Korzuhina szerint XI. századi.¹⁰⁰⁽⁶⁴⁾ A belogisztici kincsből közeli rokona 982 utánra keltező dirhemekkel¹⁰¹⁽⁶⁵⁾ együtt jött elő. A darufalvi kincs legkésőbbi darabjának tartható.

A karneol gyöngyök mindkét típusa Kievdőben X. századi, nagyobb részben a század második felébe tartozó sírokban¹⁰²⁽⁶⁶⁾ található. Csehországban Liblicőn és Stará Kouržimban szintén fellépnek már a X. században. Általánosan használt azonban még a XI. században is mindkét típus. Erre az időre tehetők a lukomierski temetőben¹⁰³⁽⁶⁷⁾ és Uhercőn,¹⁰⁴⁽⁶⁸⁾ továbbá a 991 után elrejtett kurowoi kincsből. A turzeni kincsből¹⁰⁵⁽⁶⁹⁾ és šušicei sírokban¹⁰⁶⁽⁷⁰⁾ megéri a XI. század végét is.

A fenti értékeket összvetve a kincs egyes ékszereinek készülési idejéül a X. század utolsó harmadát, legkésőbb a X–XI. század fordulóját kapjuk. A kincs elrejtésére az 1010–1050 között mozgó időhatár mutatkozik.

1962. XVI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Bóna István: A darufalvi ezüstkincs (Folytatás) / A kincs idekerüléséről és elrejtéséről

A kincs idekerüléséről és elrejtéséről

Tanulmányom befejező részében arra igyekszem választ adni, hogyan s milyen módon kerülhetett Darufalvára ez a legkésőbb a X–XI. század fordulóján ³¹⁴készült voliniai kincs, és hogy vajon mikor és miért rejthette el tulajdonosa.

A Magyarországon a maga nemében mindmáig egyedülálló leletegyüttes idekerülésével kapcsolatban már Kugler felvetette azt a lehetőséget, hogy a „keleti kereskedelemmel” jutott Darufalvára. E feltevést valóban támogatni látszanak egyes körülmények. Így pl. a bogyo- és harangalakú díszek feltűnően nagy száma a leletben (összesen 37 db). Eddig egyetlen olyan sír vagy kincs sem ismeretes a X–XI. századból, amelyben még megközelítő mennyiségben is előfordulnának csüngődíszek. Az ezüstgyöngyök a halimbai sírokból egyesével kerültek elő, sőt még a cseh fejedelmi sírokban pl. Kolinban vagy Stará Kouržimban sem haladják meg a négyet. Elgondolkodtató lehet Darufalva kereskedelmi szerepével kapcsolatban az is, hogy az ezüst, illetve karneol gyöngyök rokonait éppen Nyugat-Magyarországon találjuk meg, ami arra utalhat, hogy az ősi Morva-menti kereskedelmi úton áramolhattak be.

A fenti érvek azonban még futólagos kritikát sem állanak ki. A Voliniából a Morva mentén Darufalváig terjedő kereskedelmi összeköttetés valszínűségét a minimálisra csökkentik az a tény, hogy a kincs

valamennyi ezüst készítménye hiányzik Magyar–Cseh–Morva és Dél-Lengyel országból, illetve az előbbi területek ezüst és karneol gyöngyeivel függenek össze valójában a halimbai leletek és nem Darufalvával. Tehát kereskedelmi összeköttetés valóban létezik a Morva mentén, de a darufalvi ékszerek nem ezen az úton érkeztek.

Felvetődhet azonban egy másik kereskedelmi út lehetősége is. Ez a Keleti–Kárpátokon keresztül vezető és a magyar földet keletről-nyugatra átszelő útvonal. Mentében helyezkedne el a tokaji, kétfelé ágazó nyugati végállomásainál pedig a darufalvi és a zsennyei kincs. Ez az útvonal pontosan megfelelne a László Gyula által rekonstruált IX–X. századi fő kereskedelmi útnak.¹⁰⁷⁽⁷¹⁾

Mindehhez még hozzátehetném, hogy a tokaji kincsben 5 pár olyan X. századi ezüst fülbevaló került elő, amelynek még neve is „volinai függő”, továbbá X. századi granulált díszű gömbcsüngő.¹⁰⁸⁽⁷²⁾ A volinai függők szinte állandó kísérői azoknak a volinai, kievi és lengyelországi kincseknek, többek között a jurkovci és deniszi kincsnek is, amelyekben Darufalva egyes párhuzamait felleltük, illetve vele egykorúak. Ilyenformán Tokaj és Darufalva mintegy kiegészítenék egymást.

Bármily csábító lenne egy ilyen egész Magyarországot átszelő XI. századi orosz–magyar kereskedelmi összeköttetést kimutatni, a felsorolt leletek erre nem alkalmasak. Tokaj egészen más jellegű együttes (– ha egyáltalán együttes –) mint Darufalva. Tudatos helyi gyűjtés eredménye. Legkorábbi darabjai a nagyobb részt töredékes orosz fülbevalók és a X. század közepén vert bizánci pénzek.¹⁰⁹⁽⁷³⁾ Északon és keleten teljesen ismeretlen a leletben szereplő 7 pár vadonatúj bizánci függő.¹¹⁰⁽⁷⁴⁾ Hogy a kincs magyar gyűjtés eredménye, azt 15 db magyar csüngős boglárja és 9 db pitykéje¹¹¹⁽⁷⁵⁾ igazolja. Végül, hogy a lelet végső soron csak a XI. század első felében került össze és utóbbi földbe, azt világosan **315** mutatják bordázott S-végű hajkarikái,¹¹²⁽⁷⁶⁾ amelyek helyi, illetve közép-európai készítmények. A magyar kézen felgyülemlett és magyar tulajdonosától elrejtett tokaji kincs tehát mit sem mond a darufalvi kincsről,¹¹³⁽⁷⁷⁾ eltekintve attól, hogy egyetlen közös tárgy sem fordul elő bennük.

Az imént említett zsennyei kincset éppúgy edénybe rejtve találták mint a darufalvit, de edénye ennek is elveszett. Cserepeit egyaránt tartották későrómainak és népvándorláskorinak, a kincs ékszereit, egy arany és két elektron drótból sodort karperecet; pedig szkítának, rómainak és népvándorláskorinak. Tényleges korát és származási helyét M. Poll Katalin stíluskritikai tanulmánya¹¹⁴⁽⁷⁸⁾ határozta meg – a kutatás akkori állásához képest nagyjából helyesen. Miután azonban tisztázta, hogy a karperecek X. századi keleti szláv készítmények, hirtelen saját helyes eredményeinek hátat fordítva, népvándorláskori avarkori eredetük mellett tört lándzsát. Nincs itt terünk a zsennyei kincs kérdésének revíziójára, mindössze annyit jegyzek meg, hogy mind eredetét, mind elrejtése okait tekintve, közel áll a darufalvi kincshez.

A darufalvi kincs a valóságban egyáltalában nem kelti a kereskedelmi áru benyomását. Egyetlen nyakperec, egyetlen karperec van benne, ezüst és karneol gyöngyeinek száma a kelet-európai ékszerkincsek ismert együtteseinek felel meg, sőt még hiányosnak is tekinthető. Az ékszerkészlet egységes volta miatt gondolt már arra Kugler, s tört lándzsát amellettt Fettich, hogy itt sírlelettel is állhatnának, ill. állunk szemben.

A családi vagy fejedelmi jellegű ékszerkészletek már ebben a korban nem tartoznak a ritkaságok közé. Lieskowban pl. a karperechez s számos töredékhez 8 db ép nyakperec és 16 db ép ezüstgyöngy járul.¹¹⁵⁽⁷⁹⁾ És ha a XI. századból egyelőre nem is, de a XII.-ből már ismerünk olyan kincseket, pl. a vlagyimiri 1896. évit, amelyben a melldísz csüngői 36 db-ból állanak.¹¹⁶⁽⁸⁰⁾ Mindenesetre a darufalvi kincs páratlan gazdagsága és változatossága egyedülálló egyelőre a XI. században és igen előkelő tulajdonosra utal.

A X. század utolsó harmadában készült kincset a honfoglaló magyarok nyilvánvalóan nem hozhatták magukkal. Aránylag kevés olyan adat¹¹⁷⁽⁸¹⁾ szól X. század végi magyar–oroszl kapcsolatokról is, amelynek révén a kincs magyar kézbe kerülhetett volna. Nem vehető pl. figyelembe az a híradás, hogy 970-ben magyarok is részt vettek Szvjatoszláv kievi fejedelem Bizánc elleni hadjáratában, mert ezek a magyarok nyilván az Al-Duna térségében csatlakoztak az orosz–besenyő sereghez. Valamivel figyelemre méltóbb az az adat, amely szerint Vitéz Boleszláv lengyel herceg 1018. évi Kiev elleni hadjáratában magyar kísérőcsapat is részt vett. Itt már valószínűbb alkalmuk nyílt volna egy volíniai ékszerkincs zsákmányolására. Feltehető, hogy e sereg egyik vezetője később a nyugati gyepükre került, bár ez több mint bizonytalan.

316 Béla király jegyzője elmondja, hogy Zolta fejedelem a nagyapjával, Álmossal bejött (Kiev környékén csatlakozott) oroszokat az ország nyugati határára telepíti; ezek az oroszok építik Oroszvárt (Rusovce).¹¹⁸⁽⁸²⁾ A helységet 1208-ban említi először okleveles adat Wruzovar néven. Kniezsa István szerint nemcsak az Oroszvár helynév, hanem egyik határneve az Olona dűlő is oroszokra utal,¹¹⁹⁽⁸³⁾ akik szerinte valószínűleg a XI. században települtek ide.¹²⁰⁽⁸⁴⁾

Ezek szerint a XI. században Darufalvától mintegy 50 km-re É–ÉK-re a határon nagyobb orosz csoport települt meg s egyáltalán nem biztos, hogy a határ más pontjain szintén nem tűnhettek-e fel. Természetesen, ha még Álmossal költöztek volna be hazánkba, mint Béla király jegyzője írja, akkor nem hozhatták volna magukkal a darufalvi kincset. Anonymus adata azonban bizonytalan. Valószínűbb Székely György és Győrffy György feltevése,¹²¹⁽⁸⁵⁾ akik szerint a határőr szolgálatot ellátó oroszok csatlakozása bekövetkezhetett később is a X. század végén, amikor az orosz őskronika híradása szerint Vladimir nagyfejedelem és István király között jó viszony állott fenn. Felettébb csábító volna a darufalvi kincset e határőr szolgálatot vállaló oroszok egyik főnökével kapcsolatba hozni, a lehetőség feltevésén azonban itt sem mehetünk túl.

A később, 1050-ben I. András, Bölcs Jaroszláv veje kíséretében Magyarországra érkezett nagyobb orosz–lengyel sereg már túl későn érkezik ahhoz, hogy a darufalvi kincset magával hozhassa. A XI. században a nyugati határon feltűnő oroszok közvetítő szerepét azonban általánosságban nem zárhatjuk ki a kincs idejutásának lehetőségei közül.

Harmadik lehetőségnek kínálkozik a nyugati határokat őrző besenyők egyik főnökével kapcsolatba hozni a kincset. A gyepűőrző besenyők települései a krónikák és történeti földrajz adatai szerint a Lajta és Fertő vidékén terültek el,¹²²⁽⁸⁶⁾ többek között a Fertőtől nyugatra is említi őket.¹²³⁽⁸⁷⁾ Anonymus szerint¹²⁴⁽⁸⁸⁾ a besenyők is Zolta alatt települtek volna ide, ez azonban szintén kétséges. Valójában a X–XI. század folyamán kisebb-nagyobb csoportokban költöztek hazánkba, királyaink pedig az ország különböző vidékein telepítik le őket. Krónikáinkból kétségtelenül kitűnik, hogy Salamon korában a nyugati határon már határőr szolgálatot teljesítettek.

Az újabb kutatások valószínűsítik, hogy a comesek és marchiok alá rendelt s többnyire segédnépekből alkotott lövőköl, örökből és besenyőkből álló határőr szervezet már István király korában fennállott.¹²⁵⁽⁸⁹⁾ A besenyők szoros békés és háborús kapcsolatai a kievi orosz fejedelemségekkel ismeretesek. Nem alaptalan tehát teljesen harmadik feltevésünk sem, hogy a darufalvi ékszerkészletet az egyik besenyő főnök hozhatta magával Nyugat-Magyarországra.

Vizsgálataink szerint a darufalvi ékszerkészlet aligha lehetett kereskedelmi áru vagy kereskedő elrejtett

készlete, sokkal inkább előkelő asszony [317](#) vagy család olyan kincse, amely közvetlen kapcsolatok révén került Voliniából Nyugat-Magyarországra. Idekerülésére nézve három lehetőséget vetettünk fel: 1. az 1018. évi kievi hadjáratban résztvevő magyarok, 2. a X. sz. végén vagy a XI. században Oroszvárra és a nyugati határra telepített oroszok, 3. az ugyanebben az időben a Fertőtől nyugatra határőr szolgálatra alkalmazott besenyők hozhatták vagy közvetíthették az ékszerkészletet utolsó tulajdonosának.

A kincs elrejtésével kapcsolatban két alaptételből indulhatunk ki: 1. a kincset okvetlenül a XI. század első felében ásták földbe, 2. az elrejtés oka a legnagyobb valószínűséggel nagyobb hadjárat, nagy seregek felvonulása lehetett. Noha Darufalva a határ közelében feküdt, ahol a XI. század első felében számos kisebb-nagyobb csetepaté zajlott le, ilyenek miatt aligha rejtették el az ékszereket. Az őskori, római és középkori kincsek elrejtési idejének és körülményeinek általános vizsgálatából az a megfigyelés bontakozik ki, hogy a kisebb harci kalandokat ritkán jelzik földben hagyott kincsek, ezek nagyobb szabású hadműveleteket és katasztrófákat tükröznek.

A XI. század nagyobb magyar–német összecsapásai általában a Duna déli partján, az egykori római limes út mentében zajlottak le. Itt hullámzott II. Konrád 1030. évi támadása és István király ellentámadása, a XI. század első nagyobb háborúja. E háború a kincs elrejtésének szempontjából azzal a fontos eredménnyel végződik, hogy a határ 1031–43 között a Fischaig tolódik nyugatra, tehát Sopron környékét megszabadítja még a kisebb becsapásoktól is. Aba Sámuel 1042. évi, III. Henrik 1043. évi hadjáratai szintén a Duna-menti limes úton mozognak.

Egészen másként alakult III. Henrik 1044. évi hadjárata. Az előző évben a mosoni mocsarak közt elakadt császár – magyar kísérei tanácsára – most Tullnból kiindulva Sopron ellen vonul. Serege – az út erre halad – átvonul Darufalva területén is. A „per Supronium” az országba hatoló császári sereg a vár elfoglalása után a ménfői csatában méri össze erejét Abával.

Darufalvát érintő nagy hadsereg felvonulását tehát hitelesen csak 1044-ből tudjuk igazolni. Erre az évre keltezhetjük tehát nagy valószínűséggel a kincs elrejtését és tulajdonosának a védelmi háborúban történt halálát.

Feltevésünket, hogy a darufalvi kincs elrejtése III. Henrik 1044. évi hadjáratával hozható kapcsolatba, alátámasztja az a körülmény, hogy a Dunántúlon talált másik XI. századi kincset, a zsenyeit viszont a császár 1051. évi hadjáratának útvonalán rejtették el.

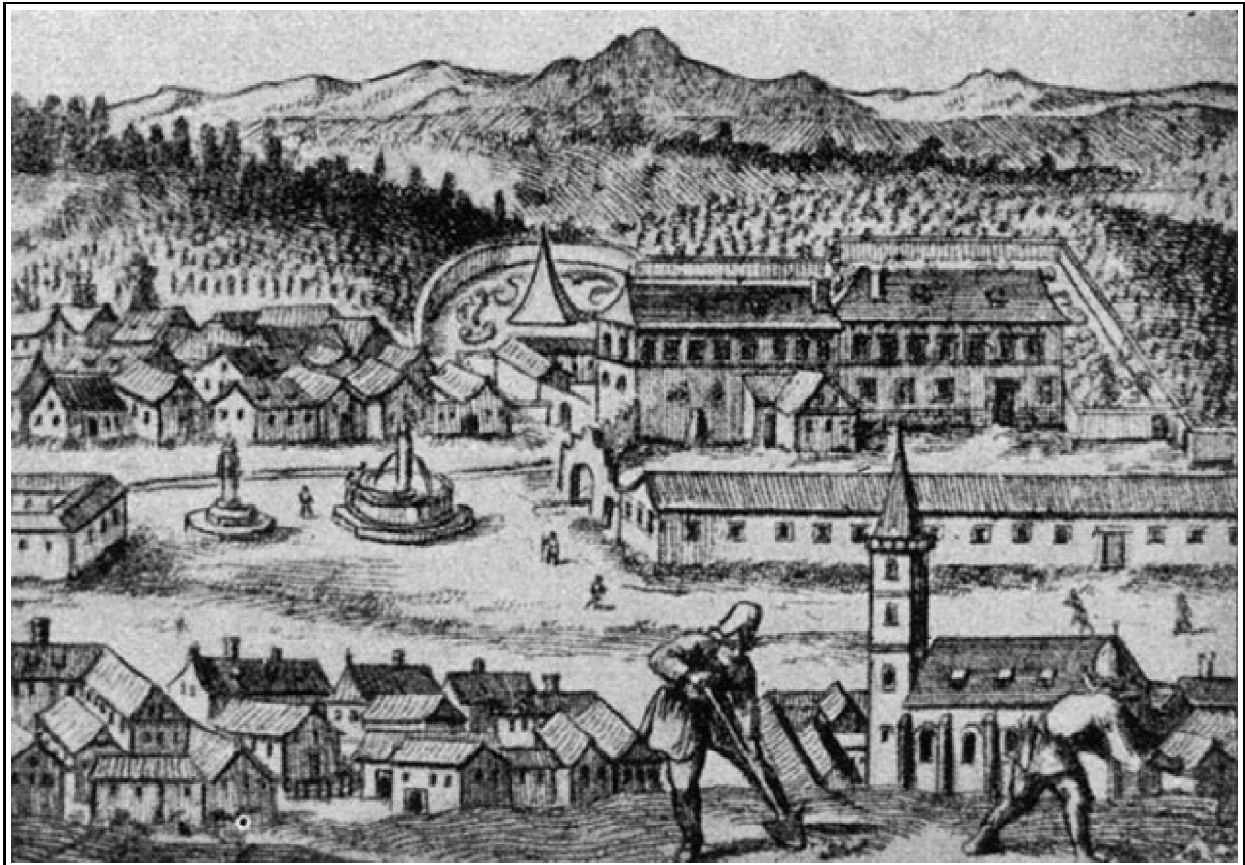
Darufalva régi magyar neve Dorog, a puszta személynévből lett helynevek csoportjába tartozik. Ezek keletkezését a kutatás általában igen korai időre, a XI. századra vagy a XII. század első felére helyezi. [126\(90\)](#)

Darufalva, illetve Dorog területén az első települést az itt bemutatott kincslelet igazolja. A 40 dekányi ezüstöt nagycserépedényben ásták el. Ilyen törekeny nagy edény aligha köthető a gyepün mozgó lövészekhez vagy lovas íjász besenyőkhöz, csak egy közeli háztartásból származhat. Maga az a tény, hogy az ékszereket helyben rejtették el s nem menekítették hátrább, mondjuk Sopron területére, világosan arról beszél, hogy tulajdonosa állandóan itt lakott, s még ha el is menekült a betörő német hadak elől, ide szándékozott visszatérni. Az illetőnek tehát állandó házának vagy várának [127\(91\)](#) kellett itt lennie s nem csupán átmeneti szállásának.

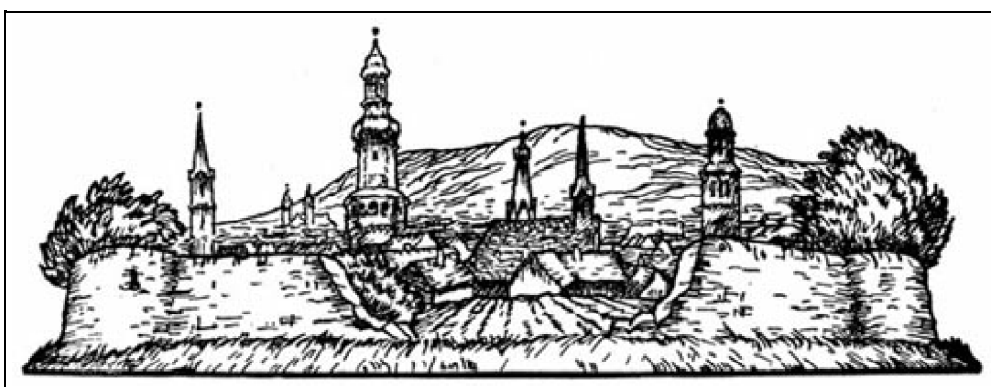
[318](#)A kincs női ékszerekből áll és igen rangos férfi feleségének tulajdona lehetett. Az előkelő asszony jelenléte szintén állandó település mellett szól. Mindezek alapján aligha járok messze a valóságtól, ha úgy

gondolom, hogy Darufalván a XI. század első felében a gyepű-őrző sagittarii egyik ispánja lakott családjával együtt. Csupán feltevés, de talán nem is jár túlságosan messze a valóságtól, hogy ez az ispán a kincs tulajdonosával és egyben a helység első névadójával Doroggal lehetett azonos.

Annyi még valószínű, hogy a kincs elrejtője a határ vagy Sopron védelmében, esetleg a ménfői csatában életét vesztette, mivel elrejtett ékszereit csak 850 évvel később a véletlen hozta ismét felszínre.

Nagyhöflány képe. Birkenstein mértani könyvében. XVII. sz.

1962. XVI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Hammerl Lajos: Pamer György Ferdinánd, a megújhodott német irodalom magyarországi úttörője

Hammerl Lajos: Pamer György Ferdinánd, a megújhodott német irodalom magyarországi úttörője

Pamer György Ferdinánd soproni költőről először *Bleyer Jakab* professzor emlékezett meg *Gottsched hazánkban* (Bp. 1909) című művében.

„Pamer ódája minden valószínűség szerint az első magyarországi német költői termék, amely Gottsched megtisztított nyelvén szól és így jelentősége abban van, hogy vele tesz kísérletet az újabb német irodalom kereteibe való beilleszkedésre” (141. lap). Más helyütt: „Pamer ódája az első terjedelmesebb modern német költemény amelyet Magyarországon írtak” (143. lap).

Jóllehet Bleyer Jakab említett művében a két idézett hely arra vall, hogy Pamer Györgynek jelentős szerep jut a magyarországi német irodalom történetében, sajátos módon ennek az irodalomnak *Pukánszky Béla* tollából eredő nagy összefoglalásában hiába keressük az író nevét (A magyarországi német irodalom története a legrégebb időktől 1848-ig. Bp. 1926.). Valószínű szerencsétlen véletlen, hogy Pukánszky egykori tanárának ezt az egyébként is sok fontos adatot tartalmazó munkáját figyelmen kívül hagyta. Tán az a magyarázat, hogy Pamernek – könyve írásakor – csak két ódája volt ismeretes. Azóta azonban sikerült számos kiegészítő adatot szerezni mind műveire mind életrajzára vonatkozóan, mely utóbbi Bleyer összefoglalásában nem tartalmazza a megfelelő adatokat. Így tehát – úgy gondoljuk – Pamerről meg kell emlékeznünk, nevét és személyét a felmerült adatokkal helyesebb megvilágításba kell helyeznünk.

Amint a fenti idézet is mutatja, Gottsched irányzatához tartozott Pamer György, és ezáltal egy sokáig élő németországi irodalmi irányzat meghonosítójává lett hazánkban.

Gottsched 1700-ban született és Németországban sokáig jelentős áramlat megindítója volt. A természettudomány eredményei lenyűgözték; arra a következtetésre jutott, hogy ha a világ elrendezhető az ember tetszése és akarata szerint, akkor az irodalom is szabályokhoz köthető. A racionalizmus lett a vezércsillaga. Megrendszabályozta a nyelvet és az ízlést. Végül azonban bukás lett a sorsa, mert pöffeszkedő diktátorrá vált, és akaratát rá akarta erőszakolni mindenkire. Fő érdeme az volt, hogy erélyesen fellépett a német színpadon elburjánzott rögtönzés ellen és megtisztította a színjátszást. Az ellentétes irányok engesztelhetetlen ellenségei voltak a szabályoknak és Shakespeare-re esküdtek. Gottsched csillaga saját hazájában már letűnőben volt, de 1750 körül még nagyon ünnepelték Bécsben,¹⁽⁹²⁾ és így a [320](#)szomszédságban, Sopronban és Pozsonyban is.

Pamer György Ferdinánd emlékkönyvének címlapja

Sopronban a racionalizmus eléggé otthon volt a 18. sz. elején. *Gensel Ádám* híres orvos és természettudós egyik vallásfelekezethez sem számította magát, szabadgondolkodó volt. Több más orvos is foglalkozott természettudománnyal és tagjai voltak ilyen célú külföldi társaságoknak. *Löw Károly Frigyes* megkezdte, *Deccard Vilmos* folytatta a város flórájának feldolgozását. Könnyen érthető, hogy amikor Gottsched Bécsben hatásának másodvirágzását élvezte, a soproniak is felfigyeltek rá. Az irodalomhoz intézett ismert levelek száma 4700 körül jár, ezek alapján állapította meg Bleyer a magyarországi kapcsolatokat. Soproni levelező vagy legalábbis gyaníthatóan soproni Pameren kívül kettő akad.²⁹³ Elsősorban Festetich Kristóf, akit vagyonszerzőnek neveznek, és aki Sopronban számos házat birtokolt, amelyeken családja csak a 19. század derekán adott túl. Festetich Kristóf Pál nevű fiát 1743-ban Lipcsébe küldte tanulni Gottschedhez. *Festetich Pál* később is ragaszkodott kedves tanárához és aszalt gyümölcsöt küldött neki, ami akkoriban soproni különlegességnek számított, sőt bort is ígért neki. Sopronnak tűnik *Löschenkohl János Kristóf* is, vagy legalábbis szoros soproni kapcsolatai voltak rokonsága révén. Pamer is rokona volt. A soproni háztulajdonosok között egy *Löschenkohl Kristóf Pamerékkal* együtt szerepel 1761-től 1799-ig. Nyilván neki köszönheti Pamer, hogy Gottscheddel kapcsolatba léphetett. Ami Pamer életrajzi adatait illeti, a Bleyer által közöltek nem helytállóak. A professzor ezeket Kugler soproni levéltárostól kapta, és ezek szerint Gottsched híve 1720-ban lett a város polgára. A fizetett taksa arra vall, hogy már atyja is idevalósi polgár volt; ő maga a város szolgálatában állott 1730 óta, először mint faraktáros (*Holzversilberer*), majd gyám, és később – 1739-től fogva – tanácsos. Jogképzett lévén, ügyvédi gyakorlatot is folytatott. 1762-ben halt meg. Csakhogy ezek az adatok (140. lap) nem a költő Pamerra, hanem az apjára vonatkoznak. A család már a 17. század utolsó negyedében Sopronban él. Eredetileg Vas megyei, állítólag kőszegi. Nemességet III. Ferdinándtól kapott 1646-ban. Egy Pamer síremléke 1716-ból a régi ev. temetőben állt, ma a Liszt Ferenc Múzeum kertjében látható. Az irodalomban azonban ³²¹*Vamer* néven szerepel, ugyanis a cirkalmas

barokk P betűt hibásan olvasták. Az irodalom múzsája már ott kísértett a család korai hajlékában is.

Amikor 1681-ben a soproni országgyűlésre bevonult I. Lipót király, és a Tűztorony mellett levő Pamer ház előtt haladt a menet, ebben a házban pontosan akkor született meg egy kisfiú. Ebben az időben sokat adtak efféle kabalisztikus jelenségekre és ezért a fiú keresztapjának I. Lipótot hívták meg. Lipót elvállalta a gyermek keresztapaságát – bár az protestáns volt – és az udvari poétával megénekelte a történetet. Így került a Pamer család már ekkor kapcsolatba a költészettel.[3\(94\)](#)

Gottschedné rézmetszetű arcképe
Pamer Gy. F. emlékkönyvében

Gottsched neves lipcsei író rézmetszetű arcképe
Pamer Gy. F. emlékkönyvében

Csatkai Endre kutatásaiból ismerjük a költő Pamer helyes életrajzi adatait. Neki ugyanis sikerült az említett Deccard orvos emlékkönyvét megtalálnia, amelyet éppen Pamer ajándékozott a kiváló természettudósnak.⁴⁽⁹⁵⁾ Az orvos a bejegyzők mellé odaírta a halálozási évüket, így lehetett megállapítani, hogy Pamer 1777. december 3-án hunyt el. Ennek alapján már nem volt nehéz az anyakönyvből megállapítani az akkori életkorát, ill. a születési dátumot, amely 1720. április 29. Pamer két évvel volt idősebb Deccardnál, aki néhány évvel túlélte. Az 1734 óta folyamatos telekkönyvekben Pamerék családi háza ekkor már a Szent György utca 6-os számú volt, amelybe egy Löschenkohl Kristóf is belépett később – mint említettük – társtulajdonosnak. Amikor az idősebb Pamer meghalt, a hitelezők kezére jut házrész és attól fogva a telekkönyvben hiányzik ez a név. 1944-ben a házat bombatalálat érte s úgy megrongálódott, hogy le kellett bontani.

Pamer 1747. május 28-i kelettel fordul versben Gottschedhez. Ahogy maga írja, ez időben élénk irodalmi élet folyik Sopronban. A levél évében kerül a soproni [322](#) líceum élére *Ribini János*, a magyar nyelvtudós. 1751-ben mondja el beszédét a magyar nyelv tanulásának fontosságáról. (Oratio de cultura linguae Hungaricae). Azonban vallás tekintetében nem tartozik a túlzók sorába, ezért összeütközésbe került *Oertl János* lelkésszel, el is hagyta 1758-ban Sopront.⁵⁽⁹⁶⁾ Oertl is nyelvészkedett, a rovásírást tanulmányozta és

éppen itt Sopronban írt egy vándorló diák emlékkönyvébe ezzel az írással emléksorokat.⁶⁽⁹⁷⁾ Ugyanakkor, midőn a magyar nyelvkultúrának volt tűzhelye városunkban, indul az újult német nyelv kultusza is. Pamer Gottschedhez írt versében elmondja, mennyire lelkesen fogadták Sopronban tanait, amelyeknek közvetítésére ő vállalkozott.

*„Ich theilte deren Quell auch allen Freunden mit
(mein ganzes Ödenburg liess ich eifernd Wissen):
Wie schön deinweiser Fuss der Alten Weg betritt.
So hatt ich überall, ich sag es ohne Prahlen,
Bewunderer, Schüler, Freund, entzückt, Dir zugeführt.”*

Sőt egy kis kört is létesített. Bizonytal beletartozott Deccard is.

„...Es legte sich sogar ein Kränzchen guter Freunde...”

Bár szernyen megemlíti, hogy nem a legelső soproni elmékből alakította.

*„Ich rühme hier zwar nicht, als ob wir jene wären,
Die, Schriften, einzusehen, die besten Kenner sind.”*

Pamer megszerezte Gottsched műveit is:

*„Nun war die Sehnsucht gross nach deinen theuren Schriften
Nun hasst ich keine Müh und keinen hohen Preis,
Um einen Bücherschatz von deiner Hand zu stiften;...”*

A vers tanúsítja, hogy jól ismerte valóban Gottsched törekvéseit, ellenfeleit, sőt a régebbi irodalmi mozgalmakat is. Kimondhatatlan boldog lenne, ha emlékkönyve számára Gottschedtől és feleségétől emléksorokat kaphatna.

*„...O gönne auch meinen Wunsch ein günstiges Gewähren,
ich weiss, dass deine Güt und Grossmuth nichts versagt.
Schick mir von Deiner Hand und Deiner Freundinn Zügen,
In mein Gedächtnissbuch ein wertbeschriebenes Blatt...”*

Nagyon sokra tartja azt a kéziratot, amelyet Löschenkohl kapott az írótól. A kéziratot nénye – miután Löschenkohl meghalt – elhozta neki Bécsből, és most ő nagy becsben tartja.

Gottschednek bizonyára jól esett a messzi idegenből érkező dicshimnusz, hisz akkoriban már nagyon kikezdték ellenfeleit, és teljesítette a soproni költő kívánságát, küldött neki emléksorokat.

A Bleyer közölte másik Pamer-vers Mária Teréziáról szól, nyomtatásban is megjelent egy olmtüzi folyóiratban, melynek címe *Monatliche Auszüge Alt und neuer Gelehrter Sachen*. A 11. lapon helyet foglaló vers nagyon émygős. „Nichts übertrifft sie an Vollkommenheit”, semmi sem ér fel az ő tökéletességével, ez a legenyhébb hízelgés a sok között; ne csodálkozzunk rajta, hogy Szent István is mögötte marad jószívűség dolgában és hogy Mátyás királyt is felülmúlta. Pozsonyban még a Duna is

lassabban folyik, hogy megcsodálhassa a nagy királynőt.

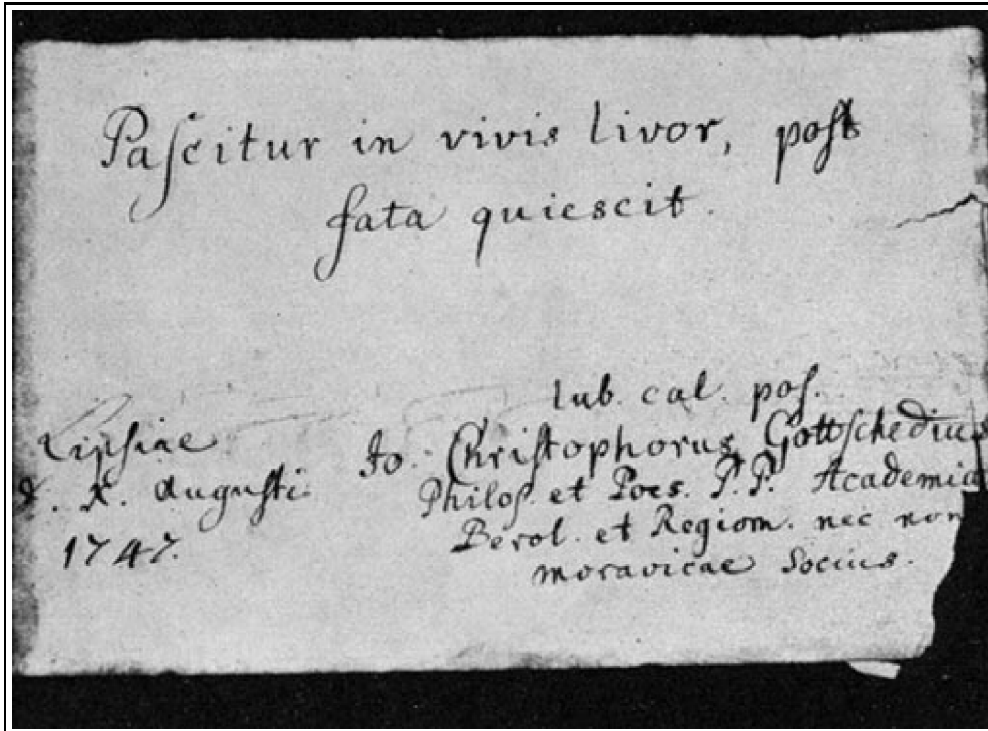
Az újság szerkesztője nagy örömmel fogadhatta a költeményt, megdicsérte a német nyelvű, de nem Németországból érkezett verset; ma pedig értetlenül állunk a túlzott szólamoknak ilyen halmozása előtt. Mindenesetre látszik, hogy Pamer alaposan érti a rímelés mesterségét és ennyire hosszú vers folyamán sem fárad ki. A vers elején racionalistának tűnik fel, amikor nem Istent, hanem Gondviselést emleget. Később azonban úgy látszik, rájött, hogy tanácsosabb a Regnum Marianum alapítójáról szólva inkább az Istent emlegetni.

E versekhez csatlakozik időrendben Deccard emlékkönyvének verse: Mint már említettük, Palmer ajándékozta a könyvet barátjának, ahogy az első bejegyzés latinul ezt közli is. A vers szövege:

„Was jener Dichter einst für ganz
unmöglich hielt,

*323*Hat doch der kluge Fleiss der Folgezeit erzielt.
Sieht man aus Wasser nicht elektrisch Feuer blitzen?
Muss nicht durch die Chymie das Feuer Wasser schwitzen?
Drum sieht ein weiser Arzt nichts gleich für tödlich an;
Vielmehr bemüth er sich so viel er immer kann,
Denn viele sterben nur durch Vorurtheil und Wahn.
Ödenburg den 28. März im Jahre 1749. Mit diesen
eigenhändigen Denkmalen wollte sich den Herrn Besitzer
zu fernerer Gewogenheit bestens empfehlen Georg Ferdinand
Pamer. N(obilis) H(ungarus) S(empronius). der
Kaiserlich Königl. gelehrten Gesellschaft zu Ollmütz Mitglied.”

A vers 1749. március 28-án kelt és Pamert mint racionalistát, a tudomány mindenhatóságában bízót mutatja be. Amit korábban ugyanis a költő hihetetlennek tartott, azt most az emberi szorgalom elérte: látjuk, hogy vízből villám (elektromosság) fejleszthető, a tűzből a kémia vizet varázsol. Az orvos sem lát tehát minden betegséget halálosnak. Pamer mint az olműzti tudós társaság tagja írja alá nevét.

Gottsched neves lipcsei író emléksorai Pamer Gy. F. emlékkönyvében

Az emlékkönyv divatja természetesen hat magára Pamerra is. Emlékkönyve jelenleg a soproni múzeum tulajdona. Külsőjében is elüt a többitől, mert szinte könyvkötészeti remek. Mérete 12×19 cm. Borjúbőr borítású, dús aranyozással mindkét fedőlapján. Valószínűleg Pamer készítette, mert a könyvben nincsen baráti ajánlás, de az elején két kalligrafikus lap is értesít róla, hogy kié a könyv. A 9. lapon maga a tulajdonos, tehát Pamer *Vorrede and Fautores et Amicos* (előszó barátaimhoz és pártfogóimhoz) címmel versben fordul azokhoz, akik a könyvbe bejegyzik magukat, de a verssorokat folytatólagosan írja. *Hoc petit et vovet Possessor* – ezt kéri a birtokos. Hanem a könyv jóval több mint a szokásos emlékkönyv, egyúttal Pamernek kis műgyűjteménye is, mert metszeteket, sőt eredeti rajzokat és festményeket is [324](#)tartalmaz. Ennek következtében nagy értéket képvisel a soproni műgyűjtés szempontjából, nemkülönben irodalomtörténeti szempontból is, mert Gottsched és neje kézjegyét és arcképét is tartalmazza. Sajnos azonban a könyv nem teljes már. Számos lap hiányzik belőle, meglevő lapjai lazák, gyűröttek.

Színházi jelenet. Pamer rajza saját emlékkönyvében

A 46. lapon Petrasch József báró két latin szavas bejegyzése olvasható. A bejegyző neve mellett „az olmützi tudós társaság elnöke” cím olvasható. (Moraviae Scientiae Praeses) 1755 aug. 24. Az 56. lapon Gottsched rézmetszetű arcképe található kép a képben, félalak parókával. Werner A. M. festménye után készült 1736-ban Lipcsében. Mellette a kéziratos *Pascitur in vivis livor, post fata quiescit*. Gottsched mint a berlini és a morva akadémia tagja írja magát alá. A 61. lapon Beer Frigyes Vilmos írja latinul: *Plus ultra!* Beer nem volt ugyan személyes ismerőse Gottschednek, de levélváltásban állt vele a Festetichek megbízásából. Beer bejegyzésének kelte 1751. május 28 Pozsony. A 66. lapon Gottsched neje ír hat soros verset bécsi tartózkodása alkalmával felkérésre (zum verlangten Angedenken geschrieben), a következő lapra az író feleségének arcképét ragasztotta fel Pamer. A 76. lapon ismét nevezetes ember ír: *Kempelen Farkas*, a sakkautomata szerkesztője. „*Non, nisi hoc simulare novi.*” Pozsony, 1753. október 23.

Roth János körmöcbányai festő rótlí-rajza
Pamer Gy. F. emlékkönyvében

A következő lapon *K. F.* jelzéssel fekete alpra festett antik oszlopokat látni tájképben. *Windisch Károly*, a földrajzi író Hallerből idéz hat sort 1747 február 25-ös pozsonyi keltezéssel. A 150. lapon *Engelbrecht Márton*, neves augsburgi rézmetsző kézzel színezett kínai tárgyú metszethez mellékel két német sornyi verset. A 168. lapon olasz verset ír 1747. július 14-i kelettel Sopronban *Löschenkohl*, mint rokon és jóbarát. A 177–78. lapon *Kurz Ágost* gyakornok Pamer tulajdon verséből idéz, (Aus des Herrn Besitzers eigenen Gedichten) mely arról szól, hogy olyan ember még nem született meg, aki az élet minden szakában tudná, mit kell cselekednie. A 259. lapon *Siess József* soproni nyomdász 1752-es kelettel külön emléklapot készített Pamer számára. A 303. lapon érdekes bejegyzés: egy költemény hiányzó verssorokkal. A hátlapon található a vers kiegészítő sorai tükörfírással.

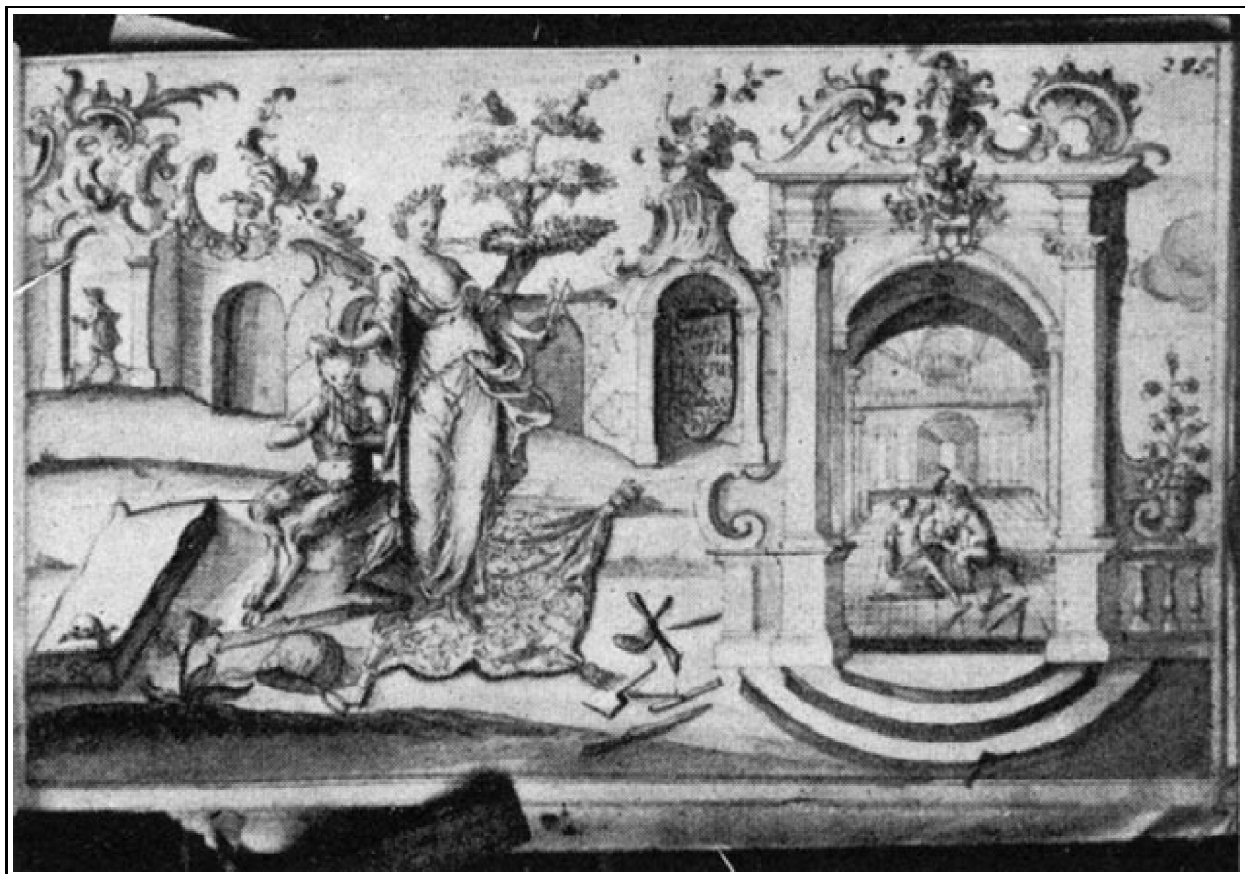
„*Dem dieses Stammbuch zugehört,
Dem hab ich mir zum Freund erwählet.
326Der ist nicht meiner Freundschaft werth;
Dem es an Wahrer Treue fehlet!*”

Mit diesem zum Ruhme des Herrn Besitzers abgefassten Zeilen Wolte sich hiemit besstems empfehlen I. A. G. Anstatt: J. Kováts”

Ostffy Károly 1765. augusztus 7-én magyar verset jegyez be, ez az egyetlen magyar nyelvű bejegyzés. *Oertel János* 1751-ben gratuláló sorokat ír a könyvbe, mikor Pamert megválasztották az olmützi tudós társaságba. A 373. lapon *Conrad András* neves orvos és botanikus 1769. május 5. kelettel Horatius verssorait idézi.

Ami Pamer gyűjtését illeti, számos színházi jelenet névtelen metszetét ragasztotta be a könyvbe, egyéb kisebb értékű rajz mellett kiemelkedik *Roth János Gottfried* körmöcbányai festőnek egy vöröskréta portréja, a soproni *Hartwich J. Gottlieb* rajza egy szobrászati műhelyről rokokó stílusban. Maga Pamer is ügyeskedett e nemben, egy színházi jelenetet ábrázolt, vagy tán csak másolt tollrajzban.

Az emlékkönyv legkorábbi bejegyzése 1743-ból, a legkésőbbi 1777-ből való. Tehát a költő holta napjáig gyűjtötte a bejegyzéseket. Francia, olasz, héber, latin, német és magyar nyelvűek ezek a beírások, és Pamer műveltségére is élénk fényt vetnek. Számos olyan soproni nevet olvashatjuk a könyvben, akik városunk életében nagy szerepet játszottak, de aki az irodalom és tudomány terén munkálkodott, mind felvonul. Azt pedig, hogy Pamer olmützi sikereit kiemelik, vagy hogy tulajdon verseiből is idéznek, arra mutat, hogy irányában általános volt a tisztelet és elismerés. Semmi esetre sem érdemelte meg Pamer, korának és városának egyik szellemi vezetője azt a feledést, amelyben része lett a századok folyamán...

1962. XVI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / A nyolcvanéves kismartoni polgári iskola (ma Hauptschule) múltjából

327 Krammer Jenő: A nyolcvanéves kismartoni polgári iskola (ma Hauptschule) múltjából

1961. szeptember 19-én múlt nyolcvan éve, hogy a kismartoni állami polgári fiú- és leányiskolát megnyitották. Az akkori magyar vallás- és közoktatásügyi miniszter, Trefort Ágost, az 1880. november 3-án kelt rendelettel engedélyezte a megnyitást „oly kikötéssel, hogy a város az iskola részére a közoktatási törvénynek megfelelő épületet állítson.”¹⁽⁹⁸⁾ A város polgársága Grüssner Ferenc akkori polgármester buzdítására, az ő példaadó áldozatkészségét követve, nagy lelkesedéssel teremtette elő az épület felállításához szükséges pénzt, a város földműves társadalma ingyen vállalta a fuvarozást. Hyrtl, a kismartoni születésű híres bécsi anatómus 1000 forintot küldött.²⁽⁹⁹⁾ 1881. március 29-én a minisztérium jóváhagyta az épületervet, „mire azután az építkezés az *alapkő ünnepélyes letételével* még ugyanazon év május 10-én kezdetét vette.”³⁽¹⁰⁰⁾ Laschober Mátyás, Kismarton város akkori ügyésze a vállalkozás lelke volt, s fáradhatatlan munkájának köszönhető, hogy az épület létrejött. 1881. augusztus 24-én kinevezték az iskola első tanárait: Hatvan Ferencet, Király Emmát, Ragályi Rózát és Scherer Gyulát, „az utóbbi egyúttal megbízatván az igazgatói teendők ideiglenes ellátásával.” Végleges igazgatóként két nappal az iskola megnyitása után az akkor 23 éves Krammer József modori állami tanítónőképző intézeti tanárt nevezték ki. „Szeptember 30-án ment végbe az igazgatóság átvétele: az ugyanazon napon tartott tanári tanácskozáson újlag elosztattak a tantárgyak; véglegesen elkészítették az órarend s egyúttal megállapították a követendő módszeres eljárás.”⁵⁽¹⁰¹⁾

Így indult 80 évvel ezelőtt a kismartoni polgári iskola. Mostani jubileuma érdekes módon – fennállásának két egyenlő hosszú időszakát zárja le. Ugyanis a mai Burgenland és Kismarton az iskola fennállásának negyvenedik évében került a szomszédos Ausztriához, tehát az elmúlt nyolcvan esztendőben 40 éven át mint magyar nyelvű, a másik 40 éven keresztül pedig mint német nyelvű intézmény teljesítette művelődési és nevelő hivatását.

A mostani „Hauptschule” igazgatósága az iskola fennállásának 75. évfordulóján adott ki külön ünnepi füzetet.⁶⁽¹⁰²⁾ Ebben több általános érdekű, tartalmas értekezést olvashatunk: Kismarton történetéről, a kismartoni tanulóifjúság szociális összetételéről, Kismarton időjárás viszonyairól, a kismartoni barokkról, a Kismartonban 1945 óta történt építkezésekről, Kismartonnak mint szabad városnak 300. fennállása ünnepéről, valamint két humoros történet a régi Kismartonból. Az ünnepi értesítő másik cikkgyűjteménye pedagógiai kérdésekkel foglalkozik. Tanulmányok olvashatók az oktatófilm és állókép helyes alkalmazásáról (Hans Bauer, az iskola jelenlegi igazgatójának tollából), a ponyvairodalomról és leküzdéséről, az iskolában szervezett tanfolyamokról.

Az iskola fennállásának 70. esztendejéről kiadott évkönyv⁷⁽¹⁰³⁾ rövid áttekintést ad a hét évtizedről, röviden megemlékezik az intézet igazgatóiról, köztük Krammer Józsefről, aki huszonöt éven át irányította az iskolát (1881–1906), Takáts Józsefről, aki 1906-tól 1924-ig állott az iskola élén, tehát nyugdíjba vonulásáig, még az osztrák állami szolgálatban is három **328** évig. A történeti áttekintés végén közli az évkönyv az iskola első három igazgatójának, Krammer József, Takáts József és Derfler Alajos fényképét.⁸⁽¹⁰⁴⁾ A 80. esztendőről kiadott évkönyv⁹⁽¹⁰⁵⁾ is rövid történeti áttekintést nyújt s az iskola jubileumát egybeköti

Burgenland 40 éves fennállásának ünnepével. Megemlékezik arról is, hogy az iskola ünnepi éve egybeesik a Liszt-évvél.

A 70. évről kiadott évkönyv idézi Dr. W. A. Beza elismerő szavait az iskolával egybekapcsolt mintaszerű lakatos ipartanműhelyről: „Dieser Zweig der Handfertigkeit steht heute noch an der Hauptschule in so hoher Blüte wie an keiner Hauptschule weit und breit.”¹⁰⁽¹⁰⁶⁾ E sorok a kismartoni iskola fennállásának 50. évfordulójakor íródtak. Az akkori ünnepségre az iskola első igazgatóját, Krammer Józsefet is meghívták.

Az iskola utóbbi negyven évében kiadott évkönyvei elismeréssel emlékeznek meg mindazokról az értékes eredményekről, amelyeket az oktató-nevelő munka terén az azelőtti negyven évből értékes hagyományként vehettek át. Mert a kismartoni polgári iskola kezdettől fogva jó hírű iskola volt. Első igazgatója a pedagógia minden új eredményét nagy lelkesedéssel és körültekintéssel igyekezett iskolájában megvalósítani. Már az iskola fennállásának harmadik végében megszervezte (1883–84) „az iparos tanulók iskoláját... minél fogva a polgári iskolai tantestület nevelés-oktatási működése kiterjesztett az iparos tanulók kiképezetésére is.”¹¹⁽¹⁰⁷⁾

Ezekben az években a polgári iskolák létesítéséhez és működéséhez még nagy reményeket fűztek. Hivatásukat abban látták, hogy a mezőgazdasági, ipari és kereskedelmi pályákra lépő ifjúságnak megfelelő alapképzettséget nyújtsanak, s ezzel a gyakorlati pályákon dolgozók műveltségi szintjét emeljék, őket a további önképzésre képessé tegyék. „A polgári iskolai oktatásnak tehát az ismeretközlés mellett – a formális képzéstől eltekintve – még két igen fontos főfeladata van, s ezek: a.) képesítse növendékeit arra, hogy a polgári életpályákra lépésük után a gyakorlati szakismereteket haszonnal tanulmányozhassák; és b.) iparkodjék tanítványaiban a kellő érdeklődést felkelteni az ismeretek elsajátítása iránt, hogy mintegy szükségét érezzék továbbképzésük eszközlésének.”¹²⁽¹⁰⁸⁾

Ilyen célkitűzéssel az 1881-ben megnyitott kismartoni polgári iskola az akkori Sopron megye fontos művelődési intézményévé lett. Már csak azért is, mert akkor még a vármegyében kevés ilyen iskola akadt. Berényi Pál 1895-ben Sopron megye monografiájában ezt írja: „Középiskolája, a soproniakon kívül, nincs a vármegyének. Helyüket a vármegye két népesebb helyén: Kis-Martonban és Kapuvárott az állami polgári fiúiskola pótolja. Mind a kettőnek nagy kulturális hivatása van” (107. l.). Itt kell mindjárt megemlítenünk, hogy a kapuvári polgári iskola a kismartoninak szellemi gyermeke: 1884/5-ben nyílt meg, s igazgatását Scherer Gyula vette át, aki Krammer Józsefnek kezdettől egyik legbuzgóbb munkatársa és barátja volt. A kismartoni polgári iskola adta tehát egyúttal a második Sopron megyei polgári iskola igazgatóját, Scherer Gyulát s. Scherer Gyula magával vitte Kapuvárra a kismartoni legelső tantestület tagjai közül mindenekelőtt Ragályi Rózát, akit közben nőül vett, és a pinkafői (tehát burgenlandi) születésű Hatvan Ferencet, aki azonban csak 1887-ig maradt Kapuvárott, ekkor Sopronba került a Kereskedelmi Akadémiához. Sopronban a természetjárás lelkes apostola lett, úgyhogy a mai Turistaházat eredetileg róla nevezték el. Sőt, az 1904-ben megnyílt soproni állami polgári iskola első igazgatója, Leitner Ferenc is húsz éven át a kismartoni polgári iskolában működött és Krammer József egyik legszorosabb munkatársa volt. Távozásakor így bucsuztatja: „...nevezett kartársunk 20 évig működött iskolánknál. Szakképzett, lelkiismeretes és ügybuzgó tanár ³²⁹volt, aki nagy sikerrel tanította a reábizott tárgyakat; sikerdús tevékenységének nagy része van abban, hogy az iskola nevelő-tanítási működését oly magas nivóra emelhettük.”¹³⁽¹⁰⁹⁾

Érdemes megállanunk itt annál a körülménynél, hogy a kismartoni iskola mindjárt indulásakor három olyan pedagógussal dicsekedhetik, akik nemcsak Sopron megyének, hanem az országnak legkiválóbb pedagógus-gárdájához tartoznak. Tankönyveket írnak: Krammer József és Scherer Gyula természetrajzi

könyveket, Leitner Ferenc földrajz-könyveket. Scherer Gyula kapuvári működésében (1884–1899) szembezőkő a kismartoni példa, az itt bevált mintaszerű lakatos tanműhelyhez és női kézimunka tanfolyamhoz hasonlóan ott is szervez a fiú iskolával kapcsolatos asztalos-, esztergályos- és faragóműhelyt, a leányiskola mellé pedig női kézimunka tanfolyamot. Újpestre történt áthelyezése után sem lett hűtlen első iskolájához, 1934-ben a kapuvári polgári iskola értesítőjében az ő tollából jelenik meg az iskola 50 éves története. Krammer Józsefhez hasonlóan ő is ismételten ír az értesítőben a polgári iskola céljáról (1885), s a magasabb nőnevelés tanintézetéről (1889), a polgári fiúiskolák reformjáról, több ízben az iskola történetéről. Az egyik értesítőben a kapuvári artézi kút történetét írja meg.

Leitner Ferenc 1884-től 1904-ig működik a kismartoni iskolánál. Itt írja első földrajztankönyvét, kiad egy szülőföldismertetést a kismartoni iskolák számára (1896). Sopronba kerülve, mint az ott létesített állami polgári iskola igazgatója, Krammer Józsefhez hasonlóan, elsősorban tájékoztatót ír a társadalom számára: A polgári fiú iskola a mezei gazdaság, az ipar és kereskedelem szolgáltatásában (1905). Leitner Ferenc magyar népdalokat is gyűjtött, ezekből 1930-ig 3400-at sikerült megszerezni.¹⁴⁽¹¹⁰⁾

Sopron megye e három kiváló pedagógusa fiatalon, pályakezdésükkor került össze. (Krammer József 1858-ban, Scherer Gyula 1860-ban, Leitner Ferenc 1861-ben született.) Ketten közülük egész fiatalon kerültek polgári iskola élére: Krammer József 23, Scherer Gyula 24 éves korában. De a polgári iskolákban is élt akkor még az a „fiatalos” lendület, amelyet az alapító Eötvös József és a polgári iskolák apostola, Csengery Antal adott ennek az intézménynek. Akkor még úgy látszott, hogy ez az iskolatípus önálló nevelőintézetként teljesíti hivatását, s 6 osztályra kibővítve mindazoknak megadja a szükséges alpműveltséget s a kedvet az állandó önképzéshez, akik gyakorlati pályákra mennek, a „mezei” gazdaság, az ipar és kereskedelem terén fejtik ki munkásságukat. Az a meggyőződés, hogy közvetlenül az életre készítik elő a gyakorlat embereit, komoly hivatástudatot ébresztett a polgári iskolák nevelőiben, mert úgy látták, tőlük függ, milyen műveltséggel és a további önképzés vágyával lépnek-e ki az életbe tanítványaik. Csengery Antal ezt így fogalmazta meg: „Különösen a polgári iskoláktól várható egy művelt, középrend alkotása.”¹⁵⁽¹¹¹⁾ – Ekkor még nem érezte hatását az az éppen ezekben az években bekövetkezett fordulat, amely a „polgári iskolát eltéríti eredeti hivatásától... a polgári iskola igaz gyökér-verését megakadályozta a magyar közvélemény egy jelentőségében messze kiható tragikus dogmája: intelligens embert csak a középiskola nevel...”¹⁶⁽¹¹²⁾

Nevezett Sopron megyei pedagógusainkat még hevíti az előző évtized optimizmusa, ezért tudtak olyan sokat és értékeset alkotni. Így lett az ő indulásuk s a múlt század két utolsó évtizede a Sopron megyei nevelésügy fényes fejezete.

A Kismartonból kiindult triász további pályája is gazdag marad mind nevelői eredményekben, mind irodalmi működésben. A Deák Gyula által szerkesztett Polgári iskolai író-tanárok élete és munkái részletesen beszámol ezekről. Krammer Józsefről 3 oldalon olvashatunk (265–67.) Kismartoni igazgatása idején rendszeresen tartott előadásokat a Felső ³³⁰Nép és Polgári Iskola Egyesület Közgyűlésein: ezek kezdetben főleg szervezési kérdésekről szólnak, majd mind jobban neveléstudományi témákat választ: A lélektan szerepe az iskolában (Fiumében 1903-ban), a Sopron-Vasmegyei Körben: A fiziológiai lélektan köréből, vonatkozással a nevelőtanításra (1903). Az ismétlések jelentőségéről (1905). A tanuló öntevékenységeinek érvényesítése, különösen a.) a természettudományokban, b.) a földrajzban. Ez az előadás Sopronban hangzott el 1906. VI. 2-án, ezzel búcsúzott Krammer József Sopron megyétől, mert ez év szeptemberében az akkor létesített pozsonyi állami polgári fiú- és leányiskolák igazgatását vette át. Cikkei is elejével főleg a polgári iskolák problematikájával foglalkoznak. Jellemzőbb összefoglaló pedagógiai tanulmányai: A cselekvés szerepe a nevelőtanításban (1910), A nevelési ismeretek lélektani

alapvetése (1911), Az iskolai növénykert jelentősége (1912), Önuralomra nevelés (1916). E tanulmányok címei egészen modernül hatnak, látszik, hogy Krammer József külföldi tanulmányútjáról a legújabb neveléstudományi ösztönzéseket hozza magával. De azt is mutatják későbbi írásai, hogy a 25 éves kismartoni igazgatói tapasztalatok sorra meghozzák gyümölcsüket, s a pozsonyi polgári leányiskola mintaszerű botanikus kertjével, terrariumával, kis állatkertjével és télikertjével nem képzelhető el ezek nélkül. Ugyanezeket a tapasztalatokat értékesítette a két Sopron megyei pályatárs is későbbi működési helyén (Scherer Gyula Újpesten, Leitner Ferenc Sopronban.) Az egymás közelében töltött évek alatt mindhárman külföldi tanulmányutakon bővítették pedagógiai és szakmai ismereteiket, s ezeket is iskoláikban kamatoztatták.

A kismartoni iskola tanári karában működött Lomoschitz Károly is (1901–1911), akiről Deák Gyula említett lexikonja így ír: „a herceg Eszterházy-kastélyban rendezett nagy hangversenyeken vezette az énekkarokat. A hangversenyeken bécsi és budapesti művészek is szerepeltek (258. l.) Így nemcsak a város, hanem Sopron megye zenei kulturáját is jelentősen emelte. 1908. áprilisában vette át a kismartoni daloskör vezetését, ekkor nevezték el Haydn férfikórusnak. A névadó halálának 100. évfordulóján a kastély nagy Haydn-termében hatalmas hangversenyt rendeztek. Lomoschitz Károly 1911-ben Szombathelyre távozott, de ezzel a hangversenyével és kiváló szervező munkájával dicsőséget szerzett a városnak, iskolájának, a férfikórusnak, de egész Sopron megyének. A Hazydn-kórus már addigi működése alatt is szoros kapcsolatot tartott fenn Sopronnal.”

A későbbi, akkor már Hauptschule igazgatói közül Alois Derfler (1925–1938, a nácik bocsátották el) és Hans Job (1945–1951, ekkor kerületi iskolafelügyelő lett) hajdan maguk is az iskola növendékei voltak. A jelenlegi igazgató Hans Bauer.

Jegyezzünk fel most néhány érdekes adatot a kismartoni iskola fennállásának első évtizedeiből tanulóifjúságáról. „A növendékek *általános létszáma* az iskola fennállásának első évétől fogva mindig nagyobb volt, mintsem az 5000 lakos városkában, melynek közelében Sopron három középiskolával bír, várható lett volna.”¹⁸⁽¹¹³⁾ Az első osztályok létszáma mindig meghaladta az 50-et, kivéve az 1884/5–1887/8 éveket, amikor az újonnan megnyílt kapuvári és szombathelyi polgári iskolák vonták el a növendékek egy részét. Érdekes, hogy ez későbbben nem érezte hatását. Az 1881/2–1895/5 közötti években így alakult az I. osztályos tanulók létszáma: 63, 54, 56, 44, 46, 41, 41 (a kapuvári és szombathelyi polgári iskolák kiépülésének éveiben) 66, 61, 68, 57, 53, 60, 52.

Érdekesen fest ezekben az években a fiú-iskola tanulóinak nyelvismeret szerinti megoszlása:

331Csak magyarul beszélt:	1	3	3	9	12	9	10	12	15	9
Magyarul és németül	6	45	69	82	84	84	80	86	100	116
Magyarul, németül és horvátul	–	1	2	3	6	9	12	12	9	6
Magyarul és horvátul	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Németül és horvátul	–	3	–	1	2	–	2	2	2	1
Csak németül	56	45	40	22	16	13	13	34	30	39

Ez a táblázat azt mutatja, hogy a kismartoni iskola erősen a kétnyelvűség irányában segítette elő a fejlődést.

A végzett tanulók további sorsát illetően érdekesek a következő adatok (ezek huszonöt év összegszerű adatai.)

Szakiskolába lépett 32%, gyakorlati pályára lépett 54,7%, ellenben középiskolába lépett 8,8%, közvetlenül hivatali pályára ment 1,8%. Ebből a következtetés:

„Nyilvánvaló tehát, hogy a kismartoni ált. polgári iskola híven követi az intézmény eredeti rendeltetését, miután a szakiskolák mellett leginkább a gyakorlati életpályák szolgálatában áll.”

„A szülék polgári állását tekintve” az 1881/82–1894/95 években legtöbb az iparos, valamivel kevesebb az értelmiségi, kb. azonos számú az önálló őstermelő és kereskedő, az értelmiségiekhez viszonyítva félannyi a „szolgálatot tevő és munkás”.

Az 75. évről kiadott „Festschrift” szerint az első évfolyam egyik tanulója Karl Altdorfer, akkor, 1956-ban, még Kismartonban életben volt. (Az értesítő a 12. lapon fényképét is közli.)

Az iskola volt növendékei közül nevesebb emberekké lettek Wolf Sándor, Ignác fia, aki a városka kultúrájában nagy szerepet játszott és a rendkívül értékes múzeumot létesítette, Elek Eiweck festőművész, aki később az iskola tanáráként is működött, 1945–1950-ig a város polgármestere, Seemayer Vilibald neves néprajztudós.

Kismarton híres bornagykereskedő cége, Wolfék, kezdettől lelkesen támogatták az iskolát. Wolf Ignác (1841–1906) nekrológja így kezdődik: „Nagy veszteség érte iskolánkat a lefolyt iskolai évben. Egyik nagylelkű alapítója, s a gondnokságnak kezdetétől (1881. óta) buzgó és lelkes tagja, az intézet leghívebb barátja és a tanuló-ifjúság legnagyobb jótévője megszűnt élni...” Majd: „És ő nem elégedett meg azzal, hogy az iskola jelentőségét csak hirdesse, hanem mindenkor kész volt a legnagyobb áldozatra is, ha cselekedni kellett az iskoláért.” „Mindjárt az elsők között ott volt Wolf Ignác, aki nagy összeggel járult az épület költségeihez majd bátyjával, Wolf Adolffal együtt 2000 K-s, azonkívül pedig ő maga külön is 1000 K-s ösztöndíjalapítványt tett a szegénysorsú tanulók javára.”²¹⁽¹¹⁴⁾ Gyermekai közül 5 leány és 1 fiú (Sándor) látogatta az iskolát, mind a hatan valóságos minta-növendékek voltak, nemcsak tehetségben és szorgalomban, hanem magaviseletben is. Egyikük, Frida 80 éves korában így emlékszik vissza iskolai idejére: Ich erinnere mich noch gerne an meine Schulzeit zurück. Ich habe Ihrem Vater viel zu verdanken, die Gegenstände, die er persönlich unterrichtete, wusste er so interessant und anregend zu gestalten, dass ich sie noch heute inne habe und immer darauf bauen konnte. – ...Wir waren auf unsere Schule und deren Direktor stolz und hatten alle Ursache dazu.”²²⁽¹¹⁵⁾

Egy iskola, amelyre 80 éves korukban így emlékeznek hajdani növendékei, valóban nevelői hivatásának magaslatán állhatott. Megérdemli, hogy ünnepeljük nyolcvanéves fennállását.²³⁽¹¹⁶⁾

1962. XVI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Macskakő vára

332 Házi Jenő: Macskakő vára

Nincs még egy másik vár Magyarországon, amely rövid fennállása alatt olyan hírhedségre tett volna szert, mint a Sopron város közvetlen szomszédságában felépített *Macskakő*, német nevén *Katzenstein*.

Első említésével Ernst Konrád városi jegyző 1442. évi számadásában találkozunk, aki rövid időközben Jeromos és Zaundürr Mihály polgárok kíséretében négy ízben is kénytelen volt a bécsújhelyi királyi udvarba utazni, részint e várra, részint Szarvkővel, Albert osztrák herceggel és Pálóczi Simonnal kapcsolatos ügyek elintézése miatt.¹⁽¹¹⁷⁾

Ezeknek az adatoknak, egyúttal az egykori viszonyoknak ismerete alapján bizonyosnak vehetjük, hogy Macskakő várának felépítése legszorosabb kapcsolatban áll Sopron város elzálogosításával, miként ez az alábbiakból világosan kitűnik.

Erzsébet özvegy királyné Sopron városát 1441 február 25-én zálogosította el 8000 magyar forintért IV. Frigyes német királynak,²⁽¹¹⁸⁾ aki ez év március 6-án kelt oklevelében nem késett e várost minden eddig élvezett kiváltságában megerősíteni, amennyiben ezek a zálogjogra nem sérelmesek és hátrányosak.³⁽¹¹⁹⁾ Kevéssel utóbb, április 11-én IV. Frigyes német király arról értesíti Sopron városát, hogy tanácsosát, Ebersdorfer Zsigmondot nevezte ki városkapitányuknak, aki iránt engedelmességgel viseltessenek.⁴⁽¹²⁰⁾ Így került Ebersdorfer Zsigmond Sopron városával a legközvetlenebb viszonyba és csak természetes, hogy ezt a bizalmi állást arra használta fel, hogy abból minél több anyagi hasznot származzék. Ebből a szempontból kapóra jött számára Benedek győri püspök halála, kinek a Sopron városával szomszédos birtokát, Fertőrákost maga számára lefoglalta minden jövedelmével és hasznával. Ennek biztosítására kezdte el építeni még 1441-ben Macskakő várát, amelynek építésével oly gyorsan haladt előre, hogy amikor 1443. március 13-án Vági Dénes rohonci várnagy és szalonaki kapitány egy évre fegyverszünetet kötött Ebersdorfer Zsigmond soproni városkapitánnyal és Sopron városával, ez a fegyverszünet „für das haws Kaczenstain”, tehát Macskakő várkastélyra is már kiterjedt.⁵⁽¹²¹⁾ Hasonlóképpen kötnek fegyverszünetet még ebben az évben Polányi László és Heteyi László borostyánkői várnagyok is.⁶⁽¹²²⁾

Macskakő várának meglétéről ilyenformán tudomást szerzett mind a közeli, mind a távolabbi vidék is, és azt Ebersdorfer Zsigmond soproni városkapitány tulajdonában levőnek mondják.

Mindaddig, amíg Macskakő várát Ebersdorfer Zsigmond birtokolta, szó sem lehetett arról, hogy e vár rablóvárrá alakuljon át, mivel várurának társadalmi helyzete, bizalmas viszonya IV. Frigyes német királyhoz ezt lehetetlenné tette, de hogy anyagi vonatkozásban ez az előkelő osztrák főúr is mennyire csak a maga hasznát tartotta fontosnak és előbbrevalónak még a nyilvánvaló igazság rovására is, ezt legfényesebben Sopron városával a dézsmafizetés miatt kitört viszálya bizonyítja.

A győri püspöki szék üresedése idején, mely egybeesett a nyugati határszélen a legzavarosabb közállapotokkal, Ebersdorfer Zsigmondnak sikerült elérnie, hogy Sopron városa legalább részben neki fizessen dézsmát. Ebből a jogtalan eljárásból jogos szokást szeretett volna Ebersdorfer Zsigmond teremteni, ez a törekvése azonban nem annyira Sopron város ellenállásán, mint inkább az időközben győri püspökké kinevezett Ágoston püspök erélyes fellépésén fulladt kudarcba. Amikor Ágoston győri püspök látta, hogy Sopron városa nem akar neki dézsmát fizetni, a várost interdictum alá vetette,⁷⁽¹²³⁾ mely nem szűnt meg mindaddig, amíg Sopron jobb belátásra nem tért, de **333**ekkor meg a város Ebersdorfer Zsigmonddal került szembe, aki ragaszkodott továbbra is a soproniak dézsmájához. Ebbe a mindinkább elmérgesedő viszályba

1450-ben végül maga IV. Frigyes német király is beleavatkozott, parancsot adván Ebersdorfer Zsigmondnak, hogy a soproniak szüretjét ne merje megakadályozni és nekik kárt okozni, mert a közelgő Szent Simon és Szent Judás napján (okt. 28-án) neki tárgyalása lesz a magyar urakkal és ezen tisztázni fogja, hogy a soproniak tulajdonképpen kinek tartoznak dézsmát fizetni, és ennek értelmében fog majd intézkedés történni.⁸⁽¹²⁴⁾

Ez az említett tárgyalás a jelzett napon valóban megtörtént, azonban eredményre nem vezetett, hanem a vitás kérdéseket eldöntésre egy 16 tagból álló bizottságra bízta.⁹⁽¹²⁵⁾ Arról nincs tudomásunk, hogy ez a bizottság valóban összeült-e és ha igen, mit végeztek, csak annyi bizonyos, hogy a következő 1451. évben sem oldódott meg Ebersdorfer Zsigmond és Sopron városa között a dézsma-viszály,¹⁰⁽¹²⁶⁾ sőt rendezetlen maradt az Ebersdorfer Zsigmondnak 1452-ben bekövetkezett halálakor is.

Ebersdorfer Zsigmond 1452. június 23-án végrendekezett. Ebben úgy intézkedett, hogy mivel fiúörököse nem maradt, hanem csak egy névleg nem említett lánya, akit Pottendorfer György vett el feleségül, ez okból minden ingatlanát „herderhalb der Twnaw” a két fitestvére közül Albert nyerje el, felét örökségképpen, míg a másik felének becsértékét pénzben váltsa meg a másik testvértől, Reinprechtől. Egyéb ingatlanait „enhalb der Tunaw” a két fitestvér egyenlően ossza meg egymás között.¹¹⁽¹²⁷⁾

Kevéssel e végrendelet megírása után már másnapon Ebersdorfer Zsigmond egy másik, Bécsújhelyen kelt oklevélben megváltoztatta a végrendeletét, amennyiben Macskakő várát minden tartozékával és jövedelmével egyedül Albert fivérének hagyományozta, nyomatékosan hangsúlyozván, hogy abban Reinprecht testvérének semmi részesedése se legyen.¹²⁽¹²⁸⁾

Macskakő várával Ebersdorfer Albertre szállt át a soproniakkal fennálló dézsmaper is, melyben az időközben római császárrá koronázott III. Frigyes tanácsosai révén 1452. szeptember 11-én egy olyan megállapodást hozott létre, mely mindenekelőtt megszüntette a felek közti viszálykodást. A dézsmára nézve kimondták, hogy az Szent Márton napját követő 8 napig Sopronban tároltassék, és amennyiben ahhoz a győri püspök nem ragaszkodnék, ebben az esetben az Ebersdorfer Albertnek adassék, máskülönben a győri püspököt illesse, azonban a rákosi hegyvám minden körülmények között Ebersdorfer Alberté legyen. Egymás foglyait kölcsönösen bocsássák szabadon, míg az Ebersdorfer Albert szolgálai által elkövetett gyilkosságért ezek feleljenek.¹³⁽¹²⁹⁾

Ez a császári közreműködéssel megkötött egyezség véget vetett annak az áldatlan ellenségeskedésnek, amely immár két év óta tartott Macskakő és Sopron között, a dézsmát pedig végérvényesen a győri püspök birtokába helyezte vissza, azzal a körmönfont jogi körülírással, amely annyira jellemző III. Frigyes német császár minden intézkedésére.

Ebersdorfer Albert elesett a gazdagnak mondható soproni dézsmától, mely legalább tízszeresen felülmúlta Rákos falvának minden elképzelhető jövedelmét. Ez a súlyos kudarc nagyban hozzájárulhatott Ebersdorfer Albertnek ahhoz az elhatározásához, amellyel Bécsben 1452. október 26-án Macskakő várát eladta Ladendorfer Jánosnak.¹⁴⁽¹³⁰⁾ Sajnos az a két jegyzék, amelyekről az oklevélben említés történik, ma már nincs meg, amit annál inkább fájjalhatunk, mert ezek tartalmazták többek között a vár leírását és annak vételárát. Annál becsesebbnek kell mondanunk Macskakő várának írásba foglalt felszerelését, amelyet Ebersdorfer Albert egyelőre kölcsönadott Ladendorfer Jánosnak olyan feltétellel, hogy annak árát két éven belül megfizeti. Ez a felszerelés állott pedig az alábbiakból: 8 mázsa puskaporból, 3 hosszú, vasból öntött ³³⁴tarackágyúból, egy másfajta hosszú ágyúból, 200 db kőgolyóból, 200 db vasgolyóból, 12 db új tárcsapajzsból, 32 kézi puskából, 10 szakállas puskából, 3 mázsa ólomból, 2 mázsa szurokból, két vas

mozsárból, 12 nyársból, 10 dárdából, két db közepes rézüstből, egy nagy rézüstből főzés céljára, 3000 db nyílból, két mázsa vasból, egy teljes kovácsműhelyből fujtatóval, két ágyból minden hozzávalóval és 12 tehénből.[15\(131\)](#)

E felsorolás szerint Macskakő várában 1452-ben olyan mennyiségű tűzifegyver állott rendelkezésre, amelyek az akkori viszonyok mellett szinte a bevehetetlenségét biztosították. Ennek a körülménynek kell tulajdonítanunk, hogy ez a vár dacolni mert nemcsak a magyar királlyal, hanem a német császárral is.

Mivel Landendorfer János úgy vélte, hogy Macskakő várának felszerelését a kikötözött két év alatt nem fogja tudni kifizetni, ezért 1453-ban olyan emgegyezést kötött Ebersdorfer Alberttel, hogy a tulajdonában levő Gramatneusiedl alsóausztriai falut zálogjogon mindaddig átengedi, amíg a kölcsönbe kapott várfelszerelést vissza nem adja.[16\(132\)](#)

Macskakő várának urai az elmondottak szerint a dézsmaperből kifolyólag 1450-től kezdve sok kellemetlenséget okoztak Sopronnak, amelyek tettlegességben is megnyilvánultak mindkét fél részéről, azonban e vár rablóvár hírnevébe csupán azóta került, hogy Ladendorfer János birtokába ment át. Igaz ugyan, hogy még Ebersdorfer Zsigmond idejében Macskakő erősebb kiépítése céljából kísérlet történt arra nézve, hogy a Kanizsai grófok jobbágyai kézi erővel és szekeresen is robotmunkát végezzenek, de a kapuvári várnagyok erélyes tiltakozása ezt a tervet megghiúsította,[17\(133\)](#) nem egészen egy hónap múlva pedig Kanizsai Miklós a soproniak segítségét kéri ahhoz, hogy Stark Egyed macskakői várnagy Pinnyei Antal jogtalanul elfoglalt birtokát adja vissza.[18\(134\)](#) Ismét néhány hónappal később, amikor már Ebersdorfer Albert birtokában volt Macskakő, arról értesülünk, hogy e várba gyalogos és lovas katonák fognak érkezni, azonban ezeknek legalább a hallomás szerint semmiféle rossz szándékuk nincsen.[19\(135\)](#) Egészen másképpen hatnak már félévvel utóbb 1453. február 27-én Laki Dávid és Rajky Péter kapuvári várnagyoknak Sopron városához írt sorai. Ebben a levélben nyíltan sorozatos rablásokkal vádolják a macskakőieket, kiket tetten is értek Csapod határában, miért azzal a felszólítással fordulnak Sopron városához, hogy ne legyenek ilyen embereknek segítői, hanem inkább fogjanak velük össze, hogy a békés utasok ne legyenek többé általuk veszélyeztetve.[20\(136\)](#)

Ez a határozott hangú levél nem is tévesztette el hatását, amennyiben Sopron ettől kezdve nagyobb figyelemmel kísérte a macskakői várban folyó eseményeket, amelyeket midőn számukra veszélyes irányzatúnak ítelt, erről jelentést tett III. Frigyes német császárnak, aki válaszában megnyugtatta őket, írván, hogy a magyar király figyelmét felhívta ezekre a körülményekre, és mivel tudomása szerint Ladendorfer meghívást kapott a királyi udvarba, ez okból reméli, hogy a kedvező elintézés nem fog elmaradni.[21\(137\)](#)

Ezt a levélváltást Sopron és III. Frigyes német császár között akkor értjük meg teljesen, ha tudjuk, hogy míg Sopron városa zálogjogon III. Frigyes német császár alá tartozott, ugyanakkor Macskakő a magyar király fennhatósága alatt állott. Abban a megállapodásban, amelyet a magyar és osztrák rendek V. László magyar király és osztrák herceg érdekében III. Frigyes német császárral még 1453. március 26-án kötöttek, Macskakőre vonatkozólag kifejezetten azt olvashatjuk, hogy a császár Macskakőt sohasem birtokolta, nem is vágyódik utána, ezért V. László király azt teheti vele, amit akar.[22\(138\)](#)

335A Macskakő körül felkorbácsolt izgalmak lassanként lecsillapodtak. Egyelőre nem történt semmi olyasféle, ami a közbiztonságot veszélyeztette volna, a vár rossz hírneve azonban megmaradt és a közeli vidék állandó gyanakvással nézett a vár felé, mivel benne a huszita mozgolódásoknak legelőbbre tolt fészket látták a Dunántúlon, és nem is minden ok nélkül. Amikor 1454 tavaszán az osztrák ököljog

korszakából jól ismert Nankenreuter Nabukodonozor zsoldosvezér Dévény alatt átkelt a Dunán és hadjárata során elfoglalta Csepreget és annak templomát megerősítette, a pozsonyi polgárok egy ideig abban a meggyőződésben éltek, hogy a hadműveletek középpontja Macskakő vára, és ezért kémeiket ide küldözgették hírszerzés céljából.²³⁽¹³⁹⁾ Csak lassan derült világosság az eseményekre, melyek azután igazolták, hogy ebben az esetben Macskakő várát minden ok nélkül fogták gyanúba.

Ladendorfer János 1455. június 25-én 850 forintért Macskakő várát eladta Weitraher Konrádnak és Gileis Farkasnak.²⁴⁽¹⁴⁰⁾ Ezzel az adás-vevési művelettel e várnak legutolsó, egyben legdicstelenebb korszaka kezdődött, mivel ettől az időtől kezdve az valóban nem volt más, mint igazi rablóvár, mert rablásból és fosztogatásból tartotta fenn magát, és réme lett a közeli és távoli falvak békés népének, állandó félelemben tartván azokat.

Weitraher Konrád Sopronkertesről, Gileis Farkas pedig Hof községről nevezte magát, tehát magyar alattvalók voltak, mivel Hof abban az időben magyar területhez tartozott. Mielőtt Macskakő vár birtokába beültek volna, még 1454-ben egyesült erővel végigpusztították a Kanizsai család számos birtokát, mégpedig Ivánt, Szentmiklóst, Süttört, Hegykőt, homokot, Hidegséget, Széplakot, Pereszteget, Lövőt, Ujkért, Fülest, Keresztúrt, Cenket, Pulyát, Rőtöt és Kőhalmot, ahonnan elhajtották a szegény jobbágyok marháit, házaikat felgyújtották, többeket közülük megöltek és fogságra vetettek, miáltal 10000 forintnyi kárt okoztak, miként a vasvári káptalan jelentése és Dőri István királyi ember vizsgálata ezt tanúsította.²⁵⁽¹⁴¹⁾ Ennél még szinte súlyosabb volt a Rozgonyi testvérek panasza, akik Kanizsai Miklós és László grófokat azzal vádolták meg, hogy szövetkeztek Weitraher Konráddal, azután a csehekkel és az osztrákokkal és kirabolták Sárvár, másként Sziget városát, melyet zálogjogon bírtak és ezáltal 4000 Ft kárt okoztak nekik, magát a várat pedig ostrom alá vették, elfoglalták és azt még most is elfoglalva tartják. A székesfehérvári káptalan és Kömlői Máté királyi ember vizsgálata mindezt igazolta.²⁶⁽¹⁴²⁾

Weitraher Konrád és Gileis Farkas ilyen előzmények után jutottak Macskakő tulajdonába, amelynek birtokában mindent elkövettek, hogy méltók maradjanak az eddig szerzett rossz hírnevükhöz. Mivel Gileis Farkas rövidesen meghalt, Weitraher Konrád egyedüli birtokosa lett Macskakő várának.

Amikor 1456-ban a szüret ideje közeledett, Weitraher Konrád figyelmeztette Sopron városát, hogy a dézsmához ragaszkodik, mert az Rákos faluhoz tartozik, melyet ő Macskakő várával egyetemben megvett Ladendorfer Jánostól és neki ebben nehézséget ne okozzanak. Sopron városa e levélre adott válaszában felvilágosította Weitraher Konrádot, hogy az 1453. évre visszamenően a soproni dézsmát sohasem szedhette be nehézség nélkül és vegye tudomásul, hogy nem adnak neki dézsmát. Amennyiben sérelmesnek tartaná ezt az eljárásukat, hajlandók a császár előtt ezért felelni. Sopron azonban nem elégedett meg ezzel a válaszával, hanem értesítette a győri püspököt is, úgyszintén a császárt is Weitraher jogtalan követeléséről és védelmüket kérték, ami nem is maradt el.²⁷⁽¹⁴³⁾ A következő 1457. évben V. László magyar király többször is a soproniak érdekét védte a dézsmá ügyében,²⁸⁽¹⁴⁴⁾ úgyhogy Weitraher Konrád kénytelen volt engedni.

336 Megváltozott a helyzet ezen a nyugati határszélen attól a naptól kezdve, hogy Mátyást 1458. január 24-én a rendek magyar királynak választották meg, aki nemcsak a magyar koronát kívánta minél hamarosabban visszaszerezni III. Frigyes német császártól, hanem rendet kívánt teremteni országa területén nemcsak a terjeszkedő török felé, hanem véget akart vetni a német császár befolyásának is éppen a nyugati végeken. Mivel a tárgyalások nem vezettek eredményre, a fegyvernek kellett döntenie. Az így kitört háború változó szerencsével folyt.

Ezekben a harcokban Weitraher Konrádnak kitűnő alkalmá nyílt a császár zálogjogon bírt magyar területeinek kirablására. Ezt a lehetőséget Weitraher Konrád oly sikeresen használta fel, hogy a császár jogos haragjában végül is 1463. március 4-én kiadta a parancsot soproni városkapitányának, Grafenegg Ulriknak Macskakő elfoglalására.²⁹⁽¹⁴⁵⁾ Ezt a parancsot azonban könnyebb volt kiadni, mint végrehajtani.

Említettem már, hogy Macskakő az akkori viszonyokhoz képest tűzi fegyverekkel annyira bőven el volt látva, hogy csupán alaposan kiépített sáncok védelme alatt lehetett megközelíteni, Grafenegg Ulrik pedig egyéb irányú elfoglaltsága miatt kénytelen volt Soprontól távol tartózkodni, és ezért hol Bruck a/d Leita városából, hol Trautmannsdorf alsó ausztriai faluból, hol pedig Bécsből irányította Macskakő ostromát, amely ilyenformán csak nagyon lassan haladt előre. A várbeliek vitézül védekeztek és kirohanásaikkal az ostromló soproniaknak érzékeny kárt okoztak. Így állott a dolog az ostrom hatodik hetében,³⁰⁽¹⁴⁶⁾ amikor a jelek szerint felhagytak, mert időközben megváltozott a politikai helyzet, amennyiben hosszas tárgyalások után Frigyes császár és Mátyás király között béke jött létre. Sopron felszabadult a zálogjog alól és Grafenegg Ulrik megszűnt Sopron városkapitánya lenni. Ezzel véget ért hallgatólagosan az a megbízása is, hogy Macskakő várát elfoglalja.

Macskakő sikertelen ostroma Weitraher Konrád önérzetét és elbizakodottságát alaposan megnövelte. A pozsonyi tanács leveléből értesülünk arról, hogy 1463 őszén Smikauszky Henrik cseh vezér csapatai Köpcsényben tartózkodnak, tehát a Dunántúlon; és számuk állandóan gyarapszik.³¹⁽¹⁴⁷⁾ Ezekkel lépett most Weitraher Konrád szoros szövetségre, és vakmerősége annyira megnövekedett, hogy III. Frigyes német császárnak nyíltan megüzenték a háborút, ürügyül azt hozván fel, hogy a császár néhai Albert osztrák herceggel szemben nem teljesítette az ígéretét. III. Frigyes német császár kénytelen volt velük szemben védekezni és nemcsak híveit, köztük a seckauai apátot, szólította fegyverbe,³²⁽¹⁴⁸⁾ hanem a fenyegető veszedelemről értesítette Ostfy Ferenc soproni városkapitányt és Sopron városát is, mert komolyan kellett attól tartani, hogy a harcok átcsapnak a magyar területekre is.³³⁽¹⁴⁹⁾ Kevéssel utóbb Sopron városa sürgős levélben hozta a távol tartózkodó Asszonyfalvi Ostfy László tudomására (ki testvérét, Ferencet követte a soproni városkapitányságban), hogy Macskakő várába tömegesen érkeznek az ún. „cseh testvérek”, kiknek szándékát azonban nem ismerik.³⁴⁽¹⁵⁰⁾ A cseheknek ezzel a csapatos beáramlásával van összefüggésben, hogy Macskakő közelében egy új, hevenyészett erődítményt emeltek, amelyet azután megszállva tartottak.³⁵⁽¹⁵¹⁾ Lehetséges, hogy erre a könnyen veszélyessé váló helyzetre való tekintettel nevezte ki Mátyás király a vitézségéről híres Török Ambrust soproni városkapitányává, azt adván neki titkos utasításban, hogy pusztítsa el Macskakő várát, és vessen véget azoknak a garázdálkodásoknak, amelyek miatt már évek óta ez a vidék örökös nyugtalanságban él. Az elkövetkező események ezt a feltevést mindenben igazolják.

Weitraher Konrádnak már az atyja, Márton jelentékeny összeget kölcsönzött ³³⁷a Kanizsai családnak.³⁶⁽¹⁵²⁾ Mindenesetre még fiának, Konrádnak is tekintélyes pénzbeli követelése volt e családtól, mely miatt a két fél között nézeteltérés állott fenn. Ezt a viszályt végül is Bazini és Szentgyörgyi János gróf elnöklése alatt döntés céljából választott bíróságra bízta, amely 1464. augusztus 7-én ült össze Sopron városában. Ennek a bíróságnak tagjai a Kanizsai testvérek részéről Ellerbach Berchtold verőcei főispán, Baumkircher András pozsonyi főispán és Nádasdi Darabos László voltak, míg Weitraher Konrád érdekét Wulzendorfer Lipót és Quirin testvérek, valamint Derr Farkas képviselték. E bíróság kellő megfontolás után az alábbi ítéletet hozta: 1. a két fél békességet tartson egymással, 2. a Kanizsaiak egyezzer magyar ft-ot fizetnek Weitraher Konrád minden követelése fejében, melyért Török Ambrus soproni városkapitány vállal kezességet, 3. Weitraher Konrád ezzel szemben minden e kérdésre vonatkozó oklevelét átadja a Kanizsai családnak kettő kivételével, melyeket Pottendorfer György osztrák főpohárnokmesternél helyez letétbe

Ebenfurtban. Ezek az oklevelek egy évig és egy napig fognak itt őriztetni, és ha időközben bárki jogosnak elismert követelést támaszt a Kanizsai családdal szemben, ezek tartoznak azt késedelem nélkül megfizetni. Legvégül 4. a Kanizsai család megígéri, hogy Weitrahernek egy nagy ágyúját 8 napon belül Macskakő várába szállítják, míg Weitraher kiadja nekik az erre vonatkozó oklevelét.[37\(153\)](#)

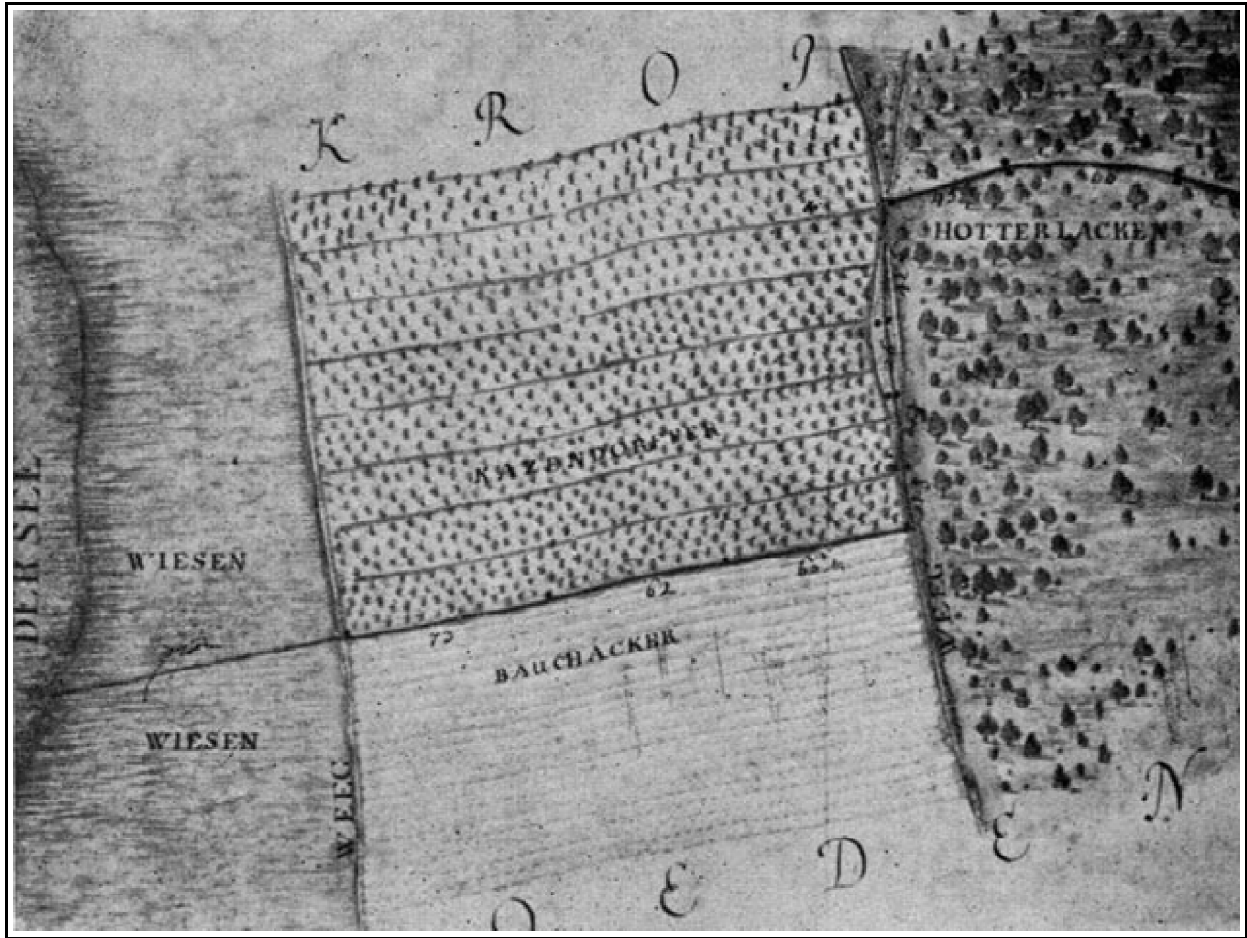
A választott bíróság azzal az érzéssel hagyta el Sopron városát, hogy sikerült olyan megegyezést teremteni, amely a békét legalább a magyar területeken biztosítani fogja. Annál nagyobb megdöbbenést váltott ki a macskakőiek sorában, jelesül Janovitzai Bavorban, Hag Ferencben és Lusiczky Miklósban, amikor tudomásukra jutott, hogy Weitraher Konrádot és Wulczko Vaclabot, akik másnap előkelő kísérettel gyanútlanul belovagoltak Sopron városába, Török Ambrus elfogatta és fogságra vetette. Azonnal levelet intéztek a soproni tanácshoz és felvilágosítást kértek.[38\(154\)](#) A következő napon egy másik levelet írtak a soproni tanácshoz.[39\(155\)](#) Az eset hamarosan értésére jutott Bazini és Szentgyörgyi János grófnak is, a választott bíróság elnökének, aki Magyaróvárról a soproni tanácshoz küldött levelében Török Ambrust nyíltan hitszegéssel vádolta meg és mivel nyilvánvaló, hogy ez a felháborító eljárás csak a hozzájárulásukkal mehetett végbe, kijelenti, hogy amennyiben ennek a cselekedetnek, miként nagyon is várható, súlyos következményei lennének, nem áll módjában rajtuk segíteni, mert azt kell tennie, amit a becsülete parancsol.[40\(156\)](#)

Ezeknek a kéréseknek és jóindulatú figyelmeztetéseknek egyelőre semmi eredménye sem mutatkozott, ezért Hag Ferenc és Lusiczky Miklós 1464. augusztus 16-án ismét a soproni tanácshoz fordultak a foglyok szabadonbocsátása érdekében, de ekkor már fenyegetőztek a megtorlással is, ha kérésüknek nem lenne foganata.[41\(157\)](#)

Bazini és Szentgyörgyi János grófot annyira bántotta ez az eset, hogy Macskakő várába sietett és innen írt Mischullinger Vilmosnak, hogy keresse fel, aki azonban éppen ekkor nem volt Sopronban, ezért a soproni tanácshoz fordult, hogy két vagy három tanácshoz fordult, hogy két vagy három tanácsos jöjjön ki hozzá tárgyalás céljából, annál is inkább, mert nemcsak a városuk, hanem az ország érdeke is ezt kívánja. A szabad járás-kelésüket biztosítja.[42\(158\)](#)

A soproni tanács valóban elküldötte követeit, akik a túlbuzgó grófot azután felvilágosították, hogy a megegyezés Weitraher Konrád és a Kanizsai család között jött létre, tehát az nem vonatkozik sem a városra, sem a városkapitányra, ennél fogva mind nekik, mind a városkapitányuknak teljes szabadságukban állott azt cselekedni, amit érdekeik védelmére a leghasznosabbnak ítélték. A gróf nem vonhatta kétségbe ennek az álláspontnak jogosságát, és ezért többé nem avatkozott be ebbe a kérdésbe, de figyelmeztette a várost, hogy a macskakőiek [338](#)bosszújával számoljanak, ha nem sikerülne nekik ezt a kényes ügyet közmegegyezésre elintézni.

A továbbiakat Beheim Mihály krónikás énekéből ismerjük, aki „Wie Kaczenstain zerbrochen wart” címen elmondja, hogy Török Ambrus hajlandó volt Weitraher Konrádot szabadon bocsátani, ha váltságdíj címén 2000 magyar aranyforintot lefizet, Macskakő várát lerombolja, és ha Magyarországon és Ausztriában többé nem garázdálkodik. Wulczko Vaclab váltságdíja szintén 2000 magyar aranyforint és ezenkívül kötelező ígéret, hogy az említett két országban többé nem mutatkozik.[43\(159\)](#)

A Katzendorffer dűlő egy 1760-ból származó térképen

Amikor III. Frigyes német császár értesült Weitraher Konrádnak és társainak elfogatásáról, azonnal levelet írt Mátyás királyhoz, kitől azt kérte, hogy a foglyokat ne bocsássák szabadon, hanem inkább szolgáltatassák ki neki, hogy tetteik miatt elvegyék a megérdemelt büntetésüket, Macskakő vára pedig földig romboltassék le. Mátyás király éppen útban volt Bosznia felé a török ellen, amikor a császár levelét megkapta és arra udvariasan annyit válaszolt, hogy az elfogatás tudta és akarata nélkül történt és meggondolatlanul a foglyok nem lesznek szabadon engedve, ami pedig Macskakő várát illeti, tetszésével találkozna, ha azt el lehetne foglalni, mikor is úgy intézkednék, hogy az a két ország javát szolgálja.⁴⁴⁽¹⁶⁰⁾

Ezzel a válasszal a császár aligha lehetett megelégedve, azonban egyebet nem tehetett, mint hogy azt tudomásul vette.

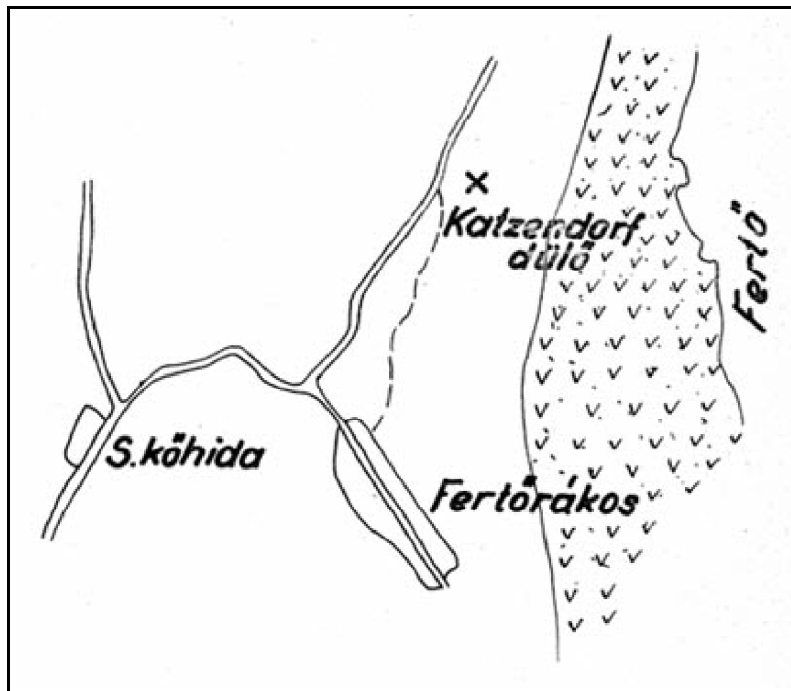
A foglyok közül legelsőnek Wulczko Vaclav nyerte vissza a szabadságát, aki kiszabadulása után sietett levelet intézni a soproni tanácshoz, melyben jó bánásmódot kért a még fogságban levők számára, nehogy kényszerülve legyen rajtuk bosszút állni, egyben kijelentette, hogy nem hisz az ártatlanságukban, mivel az elfogatásuk városukban történt.⁴⁵⁽¹⁶¹⁾

³³⁹A megtörtént dolgot megváltoztatni már nem lehetett, de nem is akarták. Sopronnak éppen úgy érdeke volt, hogy megszabaduljon Weitraher Konrádtól és szövetségeseitől, s hogy Macskakő vára a Sopron

közvetlen szomszédságában eltűnjön a föld színéről, mint ahogyan ez volt az érdeke nemcsak Török Ambrus soproni városkapitányának, hanem a magyar királynak és a német császárnak is. Macskakő sorsa beteljesedett az 1464. év legvégén, melyet Joachim Jakab soproni polgármesternek rövid számadáskönyve így örökít meg:

„Ugyancsak adtam egy font dénárt meghívásra a kőműveseknek, akik Macskakő vártornyát lerombolták.”⁴⁶⁽¹⁶²⁾

Ebben a párszavas feljegyzésben van összefoglalva Macskakő megérdemelt végzete. Jogtalan érdek szolgálatában épült fel, ezért dicstelenül kellett elpusztulnia is! Felépítését és fennállását csak az ökológia kora tette lehetővé. Mihelyt ez a kor hanyatlásnak indult, pusztulniuk kellett a létesítményeinek is.

Sopron azonban nem kerülhette el a csehek bosszúját, amivel többször is megfenyegették. Alighogy Macskakő lerombolása megtörtént, a husziták a pusztulás színhelyén terepszemlét tartották, ami arra indította a soproni tanácsot, hogy a császárnak erről azonnal jelentést tegyenek.⁴⁷⁽¹⁶³⁾ Talán ennek a lépésnek köszönhető Sopron városa, hogy az ellenség támadása, amitől félt, ekkor még nem következett be, hanem az későbbi kedvezőbb időre halasztódott. 1465. szeptember 7-én került erre sor és azt Waltersdorfi vagy másképpen Luckai Tannfeld Hinko cseh vezér hajtotta végre, aki csapatával megrohanta Sopron külvárosát, kirabolta, azután felgyújtotta és amilyen váratlanul érkezett, olyan váratlanul és gyorsan el is távozott nagy zsákmánnyal és több foglyul ejtett soproni polgárral.

³⁴⁰A soproni tanács késedelem nélkül jelentette ezt a német császárnak, mivel Hinko a szolgálatában állott, és mivel az alsó-ausztriai Waltersdorf várából kiindulva hajtotta végre támadását. A soproni tanács egyúttal az okozott kár megtérítését is kérte.⁴⁸⁽¹⁶⁴⁾ A császár válaszában sajnálkozott az eseményen, rosszalta is, de ennél többet azután nem tett.⁴⁹⁽¹⁶⁵⁾

Természetesen Sopron értesítette Mátyás királyt is a külvárost ért szerencsétlenségről, aki azután keserű szemrehányást tett a német császárnak, de ezzel meg nem elégedve nemcsak György és Carvajal János, azután D'Estouteville Vilmos bíborosoknak hozta tudomására ezt a támadást, hanem II. Pál pápával és Moro Kristóf velencei dogeal is közölte, annak bizonyítására, hogy a rossz szomszédi viszonyért a német császár viseli a felelősséget.[50\(166\)](#)

Mindez nem elégítette ki Sopron városát, hanem arra törekedett minden erejével, hogy anyagi kárpótlást nyerjen az elszenvedett károkért. Ebből a célból akár Bécsújhelyen, akár Bruck a/d Leitha városokban vagy bárhol más helyen hajlandó lett volna megjelenni tárgyalásra, azonban minden fáradozása ebben az irányban sikertelen maradt. Amikor Bécsújhely városa 1466-ban azzal a panasszal fordult a soproni tanácshoz, hogy a soproni városkapitány a soproni szőlőhegyekben termelt boraikat zár alá vette és e zár feloldását kérték, a soproni tanács válaszában támogatását attól tette függővé, ha viszont ők is a császárnál közbenjárnak a Hinko által okozott kár megtérítése érdekében.[51\(167\)](#) Olyan kívánság volt ez, amely teljesíthetetlen maradt.

A Waltersdorfer Hinko által Macskakő lerombolásáért bosszúból végrehajtott rablás mértékéről némi fogalmat akkor alkothatunk magunknak, ha összehasonlítjuk Sopron adófizető polgárainak vagyoni helyzetét az 1459. és az 1468. évek között. Míg 1459-ben a soproni polgárok vagyonadó alapja 39 261 font dénár volt becsülve, addig 1468-ban ez már csak 13 400 font dénárt tett ki.[52\(168\)](#) E két szám közti nagy különbség mindennél jobban érzékelteti a soproni polgárok megdöbbentő elszegényedését.

Ilyen súlyos árat kellett Sopronnak fizetni azért, hogy Macskakő várát lerombolta!

Macskakő várának fekvését még tisztázni kell. Az a felfogás, hogy e vár romjai azonosak a Nagytómalom fürdőtelep közelében az erdőben látható romokkal, megdőlt az ott nemrégiben végrehajtott ásatásokkal. Ezek az ásatások bebizonyították, hogy e romok egy régi mészégetőkemence romjai.[53\(169\)](#)

Az ásatások eredményét igazolja az a legrégebbi határtérkép is 1760-ból a városi levéltárban, amelyet Zichy Ferenc győri püspök és Sopron város megbízásából Zinner mérnök vett fel. E térkép az ásatások helyén mészégetőkemencét tüntet fel, közelében két helyen is kőbányákkal és a rákosiak „Kalchofen Acker” nevű szántóival.[54\(170\)](#)

Macskakő várának romjait, esetleg csak helyét ezek szerint másutt kell keresnünk. Az egykorú oklevelekből csak annyit állíthatunk biztosan, hogy e vár Fertőrákos területén feküdt, a Fertő tó közvetlen közelében. Mindkét feltételnek megfelel a rákosiak „Kazendorffer” nevű szőlődűlője, amely Fertőmeggyes határán fekszik a meggyesiek „Bauchacker” dűlőjének szomszédságában, miként Zinner mérnöknek ugyancsak 1760-ból keltezett egy másik térképen ezt láthatjuk. Kazendorffer szőlődűlő kb. 20 kh nagyságú területet foglal magában és egyik oldalával a Fertővel, másik oldalával pedig a meggyes-rákosi erdővel határos.[55\(171\)](#) Úgy vélem, hogy Macskakő várát e szőlődűlő területén, vagy ennek közvetlen közelében kell keresnünk.

1962. XVI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / A Szárhalmi erdő romjai

341 Nováki Gyula: A Szárhalmi erdő romjai

A történelem és a régiségek iránt érdeklődők között sok vitára adott már alkalmat a Szárhalmi erdőben, a Nagy- és Kis-Tómalom feletti rom. Sűrű, elvadult erdőben, a közvetlen környék legmagasabb pontján van

egy nagy és mély négyszögletes rom, melynek belsejét magas törmelékhalmoz fedti. Ettől ÉÉNy-ra kb. 100 méterre, kissé lejjebb, egy hasonló jellegű és méretű, de sokkal rosszabb állapotú rom van. Ezekről nem tudott senki semmi közelebbit. Sokak felfogása szerint ez lett volna az 1464-ben elpusztult Macskakővár. Ez a felfogás nem is volt minden alap nélküli. A vár valóban létezett és valahol Fertőrákos környékén. Könnyen érthető, hogy más romok híján a Szárhalmi erdő romjai erős falaival és a felső, jobban megmaradt omladékok várnak nagyon is megfelelő fekvésével felkeltették az eziránt érdeklődők figyelmét és a kettőt azonosították. A regényes leírásokon kívül a leghiggadtabb hangon *Kocsis T.* ír róluk, aki mással kapcsolatban csak mellékesen említi ezeket és csak mint feltételezést ismerteti a várral kapcsolatos felfogást, megjegyezvén, hogy csak ásatással lehetne végleges választ kapni a romok eredetére.¹⁽¹⁷²⁾

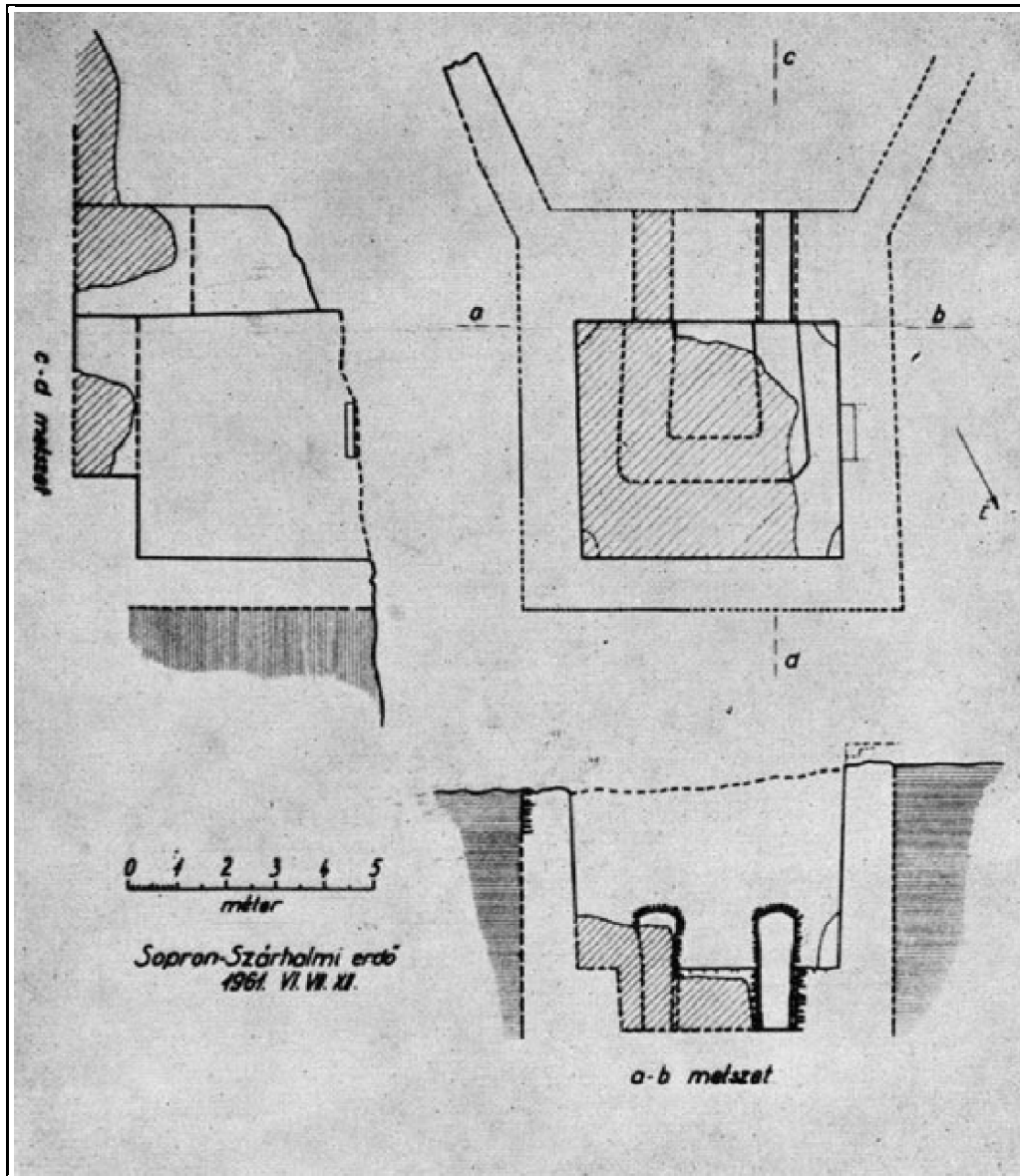
Az ásatás azonban sokáig váratott magára. De talán még hosszú ideig nem is történt volna semmi ezen a téren, ha nem akadtak volna, akik Sopron múltja iránti önzetlen érdeklődésüknek kézzelfogható bizonyítékát nem adják. Többen is felajánlották, hogy szabad idejükben szívesen segítenek a Szárhalmi erdő titkának felfedésében. Így alakult ki egy kis lelkes csapat, akik sokszor nagyon kellemetlen körülmények között végezték nehéz munkájukat.²⁽¹⁷³⁾ Az erdő kiritkítása után 1961 nyarán került sor a munkára, a felső romnál, majd decemberben befejeztük. A nagy mennyiségű törmelék miatt nem sikerült teljesen feltárni az egészet, ez igen nagy és hosszasan tartó munkát igényelt volna, de a lényeges részeket sikerült megvizsgálni és a romok eredetére, rendeltetésére fényt deríteni.

Az ásatás során feltárássra került a falnégyszög ÉNy-i széle, valamint a DNy-i fal mentén egy kemény, rövid szakasz. A vastag törmelékréteg ellenére az Ék-re eső nyílás előtt 1 m hosszúságban elértük az érintetlen talajt is. Az ásatás eredményei alapján a felső romot a következőképpen írhatjuk le (1.–2. kép):

A rom egy falnégyszögből és egy hozzá csatlakozó falmaradványból áll. Megközelítően négyzet alakú, alsó mérete 4,85×5,35, felső mérete a megmaradt falakig 5,00×5,65 m. Három oldalról nagyjából egyforma magasságig pusztult el a fal, megmaradt legnagyobb belső magassága 6,10 m. A legjobban lepusztult fal a DNy-i, megmaradt magassága 4,85 m. A falvastagság három oldalról 1,15–1,20, a negyedik oldalon 2,20 m. Három oldalról teljesen zárt és a földbe van besüllyesztve, míg a DNy-i, szabadon álló legvastagabb falat két egyforma nyílás töri át, felül kosárgörbe boltozattal kiképezve, nyílásmagasság 2,40 m, a felső szélesség 80, az alsó szélesség 60 cm. A ÉNy-i falon említhetünk még egy nyílásmaradványt is, a padkától számítva 4,25 m magasságban, 1,10 m széles, egy lépcsőfokkal. Ennek azonban csak a legalja maradt meg nyomokban, rendeltetésére nem derült fény.

A falnégyszög ÉNy-i oldalán alul egy padka van, melynek csak egyik oldalát sikerült feltárni, de feltehetően körbe fut, a fenéktől számított magassága 1,25 m. Ugyanebben a magasságban a két nyílás között is van egy padka. A két padka egymáshoz való viszonyát a nagy törmelékmenyiség miatt nem tudtuk tisztázni, de valószínű, hogy nem találkoznak az alább részletezett indokok alapján s így középen egy szigetszerű padka lehet. Mindkét padka tetejére 2–5 cm vastag fehér mészréteg volt rátapadva.

A falak fillit kőből épültek, közben elvéve egy-egy téglát is lehet találni. A ³⁴²padka feletti felületek 1–2 cm vastagon vannak agyaggal kitapasztva, néhol fél m² területen ma is épen látható. A padka felül válogatott nagy lapos fillit kövekkel van kirakva, oldala felül 2–3 sor téglát is mutat. A fenék nincsen kikövezve, 2 cm vastag vörösre kiégett agyagréteg jelenti ezt a szintet, e felett 10 cm vastag szürke hamu volt.

1. A feltárt mészégető

Az egész falnégyszög belső oldala erős tűz nyomát mutatja. A padkán felül mind a négy oldal erősen égett. Az agyagtapasztás a nyílás körül és a padka felett téglavörösre égett ki, feljebb azonban általában elsalagosodott, néhol zöldes, üvegszerű. Ahol a tapasztás már leesett, ott jól látható, hogy a kő is vörösre égetett.

A padka teteje és lefelé az oldalának felső része is égés nyomát mutatja, a felénél lejjebb azonban már nem találjuk tűz határozott nyomát. Ugyanígy a nyílás teteje is belül égés nyomát viseli, de két oldala felülről számítva 30–40 cm után már nem.

Az egész falnégyszöget fenéktől számítva 2,20–2,30 m vastag tiszta kötörmelék borította. Ez majdnem

tisztán fillitből állt, köztük sok nagyméretű, 50–60 cm átmérőjű is volt, nagyrészüket vörösre égve. Közben volt több nagyobb helybeli mészkői is, ezeken nem láttuk a tűz nyomát.

A falnégyszögön kívül mindössze a szabadon álló DNy-i fal külső síkját kerestük 343m³ meg, egyéb ásatást itt nem végeztünk. A D-i sarokhoz még egy átlag 80 cm vastag fal csatlakozik, erősen omladozó állapotban. Ez fillitből, mészkőből és több nagy salakdarabból van rakva.

Abból a feltételezésből kiindulva, mely szerint esetleg vár lett volna e rom, a körülötte levő meredek szélét, a falnégyszögtől K-re átvágtuk egy 1,70 m hosszú árokkal, hogy az ez esetben nyilvánvalóan meglevő várfal nyomát megtaláljuk. Az árokkal 1,70 m mélységre jutottunk le: 63 cm-ig humusz, 145 cm-ig köves törmelék, 170 cm-ig hamus föld kevés faszénnel, majd vörösre égett föld következett, benne több fillit darab. Az épületben talajt itt nem értük el, falat nem találtunk nyomokban sem. Hasonló eredményre jutottunk egy, a falnégyszögtől Ény-ra, ugyancsak a meredek szélén húzott árokkal is.

Az ásatás alatt több cserép is került elő. A falnégyszög belsejében a törmelék között 19., esetleg 18. századi cserepek voltak, a meredek domboldal szélén ásott árokban pedig 150 cm mélyen került elő egy zöldmázás, az előzőkhöz hasonló korú csereptörmelék.

2. A mészégető kibontott tűzelőnyílása belülről

Az így feltárt rom a jelek szerint mészégető volt. Erre vall az egész építmény alakja, az erős égésnyomok és

a padkára rakódott mésznyomok. Felvetődik a kérdés, melyik korszakból származik? A törmelékhalmoz között talált kevés számú cserép mindössze a pusztulás idejét mutatja, a 19. századot. Keletkezési idejének meghatározását két úton kíséreljük megközelíteni, a mészégető típusa és a soproni [344](#) mészégetőkre eddig rendelkezésre álló gyér adatok alapján.

Mészégetőkre vonatkozó irodalmat alig találunk. A római korból hazánkban Aquincumban tártak fel már régebben tíz, [3\(174\)](#) majd a felszabadulás utáni években három mészégető kemencét, [4\(175\)](#) melyek, akárcsak a hasonló korú németországi és ausztriai előfordulások, kerek vagy ovális alakúak voltak és valamennyi kőből vagy téglából épült. Átmérőjük 2,20–4,50, falvastagságuk 0,45–1,08 m között váltakozik. Valamennyinél megtalálható a körbefutó padka, melyre ráboltozták a kiégetésre szánt követ. A padkák szélessége 30–90, magasságuk 35–90 cm, a tüzelőnyílás (mindig csak egy!) szélessége 44–82 cm között van. A sártapasz helyenként zöldes-kékes színűvé salakosodott.

Nem találunk semmi lényegbe vágó változást a középkorban sem. Egy Budapesten feltárt példány alakja ugyancsak ovális, mérete 2,60×1,65 m. [5\(176\)](#) A Békásmegyeren talált négy kemence is kör alakú, alsó átm. 2,00 m, padkaszélessége 10–20 cm. [6\(177\)](#) Igen nagyméretű újabb kori mészégetőről van tudomásunk a Baranya megyei Sellyéről, ahol 6 m belső átmérőjű, nyers anyaghasábokból kifalazott, de ugyancsak köralakút tártak fel, korát a 18. századba helyezik. [7\(178\)](#)

A régészeti módszerekkel feltárt mészégető kemencék eddigi példái típusban távol esnek a szárhalmi erdeiektől. Hasonlót csak egyet ismerek, Vasvárról. 1948-ban tártak fel egy négyszögletes falazott kemencét, 3,35×3,20 m belső méretekkel, melynek egyik oldalán két 65 cm széles nyílás volt. Az ásató véleménye szerint vasolvasztó volt, a későbbi, 1959. évi hitelesítő ásatás és a laboratóriumi vizsgálatok azonban ezt a feltevést teljesen kizárják. [8\(179\)](#) Alakja és az ásatásnál talált mésznyomok arra vallanak, hogy mészégető kemence volt, mégpedig a Szárhalmi erdeivel azonos típusú, de annál kisebb. Korát az első ásatója a rómaikorba helyezi, ez azonban nincsen megalapozva, így ez a kérdés még teljesen tisztázatlan.

A régészeti szempontból számbajöhető mészégetésről tudomásom szerint még nincsen összefoglaló munka. Sajnos ugyanezt mondhatjuk az újabb kort tárgyaló irodalomról is. Egyedül *B. Block* ad rövid összefoglalást a mészégetők típusainak fejlődéséről. Az ókorból csak köralakút ismer, majd a 18. század második felétől kezdve fellépnek a nagyüzemi kemencék. Több típust leír a 18–19. századból, de mindegyik kör alakú, vagy ennek változata. Szögletesről még csak meg sem emlékeznek. [9\(180\)](#) *W. Moritz* a szilárdan körülfalazott kemencék között kör, vagy négyszögletes formákat különböztet meg. Korukat nem tárgyalja, de figyelemre méltó, hogy a négyszögletes típust mint ó-német vagy kamra-típust említi. [10\(181\)](#)

E kevés adat alapján is megállapíthatjuk, hogy majdnem kizárólag mindig köralakúak a kemencék. *E. Heusinger v. Waldegg* megállapítása szerint minden esetben a legjobb forma a kerek, tüzelőanyag takarékoság és a kemence erőssége szempontjából. Ha mégis vannak szögletes kemencék, azért vannak, mert egyrészt könnyebb a kiképzésük, vagy mert később két kemencét kötöttek egybe. [11\(182\)](#) Ugyancsak kör alakúakat találunk a mai népi mészégetőknél is, pl. a Bükk hegységben [12\(183\)](#) vagy Szlovákiában. [13\(184\)](#)

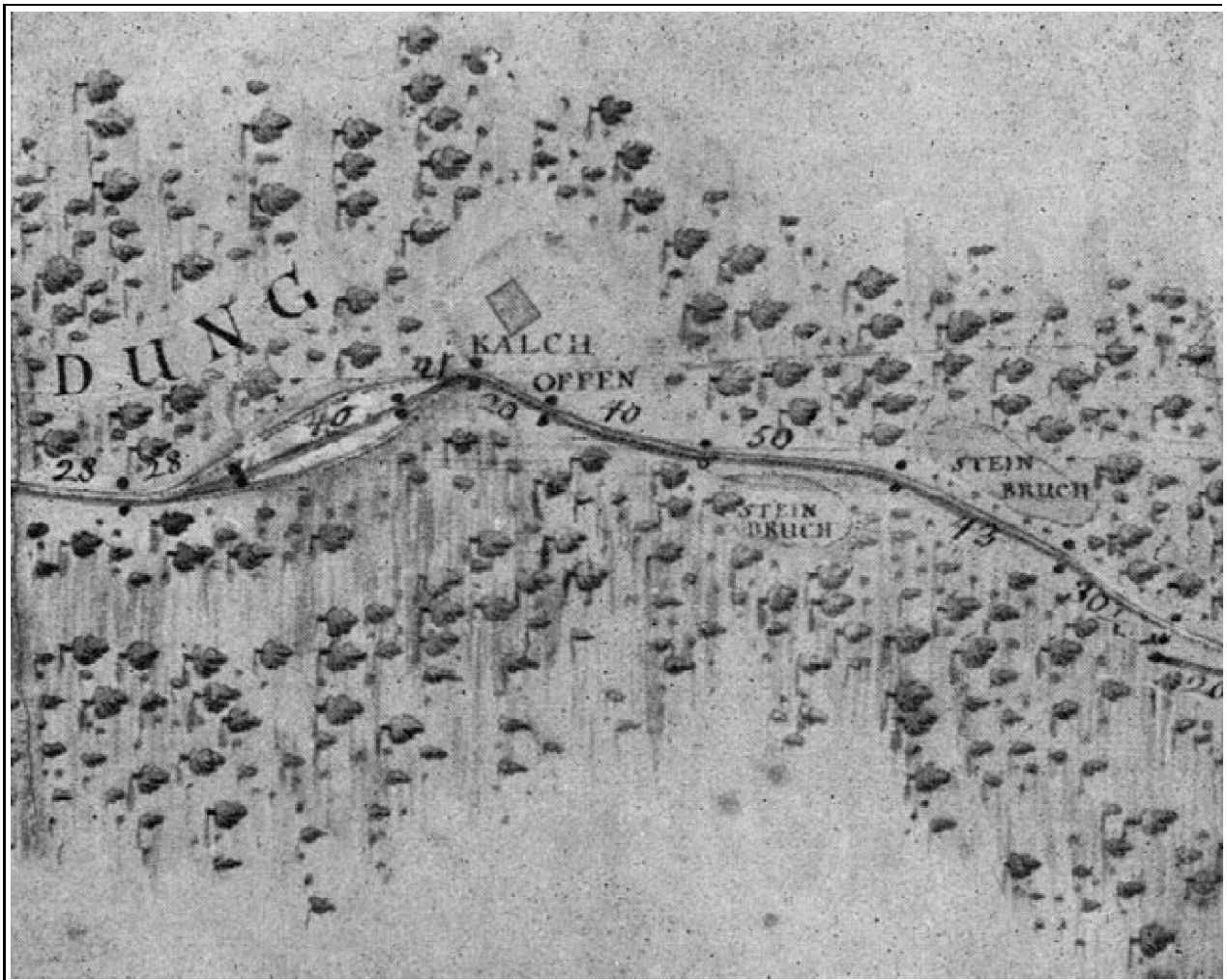
A Szárhalmi erdő mészégetője tehát egy ritka típust képvisel. A 18–19. századi példáknál a fent említett szerzők általában már megemlítik a tüzelőtér és a mészkövek közötti vasrostélyt, fával történő tüzelésnél azonban ez nélkülözhető, [14\(185\)](#) [345](#) mint ahogyan a mi kemencénkénél sem találtuk ennek nyomát.

Jelentősnek mondható kemencénk mérete, ennél nagyobb ritkán említenek az idézett adatok között. Falvastagsága első pillanatra túlméretezettnek tűnik, viszont a falaknak igen nagy oldalnyomást kellett

kiállniuk, ha a kemencét telerakták kővel, ezenkívül a nagy hófoknak is jobban ellen tudott állni.¹⁵⁽¹⁸⁶⁾

Megközelítő analógiát tehát csak Vasvárott találtunk, ez is bizonytalan korú. A mészégetők általános fejlődését tekintve azonban a Szárhalmi erdőben levőt típusa alapján a 17., de inkább a 18. századnál korábbinak nem tarthatjuk.

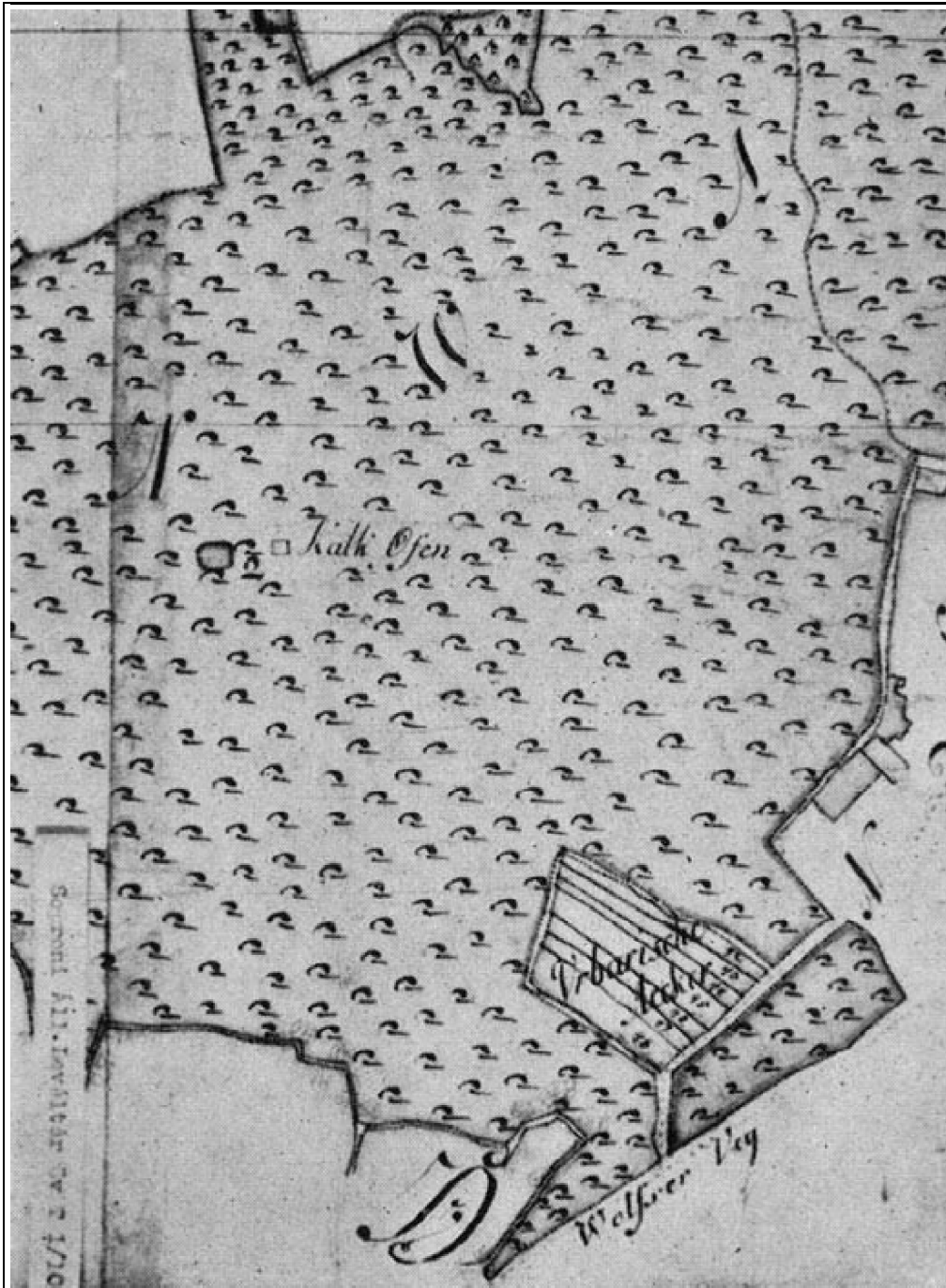
A másik út, melyen mészégetők korának megállapítására törekszünk, a soproni mészégetőkre vonatkozó helyi adatokon alapul. Ezzel a kérdéssel még soha nem foglalkoztak és jelen esetben sem kívánok alapos feldolgozást nyújtani, ez egy külön nagy tanulmányt igényelne, amihez elsősorban a Soproni Áll. Levéltárban levő, a soproni mészégetőkre vonatkozó bőséges 18–19. századi anyagot kellene feldolgozni. Addig is azonban, amíg ez megtörténik, az eddig összegyűjtött kevés anyaggal kísérreljük megközelíteni feladatunkat.

3. Térképrészlet Sopron és Fertőrákos határáról (1760)

1673-ból említenek egy „Kalkbrenner”-t, aki a Bécsi úton egy keresztet állíttatott.¹⁶⁽¹⁸⁷⁾ Itt azonban nem világos, hogy személynevet vagy foglalkozást jelöl-e. Valamivel többet jelent már számunkra a városi

tanácsjegyzőkönyv néhány adata. 1694-ben két égetésről esik szó, hely megjelölése nélkül. 1710-ben háromszor szerepel „*Grosser Ofen*”, kétszer „*Kleiner Ofen bey den Zarhalom*” és ugyancsak kétszer „*Kleiner Ofen bey den Retutten*”, utóbbi a mai Kurucdomb egykori neve. 1722-ben négy égetésről tesznek említést, mindig egy bizonyos nagy kemencében. A tanácsjegyzőkönyvből több, a mészégetésre vonatkozó 18. századi adatról nincsen tudomásunk, legközelebb már csak 1834-ből ismeretes és ezután is többször esik szó róla. A 19. századi adatok azonban már mind a kurucdombi mészégetőkkel [346](#)foglalkoznak, a szárhalmi erdeiekről már nem esik szó.[17\(188\)](#)

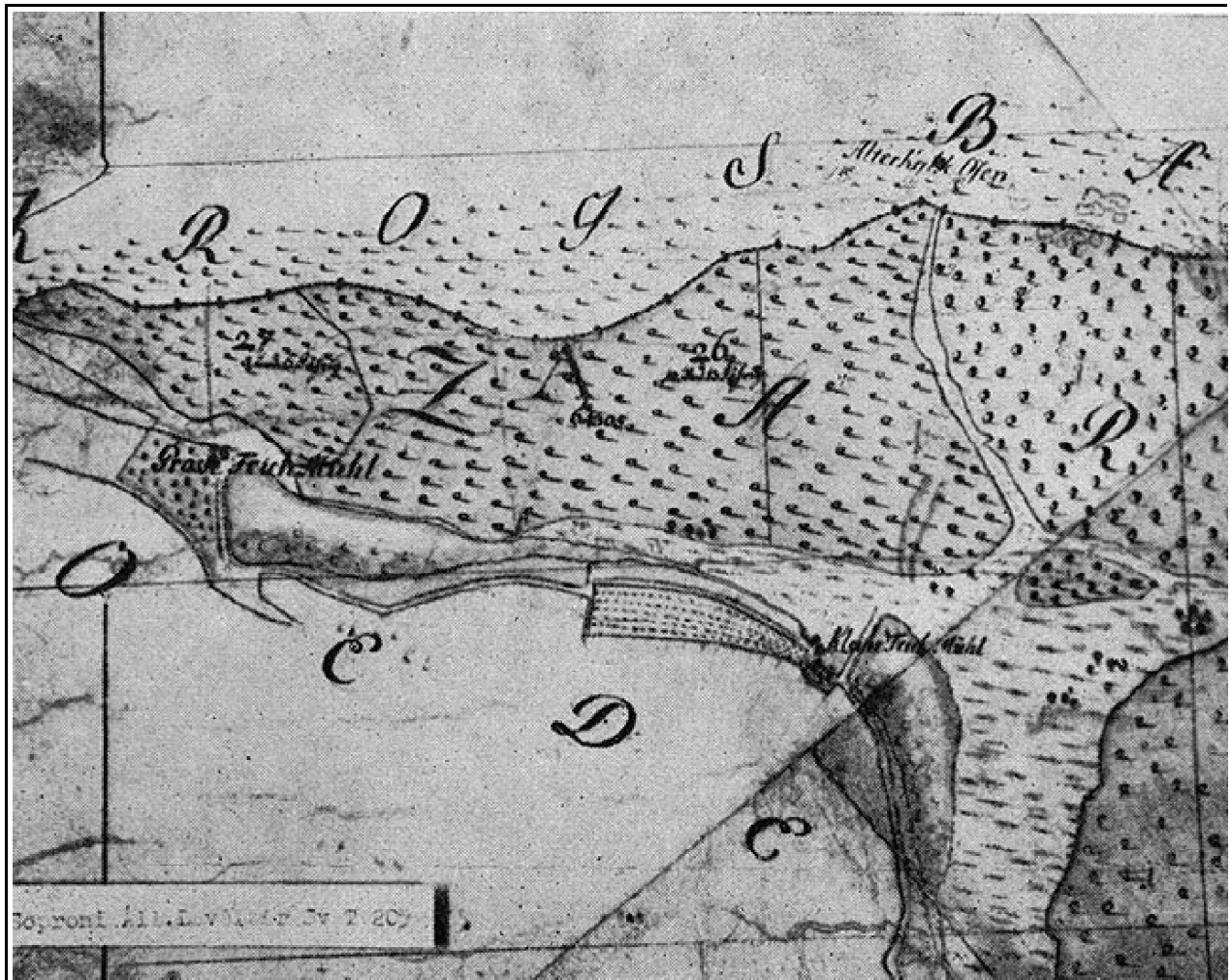

4. Térképrészlet a Szárhalmi erdőnek a Pintytetőről D-re eső részéről (1788)

Számunkra a legtöbbet régi térképek mondanak. Az egyik 1760-ban készült, Sopron és Fertőrákos határát tárgyalja. Az általunk feltárt mészégető helyén egy nagy piros téglalap van bejelölve, mellette felirat: „Kalch Offen”, a közelében még két kisebb kőbányát is feltüntet (3. kép.)¹⁸⁽¹⁸⁹⁾ Egy másik térkép 1788-ban készült, a Nagy-tómalom és a balfi országút közötti részt mutatja.¹⁹⁽¹⁹⁰⁾ Ezen a Pintytetőről D-re,

a ma is meglévő kőbánya helyén van kijelölve egy csakis kőbányának értelmezhető jel,²⁰⁽¹⁹¹⁾ mellette pedig egy kis piros négyzet felirattal: „Kalk Ofen” (4. kép.) Ugyanezen a térképen a feltárt mészégető helyén is találunk egy kis piros négyzetet, felirat nélkül, ami nyilván azonos vele. Még egy harmadik térképet kell megemlíteni, ennek pontos készítése idejét nem ismerjük, kb. 1820–1840 közötti időből származik. Ez is feltünteti az előbb említett két mészégetőt, de a minket érdeklő ³⁴⁷ mellett „Alter Kalk Ofen” feliratot találunk (5. kép.)²¹⁽¹⁹²⁾

Összegezve az eddigieket, megállapíthatjuk, hogy a szóbanforgó rom mészégető kemence volt és annak is épült, tehát nincsen szó egy korábbi épület másodlagos felhasználásáról sem. A kemence fafűtéses volt, két tüzelőnyílással. A két keskeny tüzelőtér bent a kemencében nyilván összeköttetésben volt egymással, ha gazdaságosan akarták felhasználni a hőmennyiséget. A körbefutó és középen benyúló padkára boltozták a kiegészítésre szánt mészkövet. Hogy milyen magas volt eredetileg a kemence és volt-e felül állandó teteje, erre semmi nyomot sem találtunk, a falak csak függőlegesen maradtak meg. A tüzelés mindkét tüztérben egyidőben történhetett, a padkán felüli részen ugyanis semmi nyoma sincs annak, hogy ketté osztották volna a kemencét.

5. Térképrészlet a Szárhalmi erdő és a két Tómalom környékéről (1820–40).

Az égetéshez szükséges mészkövet bőven megtalálhatták a közvetlen környéken, az egész Szárhalmi erdő alatt mészkőréteg van. A kemencétől D-re és Ny-ra a felszínen erős bolygatások nyomát találjuk messze körzetben, amit csakis a mészégető huzamosabb működésével magyarázhatunk.

A kemence korát a típus és a térképek alapján a 18., esetleg a 17. századba helyezhetjük. A 19. században már aligha működhetett, mert mint láttuk, ennek a századnak az első felében mint régi mészégetőt említik. A kemencén belül egy jelentéktelen relatív időkülönbség állapítható meg: a D-i sarokhoz csatlakozó falmaradványba nagy salakdarabokat is befalaztak, ami arra mutat, hogy a kemence egy bizonyos ideig már működött, csak azután építették ezt a csatlakozó falat.

A tanácsjegyzőkönyvből idézett 18. századi adatok nem biztos, hogy éppen az általunk feltárt mészégetőre vonatkoznak, mert mint láthattuk, a Pintytetőtől D-re is volt vele egyidőben egy hasonló, sőt már a Kurucdombon is folyt mészégetés. De bizonyos, hogy ezeken kívül még több mészégető is volt a környéken. Elég talán *Bella Lajosra* hivatkozni, aki a Szárhalmi [348](#)erdőben őskori temetkezések reményében különböző időközökben, sajnos közelebről meg nem határozott helyeken, három „mészégető-vermet” tárt fel.[22\(193\)](#)

Mégegyszer visszatérve a kemence-típusra, úgy látszik Sopron környékén a 18. században a fent részletezett négyszögletes típus volt elterjedve. Nem tarthatjuk ugyanis véletlennek, hogy az idézett két 18., illetve 19. századi Szárhalmi erdei térképen kis négyzetekkel jelölték a kemencéket. Később azonban úgy látszik felhagytak ezzel a ritka típussal, mert pl. a Kurucdomb egy 1830-ból származó térképén a négy helyen is jelzett mészkőbányák egyikébe már kis karikával van bejelölve egy „*Verlassener Kalk Ofen*”.[23\(194\)](#)

Ami a „Macskakővár”-at illeti, úgy gondolom, hogy a fentiek alapján végleg megdőlt az a felfogás, mely szerint az a Nagy- és Kis-Tómalom feletti romokkal lenne azonos. A vár pontos helye továbbra is bizonytalan maradt. Mint új szempontot vetem fel, hogy Fertőrákos határában, a községtől ÉÉNy-ra, Mörbischtől 2,5 km-re az országhatáron van egy „*Hausberg*” nevű magaslat.[24\(195\)](#) Az ilyen elnevezésű helyek ausztriai példák szerint a középkor elejéről vagy közepéről származó kisméretű várakat jelentenek. Ezért a „Macskakővár” helyét kereső kutatásnak adandó alkalommal ez a „Hausberg”-et is figyelembe kell venni, különösen azért, mert ez alatt terül el a „Katzendorffer” dűlő is.[25\(196\)](#)

1962. XVI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Lőcsei diák, akit a soproniak váltottak ki török rabságból

F. A.: Lőcsei diák, akit a soproniak váltottak ki török rabságból

A SSz 1959. évfolyamában Kovács József (6. lap), az 1960-ban László Ernő (91. lap) közöl érdekes adatokat a 17. századból arra nézve, hogyan váltották ki a török fogságba került soproniakat. Ezeket az adatokat megtoldom a következő életrajzból, amelyet Meltzer J. Biographien berühmter Zipser (Lőcse, 1833) c. könyvében találtam Graff János Györgyről. 1630-ban született Lőcsén, felsőbb tanulmányait Sopronban végezte. Úgy látszik, szorgalmával megkedveltette magát a városban, úgyhogy a tanács éveken át ösztöndíjjal támogatta a németországi egyetemek látogatása idején. Hazatérve a Pozsony megyei Modorban lelkészkedett. Onnan a jezsuiták elűzték, akkor ismét Németországba ment ki, majd 1663-ban sikerült újból hazatérnie. Modort azonban egy török martalóc csapat támadta meg. Craffot foglyul ejtették

és Esztergomban egy janicsár agának adták el. Csak hosszú idő után tudták meg barátai hollétét és szomorú sorsát. Váltásdíját 600 ft-ban szabták meg, és ezt a nagy összeget jóformán Láng Mátyás soproni lelkész gyűjtötte össze, bizonyosan főképpen a soproniak körében, akik Graffot jó emlékezetben tartották. Az életrajz megemlíti még, hogy egy ideig Modorban volt Graff lelkész, majd ismét el kellett vándorolnia az országból és Németországban élte le utolsó éveit, ott is halt meg 1680-ban (Meltzer 67–80. lap).

Az említett könyv még szól Klesch Dánielről, aki 10 évig volt a soproni líceum konrektora, színdarabokat is írt, továbbá Serpilius Jánosról, aki Leibnitzben született és Sopronban volt szenátor, az 1681-es országgyűlésről érdekes naplót hagyott hátra és Schwartner Mártonról, aki késmárki születésű volt és a líceumban működött, majd egyetemi tanárként a magyar statisztikai tudomány egyik megalapozója lett.

1962. XVI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Adalékok a régi Sopron megye színészetének történetéhez (1900-ig)

349 Csatkai Endre: Adalékok a régi Sopron megye színészetének történetéhez (1900-ig)

Ha a háborús idők módjára zászlócskával jeleznek a régi Sopron megye térképén azokat a helyeket, ahol 1900-ig megfordultak színészek, a kép nem volna kedvezőtlen. Hanem minőség szempontjából annál kietlenebb viszonyok tárulnak a kutató elé, ha mélyebben vizsgálja a körülményeket. Az akkori megye területén elsősorban persze Kismartonra kell foglalkoznunk, mint igazi várossal (1648 óta szabad királyi város); de itt el kell választanunk az Esterházy hercegi kastély fejlett operai és egyéb színjátszó tevékenységét a város életétől. A kastélyban már 1716-ban adtak ugyanis operákat.¹⁽¹⁹⁷⁾ Maga a városi polgárság is nagyon korán megismerkedik a színészettel, ebben nyomon követi Sopront, amelynek múltjában az 1754-es év az első biztos nyom hivatásos színészek megjelenésének, míg Kismartonban 1758-ban tűnik fel az első ismert színigazgató neve: Wetschel János, aki a Sas vendéglőben napi négy garas adóért tart előadást november 27-től az advent első felében. 1767-ben három társulat és néhány mutatványos 36 előadással szórakoztatja a mintegy 1500 lakost. Szép szám.²⁽¹⁹⁸⁾

Ezeknek a társulatoknak egy része többször is visszatér, a fogadtatás szívességét bizonyítva. A 18. századból egyetlen szaklap is fennmaradt, csak kár, hogy nincs kelet rajta; Peterka János az Angyal kocsmában működik, azonban tulajdonképpen színdarabot a színlap egy némajátékon kívül nem mutat fel, inkább bakugrásokat és tornagyakorlatokat. A színészek szociális helyzete sem lehetett felettebb kedvező: 1802-ben a városplébános hosszú beadvánnyal fordul a tanácshoz, hogy egy gyermektársulattól tisztítsák meg a várost.³⁽¹⁹⁹⁾ 1814-ben a Probst János társulatánál működő egyik házaspárnál keresztelő esett, de csak színészek vállalták a komaságot.

Az 1844-es évről, mikor is október 19-től karácsony másodnapjáig időzött Wahl Antal társasága Kismartonban, színházi zsebkönyv is maradt fenn (a Széchényi Könyvtárban), ez azonban ritka eset, a fennmaradt nagyszámú színlap (a kismartoni múzeumokban) a múlt század derekáról kézzel írott, többnyire rossz papíron, halvány tintával és felettebb rossz színdarabokat jelent be, amilyen a Milch der Eselin (A számarkanca teje). A kismartoni születésű világhírű ideggyógyász Benedikt Mór is elmondja önéletrajzában, hogy első színházi élvezete szülővárosában volt, az Elias Regenwurm című darabot látta.⁴⁽²⁰⁰⁾

Kismartoni időzésem alatt (1926–38) idősebb lakosok elmondták, hogy jóllehet a város 1897-ig igen elszigetelt volt, csak abban az évben épült vasút, az is eléggé messzire, mégis a tehetősebbek sűrűn jártak a bécsi színházakba, a helyi alacsony szintű előadásokra csak a szegényebb néposztály ment.

Kismartonnak magyar színészete is volt. Érdekes, hogy Sopronnal egy időben jelenik meg az első magyar társulat, 1820 nyarán. A neves Kilényi hozza oda az akkori legjobb színészeket, köztük Dérinét is.⁵⁽²⁰¹⁾ 1834-ben Esterházy Miklós főispáni beiktatása alkalmával Komlóssy társulata adja elő Kotzebue Béla futása című drámáját.

A magyar vidéki színészet 1871-ig szervezés nélkül tengett-lengett. Odament a társulat, ahol éppen befogadták. A mondott évben „Magyar színészeti kebelzet” címmel kongresszus volt, amelyen kiderült, hogy az országban 31 társulat működik, ebből 10 olyan, amelynek igazgatója megállapított fizetést ad színészeinek, míg 21 ún. osztályrészes, azaz a bevételen osztozik, ha ti. van egyáltalában bevétel.⁶⁽²⁰²⁾ Azt is elhatározták, hogy aki nem lép be a „kebelzet”-be, sem igazgató, sem működő tag nem lehet. Persze nem **350**sokat ért a határozat, kisebb-nagyobb vándortársulatok csak jártak tovább a vidéket. Kismartonban erős magyarosodási áramlat indult meg. Magyar tisztviselők telepedtek le, a polgári iskola megnyílt, idősebb értelmiségiek számára tanfolyamok alakultak. Így a magyar színészet pártfogása még akkor is nemzeti ügy lett, ha ott az a „kebelzet” közül bizony csak kevés jutott a javából. Általában legjobban a népszínműveket adták, és a helybeli cigányzenészek a népdalokat jól is kísérték. Két-három hétig azért valahogy kihúzták a társulatok. 1882-ben ifjabb Bokor József április 5-én megkezdte előadásait 25 tagú társulatával.⁷⁽²⁰³⁾ Ekkoriban már a Rózsa vendéglő tánctermeiben folytak az előadások. Bokor jónevű karmester volt, Kis alamuszi c. operettje éveken át nem került le a műsorokról, Kurucfurfang c. történelmi vígjátéka még diák koromban is lelkesítette az ifjúságot március 15-én. Ez a társulat a Vöröshajú c. nagyon kedvelt népszínművet is előadta április 10-én. Persze sokaknak a szemében szálka volt a magyar színészet térfoglalása az erősen német színezetű városkában: 1889 végén azt híresztelték, hogy a magyar társulat bérletgyűjtője megszökött a pénzzel. Persze nem volt igaz.⁸⁽²⁰⁴⁾ 1895-ben Csornáról Sággy Zsigmond társulata jött át augusztus 17-re. Eléggé közönyös fogadtatása volt, csak akkor engedett a hidegség, amikor a Falurosszát adták és abban Szücs Gyula igen jóhangú állatorvos is fellépett, a felvonások közt pedig valami Tóth-fiúcska cimbalmozott.⁹⁽²⁰⁵⁾ Szücs Gyula egyébként is egyike volt a magyarosodás vezéralakjainak; 1938-ban tán éppen ennek köszönhetette, hogy Hitler elől Sopronban talált menedékre, viszont 1944-ben elhurcolták és nyoma veszett. 1899 júniusában Jeszenszky Dezső nagyon dicsért társulata indult a kismartoniak meghódítására. Tagjai közt volt po. Csiszér Artur, később fővárosi színész, azután Tábori Emil, az idősebb soproniak által jól ismert kómikus színész stb. A számos átdolgozást ért kitérő Mozgó fényképek c. bohózzal kezdtek, de a városka nehezen melegedett fel, hol félház, hol üres ház nézte végig a jó előadásokat. A nagyon népszerű, hazafias Aranylakodalom, a Gésák operett, a nagy hatású Ördög mátkája népszínmű egymás után pergett a Fehér Rózsa nagytermében állott igen csinos színpadon, az utóbbi darab előtt Szücs állatorvos Csernovitzban működő öccse, Viktor, Erhardt néven Coppée híres dramolettjét adta elő Kovácsok sztrájkja címmel. Erhardt 1910 körül soproni színigazgató és drámai hős volt. Június 16-án végre zsúfolt ház: Berczik Árpád Himfy dalai c. kedvelt darab vonzotta a közönséget. Jeszenszky a szokásos segítő eszközhöz folyamodott, neves fővárosi művészeket hívott meg, így szerepelt a Nemzeti Színházból Hegyesi Mari (Cigány, Kaméliás hölgy, Fedora, Lowodi árva), majd sorát ejtette az elnyűhetetlen Nebántsvirágnak, ismételte a nagysikerű Aranylakodalmat, amely a revük őse volt, de hazafias mázzal; a Népszínház komikus, Németh József már kongó ház előtt mutatkozott be, pedig még egy olyan ásatag darabot is elővettek, mint a Stern Izsák. Az akkor annyira időszerű Dreyfuss-pörre is gondolt a társulat, hogy a róla szóló darabok majd vonzanak, a komoly Dreyfuss kapitány éppen úgy nem kellett, mint a parodisztikus Háromláb kapitány; június végén a Soproni Napló ezzel a mélabús akkorddal

zárta le a mérleget: „A társulat kínos és fájdalmas emlékekkel hagyta el a várost.”¹⁰⁽²⁰⁶⁾

Később 1914-ig azonban jobb eredményekkel járt a magyar társulatok szereplése. Főleg jelentős volt Pilisy Lajos szereplése, aki később Sopronban is színészkedett, a világháborúban haditudósító, majd író lett; tehetséges embernek mutatkozott, de korán meghalt, már 1918-ban. Kismartonban kezdte későbbi ragyogó pályafutását Budai Iona, kiváló primadonna. A német színjátszás, miután Kismarton osztrák uralom alá került, sokáig nem szedelődzködött. Csak 1926 után kezdtek vándortársulatok – kitűnő állástalan fővárosi színészekből alakulva – időközönként játszani. Éppen magyar, ³⁵¹bár nem nagy értékű darabbal a Templom egerével kezdték, de később már az osztrák és német klasszikusokból is válogattak. Mellékesen említjük meg, hogy volt magyar területen a közelünkben, Meggyesen, szabadtéri színház van a Fertő partján, továbbá Fraknó várának árkában is játszanak nyaranta; alkalmi darabok mellett Grillparzernek két darabját is adták, az egyik Ein treuer Diener seines Herrn a magyar Bánk bán történetét adja elő.

Ruszt városa (1681 óta szabad királyi város) elzárkózottságban még Kismartonon is túltett, mert vasutat csak 1897-ben kapott ugyan, de az állomástól magas hegyvonulatok zárták el.¹¹⁽²⁰⁷⁾ Lakosai is zárkózott természetűek máig, maguknak élők, lenézve a környékbeli, a lakok száma szerint ugyan nagyobb községeket, lévén ők mégis városiak. De a környékbeliek sem haboztak minden Schildára vagy Rátótra költött csúfolódást a rusztiak számlájára írni. Mégis, úgy látszik, tárgyalt időnkben Ruszt nem volt rossz színházi hely a német társulatok számára. 1879-ről van az első adatunk. A Bauer társulat szeptemberben játszik, többek között az akkoriban nagyon népszerű Mein Leopold c. bécsi színezetű darabot is bemutatja. A siker 1881/2 telére is biztosította Bauer ruszti látogatását, mely hat hétre terjedt, ismét sikeresen. 1884-ben Lerch társulata kezdte meg a játékot, november 30-án Der naerrische Schuster volt a nyitó darab, 1885-ben Franknak hívták az igazgatót, aki 1886-ban már három hónapig kihúzta a városban, csak hát a szintre jellemző, hogy Dorelli mágikus bűvészek is meg kellett tolni Thália szekerét.¹²⁽²⁰⁸⁾ A másik dolog, ami a három hónap sikeres lebonyolítását furcsa világításba helyezi: a Sopron c. újság 1886. január 16-án ugyanis jelenti: „Néha-néha krumplival fizetjük őket, azért megélnék, mert pártoljuk őket s noha 10 tagból áll a társulat, azért a krumpli mellé húst is kapnak. Meglehetősen jól játszanak és igen derék, józan emberek.” Az igények megnöttek, 1888-ra a társaság megapadt. A 4–5 személyes Dorn társulat csak egy napig maradhatott. 1889-ben is csak két estére terjedt az idény: Haberland és Gyürki társulata kisebb darabokat játszott, többek között Suppé Szép Galathea c. operettjét is. 1891-ben Reis igazgató a Szőlő vendéglőben pártolás mellett játszott.¹³⁽²⁰⁹⁾

Ruszt magyar színtársulatról csak a 20. század elején van tudomásunk. Győry József 16 tagú társulata ugyancsak a Szőlőben játszott 1909 elején. Nagy sikere volt a Gül Baba operettnak. A Fertő befagyván, még a mosoni partról, Ilmicről is jött közönség meg a szomszédos Fertőmeggyesről.¹⁴⁽²¹⁰⁾

Kapuvárt szívesen keresték fel a magyar színtársulatok, néha még egészen nagyok is. Az első nyom 1871-re mutat, akkor Demjén Károly és Balogh Alajos társulata járt ott. Demjén már a következő évben Celldömölkön meg is halt, húga Demjén Mária később a Nemzeti Színházba került, pár éve halt csak meg mint jónevű anyaszínésznő. Balogh színészfiú volt és kisebb társulat vezetője.¹⁵⁽²¹¹⁾ 1886-ban Simándy Zsigmond társulata szerepelt. Az igazgató az egész országot járta, de Kapuvárt nem volt szerencséje, anyagi okokból feloszlott itt a társulata. 1885-ben Jámbori Károly augusztus 21-én Szigeti énekes vígjátékával, a Csókon szerzett vőlegénnyel indult, másnap Berczik Parasztkisasszony c. népszínműve került színre; adták Jókai kis sikerű Bolondok grófja c. darabját, a Felhő Klári népszínművet, a Sárga csikót stb. Jámbori társulatának 24 tagja volt és kerthelyiséget bérelt előadásai számára. 1895-ben júniusban Balogh Árpád kezd évadot. Balogh István naplóíró úttörő színész unokája volt. Úgy látszik, nagyobb igényeket is kielégített, elhozta Kapuvárra korának egyik legnagyobb művészt, ³⁵²Ujházy Edét

is, aki két parádés francia szerepén (Constantin abbé, Pont Biquet család) kívül az első Shakespeare előadást is hozta Kapuvárra a Velencei kalmár színrehozatalával. 1896 tavaszán Báródy Károly, aki Nagyszombaton és Érsekújvárott állomásozott, ígérkezett 32 taggal. Csak hát igen rossz hírek előzték meg. Po. minden színlapján ki volt előre nyomva ez a pár szó: „újonnan született gyermekének jutalomjátéka” és helyet hagyott a név számára. Április 16-án be is vonult. Valószínűleg a nagyszámú személyzet okozott akkora várakozást, hogy az újság „valóságos paroxizmus”-nak volt kénytelen nevezni. Azonban csak 28 tag érkezett, ami még mindig szép szám. Adták a volt kismartoni igazgató, Bokor darabját, a Télen c. népszínművet, a híres Rip van Winkle-t, Csiky Gergely Örök törvényét; az akkor nagy sikerű darabok közül szerepelt még a Három Kázmér (Beöthy László), a Holtomiglan (Rutkay), a Kis hörcsög (francia vígjáték), a Hortobágyi virtus, de szerepelt egy hihetetlenül pikáns bohózat is „Mi történt az éjjel?” címmel. Május elsején a társulat odébb állt. A kapuvári színpártolók nem voltak megelégedve Báródyval, nyilván elégtétellel olvasták a híradást 1898-ban, hogy megvonták az engedélyét;¹⁶⁽²¹²⁾ mindemellett 1901/2-ben ismét ott játszott Kapuvárott. Még 1896-ban novemberben Aranyossy Gyula társulata kezdte meg szereplését, amely az újság szerint (Soproni Újság nov. 21) „elég sanyarú sorsú” lett. Úgy látszik, akkor még inkább a népszínművek vonzottak a vidéken és a fővárosi Vígszínház friss, de gyakran borsos darabjait, mint amilyenek Aranyossy műsorán szerepeltek (Beöthy pár nap alatt hevenyészett Béni bácsija, a francia Durand és Durand), nem érdekeltek még senkit. 1898-ban Ágh Aladár, főleg Báródy után igen jónak látott társulata játszott csekély anyagi, de annál nagyobb erkölcsi sikerrel. A műsoron szerepelt Rovetta Becstelenek c. időtálló drámája, Géczy népszínműve Az ördög mátkája; Fáy Szerénának, a Nemzeti Színház nagynevű tragikájának a felléptét is hirdették 3 estére (Cigány, Deborah, Vasgyáros). A tagok közül kiemelkedett Magyar Lajos, később híres fővárosi komikus.¹⁷⁽²¹³⁾ 1899 szinte csúcspontot jelent a kapuvári színészet történetében. A tavasszal Havi Lajos társulata vonul be 32 taggal. Így azután megfelelően adhatták a Cigánybáró nagyoperettet és szerepelt Shakespeare Romeo és Juliával, amelyet – a kapuváriak dicséretére – telt ház fogadott.¹⁸⁽²¹⁴⁾

Csorna 1831-ben láthatta az első színészeket, egy nagy kóborló, Balogh István, aki naplót is írt bolyongásairól, írja, hogy negyedmagával május 24-én a Mókus vagy Minden lében kanál c. darabban mutatkoztak be és kerestek 4 ft. 30 krajcárt, de másnap a premontreiek rendházában énekeloadásért 19 huszast kaptak és még este színeloadáson két kisebb darabbal (Házaspár, Szabólegény) bevettek 14 ft-t. Búcsúeloadásuk az Aranyidő c. darab volt.¹⁹⁽²¹⁵⁾ 1860-ban Kószeghy Endre társulata egyik kocsmában játszott.²⁰⁽²¹⁶⁾ 1882-ben Mártonffy Pál társulata játszik Csornán, a Cigány előadásának színlapja (október 9) megvan a Liszt Ferenc Múzeumban, 14 szereplőt tüntet fel, tehát a társulat szépszáma volt. Az egyik színész jó jutalomjátékára adták, azaz a jövedelem tisztán őt illette, egyúttal alkalma volt a közönségnek ajándékozására.²¹⁽²¹⁷⁾ Mártonffy azonban a következő években elhagyta a pályát és az izgalomban eléggé bővelkedő detektív pályára ment.

1889-ben nyáron Völgyi (György) társulata egy hónapig működött Csornán, kezdetben gyér pártolás mellett. 1895-ben ³⁵³július 11-én Sággy Zsigmond a Zöld fa udvarán épített arénát. Augusztus 6-án Gabányi igen mulatságos Apósok című vígjátékával akartak zárni és Kismartonba menni, de Jászai Mari megígérte, hogy fellép náluk, így az évad meghosszabbodott. Hihetőleg Jászai nem is hagyta cserben a nemzet napszámosságait. 1896-ban Fekete Lajos, Szekszárd színigazgatója óhajtott volna az év elején bevonulni Csornára, azonban farsang lévén, nem kapott helyet, sem nagy kedv nem mutatkozott színházi élményekre. Így tehát Báródy Károly ment át május elsejével Kapuvárról, hanem sikere nem volt, mert Csornán nagy volt az igény és új darabokat kívántak látni. 1900. május 12-én Kárpáthy György jelentkezett, aki 1881 óta járta a kisebb városokat, 15 előadást tervezett a Szarvas vendéglőben, azonban üres házak előtt folytak az előadások. Június 8-án a népszerű Náni c. népszínművel (Follinusz Aurél)

búcsút vett Csornától és keserű emlékekkel a csallóközi Somorjára ment.²²⁽²¹⁸⁾

Györfly Ida jutalomjátéka.

Bérlet **Nemzeti Színészet** Szűnet

Csornán, a „korona vendéglő” nagy termében,

Györfly Ida jutalomjátékául

ma hétfőn 1882 október 9-án itt először adatik

A CZIGÁNY.

Népszínház 3 főt. Irta: Balogh István

Személyek:

Mártonffy P.	Évi	Tóth A.
Györfly Ida	Hajlé	Arday A.
Tóth A.	Földesúr	Demé
Mártonffy J.	Némcsy	Halmi
Urmaszky Gr.	Völgy	Várkonyi V.
Zabai	1 sz. asszony	Kis Katalin
Idősebb E.	2 sz.	

Hely-árak: kőrszék 80 kr. Zártszék 60 kr. Földszint 40 kr. Gyermekjegy 25 k

Jegyek előre válthatók egész nap a színház helyiségben

Kezdeté pont 8 órakor.

Szelvények mindig érvényesek.

Földszint jegyek minden előző kaphatók Gantsch és Hauerkeresztélyekben.

A. S. S. Művészetek központi igazgatósága ajánlja magját színtellett

a jutalmazandó
Mártonffy Pál,
színész.

Csepreget Balogh István négytagú társulatával 1831-ben kereste fel és a „serház”-ban négy este játszott, 1 ft-t fizetett bért. Adták a Mókust, egyik este három egyfelvonásost (Sírások, Levelek, Szabólegény), aztán az Aranyidőt, végül a Báránybőrbe bújtatott farkast és még a két világháború közt a Nemzeti Színházban is helytálló Tündérlak Magyarhonban c. népszínművet. A földesúr, Jankovich Izidor, három előadást megnézett és 30 ft-t ³⁵⁴adományozott Baloghéknek.²³⁽²¹⁹⁾ Itt Csepregen született Balogh fia, Alajos, aki 1871-ben Demjénnel társulva színigazgatóskodott és 1871-ben Csepreget is felkereste.²⁴⁽²²⁰⁾ 1897-ben Nagy Dezső társasága érkezett. Valószínűleg azonos azzal a kitűnő színésszel, aki nemsokára letette az igazgatósággal járó gondokat és nagy színpadokra szerződött, többek közt a pécsire és sopronira mint apaszínész. Azt a hírt terjesztették Csepreg ellenségei, hogy nem volt kellő pártolása. A Soproni Napló

megcáfolta a hírt, a játékidő valóban nem volt hosszú, mert Nagyot egyéb kötelezettsége máshová szólította.²⁵⁽²²¹⁾

A kisebb megyei községek közül Eszterháznál Balogh 1831-ben július 7-én játszott; a Bakonyi tolvajokkal 15 ft-t vett be. Két nappal később a már említett Levelek és Szabólegény mellett a Hamletből színre kerül valamelyik részlet. Végül a negyedik nap a Mókussal búcsúztak Baloghék. Igazi jó előadásokat valószínűleg itt élveztek a megyei falvak közül először, ugyanis 1853-ban Szuper és Szöllősy társulatának rosszul folyt a dolga a nyáron Sopronban, így kimentek Eszterházára, amely akkor járási székhely volt, adóhivatal is működött, sőt 17 házban uradalmi tisztek is laktak. Igaz, hogy csak egy zöldes kamrában játszottak, de „két hónap óta szívesen látott” vendégek voltak, jelenti róluk a Budapesti Hírlap.²⁶⁽²²²⁾

1831. július 26-án Ságon, a mai Simaságon találjuk Baloghékát. A sokat emlegetett Aranyidő itt tényleg közel járt hozzájuk. Igaz, hogy az első napról ezt jegyezte fel Balogh: „senki be nem jött”, de még a következő nap sem érte el a 4 ft-t a belépőjegyek bevétele, de azután hetente csak egy-két előadást tartottak, így a környékből is sokan odasereglettek, volt 40, 50, sőt egyszer 140 ft bevétel is. Adták Dugonics Batori Máriáját, a Béla futását, a Falusi borbély c. rövid operát, azután ún. tablót, azaz élőképet a magyar történelemből, nyilván falusiak közreműködésével. Október másodikán azonban abba kellett hagyni az előadásokat, mert a kolera elérte Sopron megyét is, így tehát a kisdud társulat feloszlott. Hanem a szép bevételek átsegítették mindannyiát, amíg ismét alakíthatott Balogh István társulatot.

Korán megjelentek a színészek Bükön is. 1864 novemberében Danczné alatt hat személy adta a Peleskei nótáriust, amelyben pedig 25–30 személy is elkel. A Vasárnapi Újság Furcsa színelőadások címmel gyűjtött össze ilyen híradásokat, megemlítve Bükéről, hogy az előadás „mégis a néző közönség teljes meglepődésével folyt le. Fele férfi, fele nő”. Az újság hozzáteszi: Reméljük, hogy nem ugyanazon egy színész volt félig férfi, félig nő; persze ha Danczné azonos azzal a korabeli Dancz Nina kitűnő naivával, akkor maga felért egy fél társulattal.²⁷⁽²²³⁾ 1886-ban már kényesebbnek mutatkozik az ízlés Bükön. Sándorffy Lajos társasága érkezett meg és két hét alatt nem állta ki a tűzpróbát a Sopron tudósítása szerint. A középbüki elhagyott gözmalom lett a színház. Ez félreeső hely, azután a színészek tudatlansága és ügyetlensége elriasztotta az értelmiséget. Az utolsó színlapra az igazgató valóságos filippikát íratott a bükiekről. Megdicsérte az értelmiséggel szemben a „nemes” polgárságot. Csepregről jöttek át, mert ez a hely szabadulni akart tőlük és Büköt mint nemes színpártoló községet festette le előttük. Az elmúlt években is elvetődött Bükre egy-két vándorcsoport a téli estéket megrövidíteni, járt is az értelmiség színházba, de bár színlapukon ez díszlett: Nemzeti Színészet, harangöntők voltak azok. A büki újságtudósító azután érdekesen fejti ki a nézetét a vándorszínészetéről: „A színészet egyáltalában nem való falura, miután lakosságának jövedelme nem elég bő arra, hogy belőle a színészetnek is hozhatna áldozatot.” Helyesebb vele szemben a közöny. „Így lehet elősegíteni, hogy a kóborló színészet végnapjai bekövetkezzenek.”²⁸⁽²²⁴⁾
³⁵⁵Hanem a korábbi évek is rácsáfoltak a cikkíróra, nemhogy a mai idők, mert 1897 utolsó heteiben két társulat is váltotta egymást, Tóth Ferenc november 30-án 10 napos évadot fejezett be, nagy sikert aratva a Falu rosszával és a Kossuth nóta eléneklése folytán roppant népszerű Próbaházassággal.²⁹⁽²²⁵⁾ Követte Nagy Dezső említett „népes” társasága, a Gimesi vadvirág népszínmű sikeres előadásával. 1900-ban Kerényi Ignác jelent meg május 27-én 12 taggal. A népszínművek közül a Cigányt, az Ördög mátkáját adták, Csiky Vasemberét, a Mozgó fényképeket; remélhetőleg jól megfinomítva a Mi történt az éjjel? című malacságot és egy pár már elfeledett vígjátékot. A büki tudósító dicséri az egybevágó játékot. Ünnepeken délután a „kevésbé vagyonos osztály számára” is volt olcsó előadás.³⁰⁽²²⁶⁾

Szilsárhányban is megfordult négy előadással Balogh István 1831-ben. Május 19-én a Hamlet-részlettel egy másik rövid darabot adtak csekély bevétellel, majd az Aranyidő, a Tündérlak Magyarhonban fokozódó

bevételel került színre, végre ún. Quodlibet, ma kabarének mondanák, 18 forintos jövedelemmel fejezte be a játékot. 1864/5-ben is megfordultak ott vándorszínészek. A Vasárnapi Újságban a büki tudósítás mellett említik. Csak azért közlöm – mondja a tudósító – hogy tudják Pesten is, mennyi apró csoport színész van jelenleg elterjedve ez inséges hazában.”[30a\)\(227\)](#)

Lövön 1899 januárjában Makó Gábor „jobb sorsra érdemes” társulata játszott kb. egy hétig, 23-án búcsúzott a Méltóságos csizmadia c. népszínművel (Rónaszéki);[31\(228\)](#) ebben műkedvelők is felléptek, 1900 júniusában Kerényi Ignác jött át Bükről 12 tagú társulatával. „Élénk részvét mellett” folytak az előadások. A Cigány és az Ördög mátkája mellett Kerényi a Pesti Vígszínház borsos darabjait tálalta fel Lövön (Mozgó fényképek, Durand és Durand, Kikapós patikárius), sőt a pesti alacsony szintű helyi bohózatot is levitte a vidékre, ismét műkedvelőkkel társulva, a Vigécek című életképet adták elő.[32\(229\)](#)

Beleden 1900-ban Kárpáthy, aki Csornán nem nagyon sikerült évadot hagyott maga után, augusztus 5-én próbált szerencsét, több héten át működött. Krassói Sándor színész javára szeptember 16-án a Csikós régi Szigligeti népszínmű került előadásra.[33\(230\)](#)

Végül Nagycenken is megfordultak 1831. július 12–18-a közt Balogh Istvánék; ismert műsorukat játszották (Mókus, a Hamlet részlet, Levelek, Szabólegény, Bakonyi tolvajok, Aranyidő, Cserni Gyula, Házaspár és ugyanakkor valamiféle Don Juan), a legnagyobb bevételek egy vasárnap 25 ft volt. 1899-ben is járt vándortársulat Nagycenken; a tudósítás részleteket nem árul el, csak annyit, hogy jól játszanak, és hogy majd Peresztegre is átmennek.[34\(231\)](#)

Az egészből kitűnik, hogy a műsorok tekintetében sok a kívánnivaló. A darabok zöme nem volt falura való, viszont az igazgatók kitűzték, mert az újságok sokat írtak róluk, főleg a Vígszínház darabjairól, így tehát hírnevük megvolt. Shakespeare-ig legfeljebb Kapuvárott emelkedtek fel, pedig Molnár György neves színigazgató a 19. század harmadik negyedében Békés megye nagy paraszt városaiban nemcsak az angol költő, hanem Moliere és más klasszikusok darabjait is adta megértő paraszti közönség előtt.

Tehetséges színész számára, ha a rossz sors egy időre e vándorszínészek közé száműzte is, nem volt rossz iskola a kisvárosi és falusi színpad. Mutatja, hogy soraikból nemcsak vidéki, de jó fővárosi művészek is válhattak.

Abban igaza volt a szigorú büki levélírónak, hogy a művésziellen ripacskodásnak véget kellett vetni. Ez azonban csak a 20. században, amelynek küszöbéig kísértük a Sopron megyei színészet útját, történt meg, csak a felszabadulás után, addig jó és törekvő társulatok váltakoztak [356](#)valódi ripacsokkal falunkban, műsorukon pedig a selejtes darabok váltogatták egymást. Ha már nagyon rosszul folyt a soruk, akkor a község valamely jó hangú vagy jó szavalónak képzelt fiatalja segítette ki őket, mint po. az 1930-as években Fertőszentmiklóson Buda Lőrinc társulatát az odaváló vajmester.

Szocialista állam természetesen a kultúra terjesztése szempontjából sem ismerhet megkülönböztetést város és falu között, és így a nemesebb, megtisztított színjátszás olyan falvakba is bevonult, ahol hivatásos színészet korábban legfeljebb csak a pelyvájával fordult meg, vagy még az sem. A győri ismert kítűnő színtársulat feladata a régi Sopron megyei falvak ellátása. 1960-ban a kapuvári járásban 20 alkalommal játszottak. Kapuvárott magában a következő darabokat adták: Bernarda háza, Ottó bácsi, Az asszony többet keres, Mesébe illik, Alkalmi férj. Fertőd igen hálás hely lett, amint 1853-ban is. A Kapuvárott játszott darabokon kívül szerepeltek még: Bál a Savoyban, Rigoletto (1790 óta ismét opera!), A sirály (Csehov), Érdekházasság (kétszer), Tamás bácsi kunyhója, Leányvásár, Ördöglovas, Volpone. Csornán

négy előadás volt: Az asszony többet keres, Mesébe illik, Leányvásár, Alkalmi férj.

1961-ben már 53 előadásról számolhat be a győri társulat. Ebből a soproni járás falvai közül jutott négyre a következő pár darab: Éjféli mise (Szakony, Egyházaskapu), Szeress belém! (Ágfalva), Váci utca (Egyházaskapu, Szakony, Nagycenk). A kapuvári járásban 31 előadással fordult meg a társulat. Előadták a következő darabokat: Nebántsvirág (Kapuvár, Beled), Szeress belém! (Fertőd, Kapuvár, Beled, Mihályi, Babót, Fertőszentmiklós), Sybill (Fertőd, Beled, Fertőszéplak, Kapuvár), Éjféli mise (Fertőszentmiklós, Beled, Fertőd, Babót), Váci utca (Fertőszentmiklós, Fertőszéplak, Sopronhospács, Fertőd, Kapuvár, Babót, Mihályi, Beled, Agyagosszergény, Vitnyéd), Kapuvárott több darab két, sőt három előadást is megért. A csornai járásban is szélesedett a játéktér. Öt darabot adtak a következő helyeken: Nebántsvirág (Csorna), Szeress belém! (Csorna, Magyarakeresztúr, Szilsárkány), Sybill (Csorna). Éjféli mise (Szilsárkány, Szil), Váci utca (Magyarakeresztúr, Farád, Szany, Bősárkány, Szil, Szilsárkány, Vág, Rábatamási), Szanyban az utóbbi darab három előadást ért meg.

Ezenkívül olyan helyekről, ahol technikai okokból lehetetlen volt a kellő szintet biztosítani, két ízben különvonatot indítottak tsz. tagokkal a soproni járásból Sopronba, a kapuvári járásból Győrbe.³⁵⁽²³²⁾ A mind nagyobb számmal épülő és színelőadásokra is méretezett kultúrházak hamarosan még több alkalmat nyújtanak a falusi színészet kimélyítésére.

1962. XVI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Gyenikin tábormok Sopronban

357 Simkovics Gyula: Gyenikin tábormok Sopronban

Anton Antonovics Gyenikin (1872–1945), az intervenció és a polgárháború ismert cári tábormoka, a dél-oroszországi ellenforradalmi csapatok főparancsnoka volt. 1917 végén az Októberi Szocialista Forradalom megsemmisítésére önkéntes hadsereget szervez a cári hadsereg tisztjeiből és az ellenforradalmár katonákból a Fekete-tenger északi partvidékén, angol kezdeményezésre és anyagi támogatással.

A szovjet hadsereg erőit a Kubán mögé visszaverve elfoglalja Cáricint (Volgográd) és Bakut 1918 nyarán. Szarátov körzetében egyesül Kolcsak seregével és Moszkva ellen indít támadást. Sikerül megszállnia a

donyeci szénmedencét és a grozniji olajmezőket. A Vörös Hadsereg déli frontja Voronyezs térségében megakasztja Gyenikin előnyomulását és hadseregét szétszórja. 1920 tavaszára elszigetelődik minden más ellenforradalmi csapatoktól, Vrangelnak adja át a parancsnokságot és Bulgáriába emigrál. Szófiában új ellenforradalmi erők szervezésén fáradozik, de a bolgár kormány közbelépése miatt el kell hagynia Bulgáriát. Magyarországra jön a legnagyobb titokban, 1922 tavaszától Sopronban lakik feleségével, leányával és felesége nagypapjával a Benkő panzióban, a soproni ellenforradalom hírhedt alakjának hajlékában (ma az átépítés alatt levő Gruber panzió). Innen utaznak ideiglenesen szeptember 10-én, végleg november 12-én Budapestre a Lukács fürdőbe, majd egy budai villába, amit akkor vásároltak (Soproni Hírlap 1922. november 16.). Teljes visszavonultságban élnek, nem érintkeznek senkivel sem. A tábornok középtermetű, gondozott fehér, francia divatú kecskeszakált visel. Rendkívül szótlan és kedélybeteg. Emlékiratain dolgozik és egy új ellenforradalmi támadás győzelmének esélyein mereng. Tántoríthatatlanul készül „Oroszország felszabadítására”. A külvilággal csak a felesége tartja a kapcsolatot, aki tud egy kissé magyarul és egy győri tanítónő képzí tovább különórákon. A számára kilátástalanná váló politikai viszonyok hatására egyre távolabb kerül reményeinek beteljesülésétől, hogy ti. hazatér „mint a bosszúállás anyala”. 1923-ban elhagyja Magyarországot és Angliában telepszik meg.

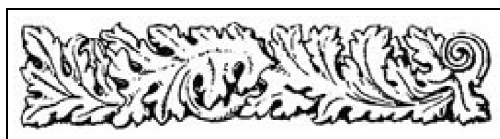
1945-ig élt. Megérhette, hogy teljes kibontakozásában látta életművének értelmetlenségét és a történelem logikájának magasabbrendűségét, amit ő sohasem fogott fel.

Láthatta a szovjet hatalom világraszóló diadalát, a II. világháború győzelmes befejezését, és tudomásul kellett vennie az idő kritikáját és véleményét mindarról, amit tett és ami élete értelme volt. Ennél nagyobb megsemmisülés embert aligha érhet.

Horthyék előszeretettel fogadták be a Szovjetunióból kiszorult ellenforradalmár cári katonatiszteket, akik ezt a szimpátiát messzemenően kihasználták és gyümölcsöző egzisztenciát teremtettek maguknak: táncgyűtteket, énekkarokat alakítottak, kozáktisztek lovassmutatványokkal szórakoztatták a magyar urakat stb.

A kormány működésüket és ittlétüket antibolsevista propagandaként szovjetellenes érzelmek felkeltésére használta fel. Minden, ami ellenforradalmi és szovjetellenes, illetve ilyen gondolatok ébresztésére alkalmas, helyet és támogatást kapott Magyarországon a két világháború között.

A cári család egyik állítólagos leszármazottja, Maszalszky herceg is „itt húzta meg magát” a felszabadulásig. A város és környékének tehetős polgárai anyagiakkal támogatták.

1962. XVI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / A Soproni Liszt Ferenc Múzeum Isis-Bubastis oltára

358 Wessetzky Vilmos: A Soproni Liszt Ferenc Múzeum Isis-Bubastis oltára

Egy évszázad választ el bennünket annak a jelentős emlékműnek felfedezésétől, amely Sopron város

római elődjének, Scarbantiának egyik legérdekesebb – és hozzáfűzhetjük – egyedülálló régészeti leletét jelenti. Több mint 100 éve, 1856. szept. 24-én jelent meg az Oedenburger Intelligenz- und Anzeige-Blattban¹⁽²³³⁾ az az érdekes ismeretterjesztő cikk, amely beszámol arról, hogy az év augusztus 7-én a Belvárosban (Kolostor utca 9. sz.) egy háznál végzett földmunkák során egy római oltárkövet találtak. A cikk túlmegy a leletkörülmények ismertetésén és értékes leírást ad a tárgyról, amelyet Sopron jól ismert festőjének, Steinacker Károly rajztanárnak kezéből származó rajz, illetve egy abból készített fametszet illusztrált (Az egykori rajzot az eredeti állapot bemutatására és összehasonlítás végett *1. képünkön* közöljük). A szóban forgó cikk a Bruchstücke aus Oedenburgs Vergangenheit und Gegenwart c. sorozat ötödik folytatásaként Ein römischer Opferaltar címet viseli. Mint hírlapcikk ismeretterjesztő jellegű és elsősorban Scarbantiának, a felső-pannoniai oppidumnak jelentősége bizonyítékként köszönti az új leletet.²⁽²³⁴⁾ ³⁵⁹Oly problémákra is keres azonban feleletet, amelyek feltevése még ma is igen jogosultnak látszik, és ha ezek megoldási kísérlete nem is mindenben elfogadható, a közlés értékét feltétlenül el kell ismernünk. Az oltárköő ábrázolása és felirata alapján az Isis-kultusz (a cikkíró az Isisdienst kifejezést használja) értékes római emlékganyagként beszél az oltárról és lelkiismeretesen megemlíti, hogy soká küzdött önmagával, hogy az egyszerű leíráson felül a felirattal is foglalkozzék. A felirat olvasata és magyarázata pedig egy feloldástól eltekintve helyesnek ítéelhető.

Isidi Aug(ustae) et Bubasti G. P. Philinus Pomponi Severi Lib(ertus) V(otum) S(olvit)

azaz Isisnek és Bubastisnak állította G. P. Philinus, Pomponius Severus szabadonbocsátottja. Igen

érdekes, de semmiképpen sem tekinthető nyelvészetileg megalapozottnak az a kérdésfeltevés, hogy Philinus – akiben minden valószínűség szerintn egy római kereskedőcég görög vagy orientális származású tehetősebb szabadosát láthatjuk³⁽²³⁵⁾ – neve alapján Philae szigetéről, tehát Egyiptomból származnék.⁴⁽²³⁶⁾

Alaposabb vizsgálatot kíván az a végső feltételezése, hogy az oltár egy Isis és Diana templom romjaiból kerülhetett elő; az ismeretterjesztő cikk elején az író maga is nyitva hagyta a megoldásnak azt a lehetőségét, hogy egy házi szentélyről, oltárról van szó.

Nemcsak a scarbantiai, illetve pannóniai, de az Egyiptomon és Itálián kívüli egyiptomi kultuszoknak kétségtelenül egyik legérdekesebb emlékével állunk [360](#)szemben (2. kép). A 64 cm magas oltár talapzata és tetőpárkánya közti rész 4 oldala közül 3 simára faragott, a falhoz illesztett negyedik oldal csak durván megmunkált. Az abakuszon kiemelkedő, több helyen sérült és hiányos perem, amelynek sarkai akrotérionszerűen stilizáltak, tálszerű mélyedést határol, ami az áldozatok befogadására szolgálhatott. A talapzat és a felső rész szélessége 35 cm, a középső oltárfal szélessége 23 cm. Ennek egyik oldalán van az előbb ismertetett felirat, a másikon az az érdekes ábrázolás, amely a felirattal összefüggően vizsgálatunk legfőbb tárgyát képezi.

A felirat első szavai elárulják már, hogy egyiptomi istennőknek: Isisnek és Bubastisnak tiszteletére állíttatta az oltárt felajánlója. A két név és az ábrázolás oly problémákat vet fel, amelyek a legszorosabban összefüggnek az egyiptomi kultuszoknak időszámításunk első századaiban a római birodalom területén való elterjedésével. Vallás- és társadalomtörténeti szempontból is nagy jelentőségűek az egyre erőteljesebben hódító keleti kultuszok. A hanyatló rabszolgatartó társadalom válsága is megmutatkozik ezek feltartóztathatatlan beáramlásában. Hiába igyekeztek ennek gátat vetni a római hivatalos vallás és az államrend képviselői. Az elnyomott néptömegek, a rabszolgák, az állandó életveszélynek kitett katonák, a jószerecsét váró kereskedők gyors terjesztői az egyiptomi istenek Itáliában meghonosuló kultuszának. Terjedését nemcsak az alapvető társadalmi ellentétek miatt orvosolhatatlan belső helyzet, nagy tömegeknél a szenvedésektől, gondoktól való menekvés, egyeseknél a misztikus egyiptomi vallás megismerésének vágya, hanem azok a színpompás külsőségek is elősegítették, amelyek a jelképeket szívesen alkalmazó

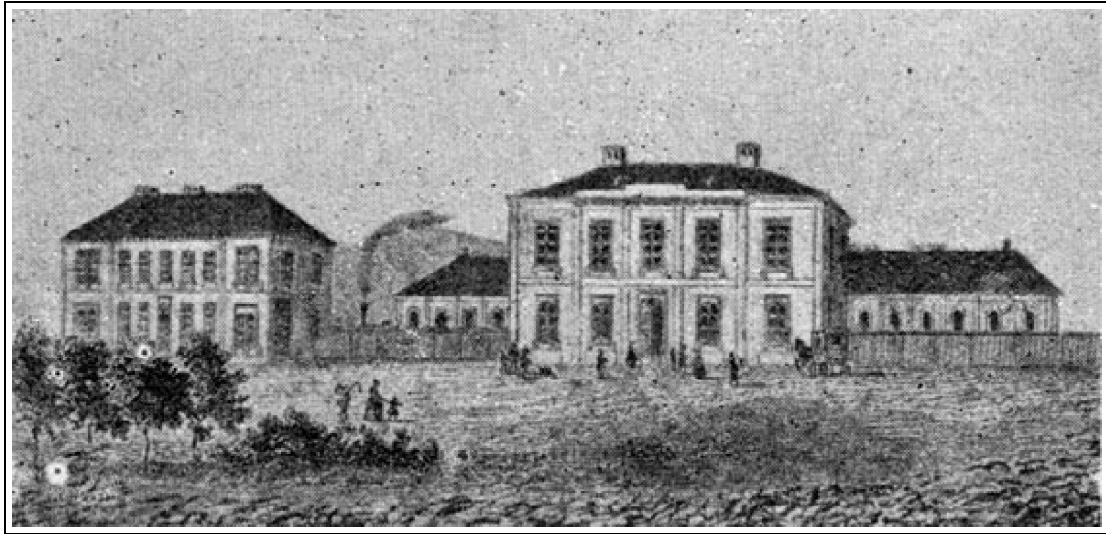
szertartásokban, körmenetekben gyűjtötték egybe az Isis-hívőket.

Vizsgálódásunk tárgyát illetően feltétlenül utalnunk kell arra a körülményre, hogy az egyiptomi kultuszoknak a provinciában való elterjedésekor már nem álltak fenn azok a tilalmak, amelyek által a római hivatalos körök kezdetben gátat akartak vetni azok elterjedésének. A soproni Isis-oltár történeti, provinciális értékelése szempontjából a legjelentősebb kérdések egyike, hogy milyen társadalmi rétegekben keresendő az új hit híveinek legnagyobb része. Ez szorosan összefügg azzal a körülménnyel, hogy a római császárok a fáraók utódjaiként is szerepelnek, és a II. és III. századi uralkodók a keleti kultuszoknak nem akadályozói, hanem már hathatós pártfogói voltak. Ez a kor a provinciális keleti, így egyiptomi kultuszoknak is legjelentősebb időszaka. Az alsó- és felső-pannóniai egyiptomi kultuszok emlékanyagának áttekintése⁵⁽²³⁷⁾ viszont kétségtelenné teszi, hogy az Egyiptomból származó vagy egyiptimizáló emléktárgyak legnagyobb része nem a katonai vagy elsősorban kereskedelmi jellegű településekben, hanem a provinciális császárkultusz székhelyein, Aquincumban és Savariában található. Ezekben is a személyekhez köthető emlékanyag általában a római, illetve italikus származású vezető réteghez kapcsolódik. A Rómát oly szívesen utánzó tisztviselő vagy ott letelepedett italikus felső réteg a már elfogadott új kultusz által remélt segítségen kívül még az istenített császár kultuszának hordozójává is vált, tehát a régebbi üldözés helyett inkább előnyös helyzetbe került.

A borostyánkő-útvonal mentén fekvő Scarbantia e szempontból való értékelése – szemben a provincia közigazgatási vagy kultusz-központjaival – azt a feltevést látszik megerősíteni, hogy egy jelentősebb kereskedelmi állomás nem szükségképpen letéteményese az egyiptomi kultuszoknak, még abban az esetben sem, ha tehetősebb, idegen származású lakosokat is feltételezünk ott. Philinus szép oltárköve e következtetés lehetőségét megengedi. A scarbantiai libertusnak egyiptomi származása vagy legalábbis Egyiptommal való szorosabb kapcsolata mellett szólhat az oltáron látható érdekes ábrázolás. A dombormű egy állat alakját mutatja, amely bika vagy tehén is lehet, mert nemi jellege nincs meghatározva. Az állat oldalán félhold látszik, ami a késői korban az isteni tiszteletben részesülő Apis-bika jelképei közé tartozik.⁶⁽²³⁸⁾ Ezzel szemben viszont felhozható, hogy a félhold a görög-római világba ³⁶¹bevonuló Isisnek is meghatározó jegye lett. Az állat alakjának egész jellege: testtartása, hajlott háta valójában sokkal inkább illik egy tehén ábrázolásához. Azt a kérdést kell tehát felvetnünk, hogy a későikori állatkultuszban Isis személyéhez köthető-e a tehén tisztelete. Erre határozott igennel felelhetünk. A tápláló jelleget, a termékenységet kifejező Isisnek tehén alakjában való megjelenítése egyaránt ismeretes Egyiptomban, ahol az Isis-tehén az Apis-bikához hasonló gondozásban részesült,⁷⁽²³⁹⁾ valamint az Egyiptomon kívüli Isis-tiszteletnek színpompás körmeneteiben is.⁸⁽²⁴⁰⁾ A soproni oltár felirata azonban nemcsak Isishez szól, hanem Bubastishez is, akinek tisztelete a késői kori Egyiptomban a Hérodotos által is leírt⁹⁽²⁴¹⁾ mámoros ünnepek által vált híressé. Bubastis ábrázolása nem egyezik Isisével, azonban a macskafejjel ábrázolt női istenség sok hasonló vonást mutat fel a császárkorban szinte egyeduralkodóvá vált anyaistenséggel, Isisszel. Bubastisnak, mint egyiptomi istennőnek a kiemelése a feliratban megengedi azt a feltételezést is, hogy az áldozati oltár felajánlása azért szól egy eredeti egyiptomi istennőhöz is, mert a pannóniai provinciába vetődött hívó ennek tiszteletét is hatékonyan, fontosnak tartotta a már szinte rómaivá vált Isis mellett.

Még egy kérdés marad vissza előttünk: az oltár elhelyezése. Az előbbieken alapján semmiképpen sem szükséges Scarbantiaiban egy Isis-szentélynek feltételezése.¹⁰⁽²⁴²⁾ Sokkal inkább indokoltabbnak látszik az az elképzelés, hogy egy kétségtelenül nem pannóniai származású Isis-hívó a letelepedése helyén – ahol az egyiptomi kultuszépitmény hiányát érezte – házi szentélyében és oltáránál áldozott azoknak az egyiptomi isteneknek, akiknek segítségét kérte és akiknek tiszteletét ezáltal a távoli provinciában is erősítette. A

soproni múzeum szép római oltárköve így az egyiptomi istenekbe vetett hitnek köszöni létét, és a provinciális keleti kultuszok vizsgálatának egyik legérdekesebb hazai emlékéanyagát szolgáltatja.

A MÁV állomás 1855 körül. Reschka acélmetszete

1962. XVI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Egy somfalvi parasztgazda feljegyzései az 1809-es francia megszállásról

362 Cs. E.: Egy somfalvi parasztgazda feljegyzései az 1809-es francia megszállásról

A soproni Liszt Ferenc Múzeumnak birtokában van egy negyedréteg alakú kéziratos könyv, 132 lappal. A többszörös bejegyzés szerint Trinkl Mihály somfalvi lakosé volt a múlt század első felében. Első lapjain vőfélynék szóló szövegek vannak (részben nehezen olvasható), azután mintegy számtankönyvet pótló példatárak az alpműveletek ismertetésével. Nem tekintve az időrendet, vannak benne krónikás feljegyzések is az időjárásról, termésről, az 1842-es nagy napfogyatkozásról, amely olyan jelenséget hozott, hogy 12 percig teljes sötétség uralkodott és az aratást is abba kellett hagyni, mindezek után következik a 126. lapon a francia megszállás rövid, de jól összefogott története:

„Erstlich in den 1809. Jahr den Montag nach heiligen Treyfaltigkeit Sontag ist der Frantzhos in das Ungern gegangen, und auf Oedenburg ohne Schuss und Seythengewehr hineingegangen, und hat auch die Stadt Raab, und Pressburg eingenommen, sie haben auser Oedenburg ein Lager aufgeschlagen, und die andern die in dem Lager kein Blaatz haben gehabt, die sind bey uns Bauern in gwathier gelegen biss auf den Tag Allerheiligen, da haben wir ihnen müssen Geben zum Fruhstuck ein Ayrspeis mit 3 Ayer ein halb wein, zum Mitagesen ein sueben, ein halb pfundt Rindfleisch, und ein 3/4^{tl} pfundt Kalbfleisch Brathen, und ein Salath in Essig und Oel, und ein Halb wein und Seemmel. Zur Jause Semmel Brod, und auch ein Halb wein, dan kein Hausbrod habens uns nicht geessen, zum nachtessen wiederum 3/4^{tl} Pfundt Kalbfleisch Braden und ein Krundbirn Sterz, und ein Halb wein. Ich Michael Trinkel hab es eine Zeit aufgeschrieben, hat mich ein Mann in 39. Tagen 118 fl gekost, weil die Halb wein hat kost 26 xr, das Pfundt Fleisch 28 xr die 4x Semmel hat 6 1/2 Loth gewogen, und zum ihren Riem und Lederzeig haben wir ihnen müssen BaumOel kaufen zum schmiren, aber mit gewalt habens uns nichts genohmen, und haben auch sehr wenig

gestohlen. Und wir Schattendorfer gemeinde haben ihnen in Contributions Geld müssen bezahlen, einmal 1800 fl und zweydemall 2600 fl. in Bankozetteln.”

Egy-két év híján kerek egy évszázadon át nem látott Sopron és környéke ellenséget, annál nehezebben viselte el 1809-ben a megszállást, amely fél évig tartott. Sopronban a tisztek a városban laktak, a legénység az Angeron. Általában nagyon vigyáztak, hogy lopások ne forduljanak elő, ezt nemcsak Kis János költő Emlékezéseiben olvashatjuk, hanem az egyszerű somfalvi gazda is bizonyíthatja. Persze az előírt étkeztetés és a hadiadó éppen eléggé megterhelték a városi és falusi lakosságot, ezzel szemben azonban mentesek maradtak környékünkön a háborús pusztításoktól, úgyhogy igaza volt annak a tisztnak, aki Kis Jánosnak ezt mondta: „Általában a soproniak csak rózsáit szedik a háborúnak, töviseit pedig nem ismerik.”²⁽²⁴³⁾

1962. XVI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Ismeretlen barokk szobor Kapuvár határában

363 Faragó Sándor: Ismeretlen barokk szobor Kapuvár határában

A „Sopron és környékének műemlékei” című munka 136. lapján (II. kiadás) ezt olvashatjuk a megye barokk szobrairól: „Kapuvártól keletre... megritkul a szobrok száma.” Éppen ezért jelentősnek tartjuk az ún. *Búsuló keresztet* Kapuvár határában és sajnáljuk, hogy a fent említett munka nem emlékezik meg róla. Persze rendkívül távol eső helyen van és a topográfia készítőjét nem figyelmeztették rá. Az Osli felé vívó út mentén áll ez az emlékmű. Kockaalakú talapzatán írástáblák, majd kisebb kockák következnek, ezekről indul a magas pillér oldalain Krisztus kínvallató szerszámaival, amilyen az ostor, a kalapács, létra stb. Majd tagolt fejezet felett ülő Krisztus szobor. A mezítelen és sebekkel borított testű, hosszú hajú férfialak könyökére hajtja fejét, arckifejezése bánatos. Innen a népies elnevezése.

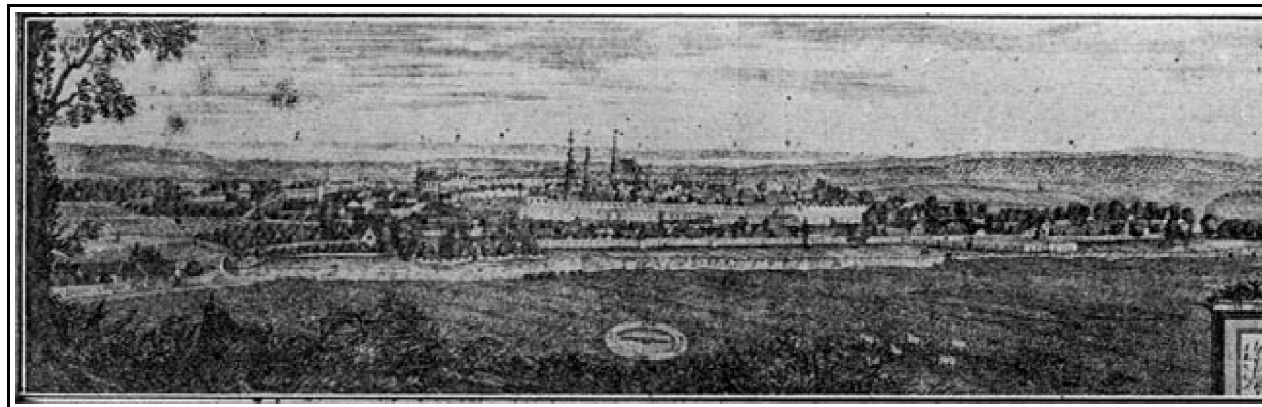

1958-ban renoválták. Lehet, hogy akkor, de valószínűleg már korábban elrontotta a restauráló a latin feliratokat, amelyeket nem értett és innen van, hogy a feliratok teljes értelme homályban marad, ha csak elő nem kerül egyszer az eredeti feliratok másolata. Így az első oldalon az utolsó renoválás évén kívül a nagy kocka felirata nyilván az arra menők figyelmét kívánja felhívni Krisztus szenvedéseire, az első szavaknak van csak értelme: „O vos omnes qui transitis.” A hátsó oldal tartalmazza a szobor felállításának évét, 1691, továbbá annyit vehetni ki, hogy Mátyás G. WER (provizor) és egy György keresztnévű ember fogadalmi alapítása volt. A jobb [364](#)oldalon majdnem teljesen jó a szöveg: „Popule meus qui(d) feci tibi aut qui molestus fuit, responde mihi. Népem, mit tettem neked, vagy ki volt terhedre, válaszolj nekem. A szobor főalakja alatt levő írás, mint egyebütt is, egy-két szó híján olvashatatlan.

Művészettörténetileg azért értékes a szobormű, mert a Sopronon túl fekvő Vulkavölgy egyik típusát közvetíti az említett várostól keletre. A kízó szerekkel fedett pillér Kismarton környékén a 17. század harmadik negyedében otthonos, megyénk területére legkorábban a kapuvári példán mutatkozik, tehát 1691-ben, míg Balfon az országút mentén 1706-ban jelentkezik csak ez a típus, amelyet egy még későbbi követ Nagylozson és a rokokó formáival fejleszt tovább a nagycenki szobor a templom közelében.

A szobormű szerzőjéről nincs adat. Feltehetően nem a soproni protestáns kőfaragók munkája. Kapuvár akkoriban már Esterházy-birtok. Pál nádor tűzzel-vassal térítette vissza Luther híveit a katolikus hitre.

Mindenkinek érdeke volt, hogy jó hívőnek tűnjék. Ez magyarázza po. Soprontól nyugatra az Esterházy dominiumokban a sok szobrot az utak mentén. Oslit, úgy látszik, efféle bázisnak szemelte ki a herceg, mert állítólag a Fertőn át csónakon maga hozott oda egy csodatevő kegyszobrot és így ez a halászfalu egyszeriben célpontja lett a zarándokoknak. Az odavezető utak mentén szokás volt szobrokat felállítani, hogy annak tövében is imádkozhasson a búcsújáró sereg, egyúttal a fogadalmat teljesítő példája is sarkallja hasonlóra. Így értjük meg, hogy a most már meglehetősen eldugott útvonal mentén került felállításra a szobor, amerre a kapuváriak útja vitt Osli felé.

Sopron látképe 1681. Suttinger rézmetszete

1962. XVI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE 1960 1961

**1962. XVI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE 1960 1961 / Művelődési
események Sopronban 1960****Művelődési események Sopronban****1960**

Az esztendő kultúréletéhez tartozó események összeállítása és átvizsgálása után újra örömmel észlelhető az igényesség fokozódása. A rendezvények száma emelkedett, tematikájuk változatosabb és színesebb lett, a gazdag előadássorozatok iránt nagyobb volt az érdeklődés és egy-egy előadás átlagos látogatottsága elérte a 60 főt. Újra nagyon érdekes és változatos volt a Műszaki Tudományos Egyesület szakosztályainak programja, élénk volt az Erdőmérnöki Főiskola Művelődési Tanácsának kultúrélete a KISZ-kultúrházban is.

A Liszt Ferenc Művelődési Ház égisze alatt lebonyolított összes rendezvényeken a látogatók száma 117 467 volt, 15 000 fővel több mint az előző évben.

A színházi előadások kimutatásából sajnálatosan látjuk, hogy a 13 alkalommal vendégszereplő Kisfaludy Színház műsorában csak négy komolyabb színmű, egy operaelőadás és nyolc könnyű műfajhoz tartozó zenés vígjáték, ill. operett szerepelt. Ezzel a színházra éhes soproni közönséget nem lehetett kielégíteni. A soproni munkásszínjátszók és néhány más alkalmi vendégszereplő szép előadással segítettek némileg a gyakran üresen álló színházon. A soproni filmszínházak iránt fokozódott az érdeklődés. Ezt elsősorban annak köszönhetjük, hogy megjelent Sopronban is a szélesvásznú film.

**1962. XVI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE 1960 1961 / Művelődési
események Sopronban 1960 / A főbb események statisztikája****A főbb események statisztikája**

A TIT előadásait a város területén a következő szám adatok mutatják:

Irodalmi	30	Agrár	8
Művészeti	26	Biológiai	14
Fiziológiai	16	Egészségügyi	40
Pedagógiai	43	Fizikai – kémiai	6

Történelmi	55	Matematikai és csillagászati	23
Jogi és közgazdasági	24	Földrajzi	25
Összesen	<hr/> 194 előadás	Műszaki	31
		Zenetörténeti	21
		Összesen	<hr/> 168 előadás

1962. XVI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE 1960 1961 / Művelődési események Sopronban 1960 / Ismeretterjesztő előadások a Liszt Ferenc Művelődési Házban

Ismeretterjesztő előadások a Liszt Ferenc Művelődési Házban

Biológia – természettudomány	7
Matematika – fizika – csillagászat	5
Egészségügy	7
Földrajz	14
366 Irodalom – képzőművészet – színház – film	18
Társadalomtudomány – történelem	12
Zene	14

Kiemelkedő vendégelőadók voltak: Törő Imre, Gábori Miklós, Fenyő Iván, Gyárfás Jenő, Párodí Pál, Pogány Ö. Gábor, Halász Pál, Koncsek László, Mód Aladár, Szabolcsi Bence.

1962. XVI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE 1960 1961 / Művelődési események Sopronban 1960 / A Soproni Városi Tanács „Liszt Ferenc” Szimfónikus Zenekarának hangversenyei a Liszt Ferenc Művelődési Házban

A Soproni Városi Tanács „Liszt Ferenc” Szimfónikus Zenekarának hangversenyei a Liszt Ferenc Művelődési Házban

Vezényelt: Horváth József

1960. III. 19. M. de Falla: Bűvös szerelem.

M. Ravel: Introduction et Allegro (hárfára és zenekarra).

Weiner: Szvit op. 18.

J. de Vecovi Erzsébet hárfaművésznő közreműködésével.

1960. V. 7. *Sibelius*: Tuonelai hattyú.
Lalo: Symphonie Espagnole.
Dvorak: „Újvilág” szimfónia.
Pallagi János hegedűművész közreműködésével.

1960. VII. 2. *Beethoven*: Coriolan nyitány.
Beethoven: C dur zongoraverseny.
Brahms: I. szimfónia.
Zempléni Kornél közreműködésével.

1960. VII. 7. Zenekari növendékhangverseny.
A Soproni Állami Zeneiskola növendékeinek közreműködésével.

1960. XI. 3. *J. S. Bach*: III. Brandenburgi versenymű (G-dúr).
Perényi Miklós közreműködésével.
Antonio Vivaldi: Csellókoncert Esz-dúr.
G. F. Haendel: II. Concerto grosso (F-dúr).
Saint-Saens: I. Csellókoncert.

1960. XII. 3. és 4. Opera hangverseny.
László Margit, *Pelles Júlia*, *Réti József* és *Bende Zsolt* közreműködésével.

**1962. XVI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE 1960 1961 / Művelődési
események Sopronban 1960 / 1960. évi hangversenyek a Liszt Ferenc Művelődési Házban**

1960. évi hangversenyek a Liszt Ferenc Művelődési Házban

Chopin-hangverseny (VI. 30.).

KISZ hangverseny (X. 22.) A Liszt Ferenc Állami Zeneiskola zenekara és a város legjobb kórusai.

Növendék-hangversenyek (V. 1., 25., VI. 1., 7.) A Liszt Ferenc Állami Zeneiskola növendékeinek közreműködésével.

Operett-hangverseny (IV. 14.) Zenei ismeretterjesztő műsor.

Orsolya téri iskola évfolyam hangversenye (VI. 8.)

Pedagógus Kórus hangversenye (VI. 18.) A Soproni Pedagógus Kórust vezényelte Törzsök Béla.
Közreműködött A. Mihálka Margit.

Pozsonyi pedagógusok hangversenye (X. 29.) Vezényelt Valastyán Bohuszláv.

Szonáta est (V. 24.) Vivaldi: Respighi Szonáta d-dur.
Mozart: Szonáta B-dur.
Cézar Frank: Szonáta
Közreműködtek: Simon Atala és Metzker Károly.

Schrammel-est (VII. 8 és 16.) Brennbergi hangulat.

Bányász-sramli és a Központi Fúvószenekar hangulatműsora.

**1962. XVI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE 1960 1961 / Művelődési
események Sopronban 1960 / 1960. évi rendezvények a Liszt Ferenc Művelődési Házban**

1960. évi rendezvények a Liszt Ferenc Művelődési Házban

Entzbruder Dezső Kollégium névadó ünnepélye (V. 15.)

Helytörténeti ankét (Széchenyi-ünnepély) (V. 4.)

Ifjúsági Irodalmi Színpad: *Mosoly és Hangulat* (VI. 5.) Zenés irodalmi műsor a Hazafias Népfront rendezésében.

367Írók Estje. Soproni írók: Becht Rezső, Farkas Imre, Hárs József, Molnár József és Szabó Jenő versei és novellái (XI. 10.)

Képzőművészek ankétja (X. 2.)

KISZ Ifjúsági Akadémia (XII. 12.)

Könyvhét ünnepe (V. 29.)

Közalkalmazotti Szakszervezet politikai akadémiaja (XII. 19.)

Magyar Ballada Est. (III. 3.)

Rendezte az Erdőmérnöki Főiskola Könyvtára és a Liszt Ferenc Művelődési Ház.

Közreműködtek: Török Erzsé, Jancsó Adrienne és dr. Arató Pál.

Magyar-Szovjet Baráti Társaság estje (I. 22. és 25.)

Martos Flóra Leánygimnázium estje (III. 6.)

Német Demokratikus Köztársaság Ünnepi Emlékestje (X. 6.)

Osztrák-Magyar Ifjúsági Találkozó (VI. 11.)

A Bécsi Magyar Nyelviskola és Soproni Kultúrcsoportok műsora.

Tóth Árpád emlékünnepély (VI. 14.)

Történész vándorgyűlés Széchenyi István halálának 100. évfordulója alkalmából (IV. 5. TIT). Barta István – Tilkovszky Lóránt és Szabad György előadásai.

Úttörők avatása (IV. 3., XI. 7.)

Ünnepi Hetek megnyitója (VI. 28.)

**1962. XVI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE 1960 1961 / Művelődési
események Sopronban 1960 / Kiállítások a Liszt Ferenc Művelődési Házban**

Kiállítások a Liszt Ferenc Művelődési Házban

IV. 3–16. Kézimunka – szabás – varrás – kiállítás	750 látogató
V. 4–8. Szovjet bélyegkiállítás	2540 látogató
VI. 28–VII. 17. A Soproni Ünnepi Hetek kiállításai Ipari – népművészeti; mi készül Sopronban? Liszt Ferenc emlékkiállítás	29 769 látogató
XI. 26–XII. 5. Magyar-Szovjet Barátság 15 éve.	3023 látogató
össesen	36 082 látogató

1962. XVI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE 1960 1961 / Művelődési események Sopronban 1960 / Rendezvények az Ady Endre Kultúrházban

Rendezvények az Ady Endre Kultúrházban

Természetrajzi	1	Történelmi	1
Munkásmozgalmi	1	Művészettörténeti	1

1962. XVI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE 1960 1961 / Művelődési események Sopronban 1960 / A Központi Bányászati Múzeum Haydn-kertjében hangversenyek

A Központi Bányászati Múzeum Haydn-kertjében hangversenyek

Kamarazene VII. 10., 15. és 17. Közreműködött a soproni Áll. Liszt Ferenc Zeneiskola.

1962. XVI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE 1960 1961 / Művelődési események Sopronban 1960 / Az Erdómérvőki Főiskola Művelődési Tanácsának rendezvényei a KISZ-házban

Az Erdómérvőki Főiskola Művelődési Tanácsának rendezvényei a KISZ-házban

Művészettörténet	3 előadás
Irodalmi műsor	3 előadás
Zene és zenetörténet	4 előadás
Társadalomtudomány	3 előadás
Sport és sporttörténet	5 előadás

Földrajz, élménybeszámoló	2 előadás
Politika	3 előadás
Filmtörténet és esztétika	2 előadás

1962. XVI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE 1960 1961 / Művelődési események Sopronban 1960 / A Műszaki és Természettudományi Egyesületek Szövetségének előadásai

A Műszaki és Természettudományi Egyesületek Szövetségének előadásai

Faipari tudományos egyesület: 10 előadás.

Geodéziai és kartográfiai egyesület: 4 előadás.

Ipargazdasági osztály: két előadás.

Közlekedés és közlekedéstudományi tudományos egyesület: tizennégy előadás.

Mezőgazdasági és élelmiszeripari tudományos egyesület: négy előadás.

Műszaki geofizikus tudományos egyesület: két előadás.

Műszaki kémikus tudományos egyesület: tizenkilenc előadás.

368 Országos erdész egyesület: nyolc előadás.

Országos magyar bányászati kutató egyesület: nyolc előadás.

Textilipari műszaki tudományos egyesület: harminc előadás.

Építőipari tudományos egyesület: hat előadás.

Bólyai J. matematikai tudományos egyesület: hat előadás.

Agrártudományi tudományos egyesület: négy előadás.

Összesen 117 előadás.

Vendégelőadók voltak: Sáfrány Gusztáv, Sebestyén Gyula, Vissy Zoltán, dr. Várkonyi Pál, Vámos Magda, Somogyi Béla, May József, Hertai János, Orova József, Nádor Lajos, Bozár Elemér, Bartos Géza, Pongor Ernő dr., Medgyesy György dr., Tanai István dr., Végh Antal dr., Lipovetz Iván, Zathureczky László.

1962. XVI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE 1960 1961 / Művelődési események Sopronban 1960 / Színelőadások a soproni Petőfi Színházban

Színelőadások a soproni Petőfi Színházban

89 nap alatt 104 előadás keretében lebonyolítottak 40 színházi, 31 esztrád, 22 sport és 11 ünnepi rendezvényt.

1962. XVI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE 1960 1961 / Művelődési események Sopronban 1960 / A színházi előadások

A színházi előadások

A Kisfaludy Színház vendégjátéka:

II. 3. Ottó bácsi. Jaques Mauclair szatírája.

II. 16. Rigoletto. Verdi operája.

III. 15. A Sirály. Csehov színműve.

III. 22. Érdekházasság. Csizmarek–Nádai jazz-operettje.

IV. 26. Mesébe illik. Vratislav Blazek zenés vígjátéka.

V. 31. Az asszony többet keres. Szücs–Vécsey zenés vígjátéka.

VI. 14. Leányvásár. Jakoby operettje.

VIII. 6. Az asszony többet keres. Szücs–Vécsey zenés vígjátéka.

VII. 17. Füredi komédiások. Hajdú Júlia operettje.

IX. 20. Othello. Shakespeare tragédiája.

X. 19. Alkalmi férj. Leo Lenz zenés vígjátéka.

X. 25. XI. 29. Az ördöglovas. Kálmán Imre operettje.

XI. 8. A hajóraj pusztulása. Kornejcsuk színműve.

1962. XVI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE 1960 1961 / Művelődési események Sopronban 1960 / A soproni Vasas Művészegyüttes

A soproni Vasas Művészegyüttes

III. 26. IV. 11. Lampion ünnep. Hans Pfeiffer színműve. Forstner Éva, Mészáros Tibor, Rezsónak Miklós, Schulek Gyula, Korán Jenő.

V. 21. 22. Zivatar. Cau Jü színműve. Mészáros Tibor, Kiss Gyuláné, Korán Jenő, Nagy József, Schulek Gyula, Budai Júlia, Nagy Imre, Forstner Éva. Első magyarországi színpadi bemutató!

X. 15. 16. Vizsgálják a tanár úr! Vereczkey Zoltán zenés vígjátéka. Korán Jenő, Szalay Józsefné, Schulek Gyula, Locsmándi Erzsébet, Mészáros Tibor.

1962. XVI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE 1960 1961 / Művelődési

események Sopronban 1960 / Különféle munkásszínjátások

Különféle munkásszínjátások

IV. 11. Feleség kis hibával. Bán P. vígjátéka. A Liszt Ferenc Művelődési Ház színjátászoínak előadásában.

IV. 17. 18. A teremtés koronája. Fehér Klára vígjátéka az Ady Endre Kultúrház színjátászoínak előadásában. Bettelheim Vilmos, Kellner Józsefné, Korányi Ágnes, Maurer Péter, Bettelheim Vilmosné, Sift Károlyné.

VIII. 27. Gül baba. A szombathelyi Postás Színjátások előadásában.

XI. 23. Hazudj igazat (Bunbury) Oskar Wilde színművének zenés változata az Erdész Színház előadásában.

1962. XVI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE 1960 1961 / Művelődési események Sopronban 1960 / Hangversenyek a színházban

Hangversenyek a színházban

I. 17. A Határórség zenés kultúrműsora.

I. 25. A B. M. zenekar hangversenye. Agai–Zentai–Jancsó.

369*II. 29.* A Rádió tánczenekara.

IV. 10. A Néphadsereg Művészegyüttesének hangversenye.

IV. 19. Holéczy Ákos tánczene estje.

X. 29. Budapesti Táncegyüttes műsora.

XI. 21. Muzsikáló képeslapok.

XI. 26. 27. Rajkózenekar hangversenye.

1962. XVI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE 1960 1961 / Művelődési események Sopronban 1960 / Különféle rendezvények a színházban

Különféle rendezvények a színházban

II. 6. Magyar–Szovjet Kultúrest. A béke és barátság aktivistáinak találkozója. Soproni Kultúr csoportok és a Győrben állomásozó szovjet alakulat művészegyüttese.

II. 27. Szovjet hadsereg emlékünnepe.

III. 12. 13. Felszabadulási Kulturális Seregszemle.

III. 25. KISZ Kultúrverseny.

III. 30. 31. IV. 1. Az Erdőmérnöki Főiskola KISZ szervezetének *Egyetemi Területi Bemutató* Győr–Keszthely–Mosonmagyaróvár–Szombathely–Veszprém és Sopron felsőfokú oktatási intézményeinek

KISZ kultúrcsoportjai.

IV. 9. Megyei Dalos Találkozó. Soproni kórusok, a debreceni Kodály-kórus, Sopron, Győr, Fertőd, Mosonmagyaróvár, Hegykő, Öttevény és Székesfehérvár kórusai.

IV. 15. KISZ Kultúrműsor.

V. 8. Anyák napja.

V. 16. *Felszabadulási kulturális szemle járási bemutatói* Ágfalva, Balf, Fertőboz, Fertőhomok, Fertőrákos, Hegykő, Kópháza, Magyarfalva, Peresztég, Rőjtökmuzsaj, Sopronhorpács, Sopronkőhida, Szakony, Und községek színjátszói, szavalói, ének- és zenekarai, táncsoportjai.

V. 29. 10 éves *Nemzetközi Gyermeknap*.

VI. 5. A Soproni Kereskedelmi Iskola jubileumi ünnepe.

VI. 5. Pedagógus Nap.

VI. 23. *BM tűzoltó-gárda* 1000 előadása.

X. 16. Öregek ünneplése.

XI. 6. Novemberi ünnepek.

II. 19. 20. III. 21. Tornaünnepek. 18 alkalommal ökölvívó-mérkőzések.

1962. XVI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE 1960 1961 / Művelődési események Sopronban 1960 / A Győr-Sopron megyei Idegenforgalmi Hivatal rendezvényei a soproni üdülők és az állami szanatórium betegei részére

A Győr-Sopron megyei Idegenforgalmi Hivatal rendezvényei a soproni üdülők és az állami szanatórium betegei részére

48 zenés műsor. Résztevők száma kb. 13 000.

A soproni Liszt Ferenc Zeneiskola növendékei, a Liszt Ferenc Pedagógus Kórus, a Soproni Ruhagyár zenekara, a Városi Tanács Központi fúvószenekara, a brennbergi bányász-sramli, Szentgyörgyi Kálmán orgonazenével.

85 városismertetési séta 12 000 résztvevővel.

36 vetítettképes előadás az üdülőkben, Szanatóriumban.

8 műtermi látogatás 1000 résztvevővel.

1962. XVI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE 1960 1961 / Művelődési események Sopronban 1960 / Soproni filmszínházak 1960. évi műsorai.

Soproni filmszínházak 1960. évi műsorai.

A soproni Ady, Petőfi, Szabadság és Vörös Csillag filmszínházak az év folyamán 377 műsort nyújtottak 2552 előadásban. A műsorokban 242 fekete-fehér, 135 színes és 14 széles film szerepelt. A műsorokból 288 népi demokratikus országokból, 89 nyugati országokból származott.

Friedrich Károly

1962. XVI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE 1960 1961 / 1961

1961

1962. XVI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE 1960 1961 / 1961 / A soproni Liszt Ferenc Múzeum 1961-ben

A soproni Liszt Ferenc Múzeum 1961-ben

A Liszt Ferenc Múzeum 1961-ben nagyobb zökkenők nélkül haladt az esztendő utolsó hetei felé, amikor történetének egy jelentős eseménye zajlott le. 1951 óta a magyar vidéki múzeumok állami kezelésben állottak, 1961 végén azonban a megyei tanácsok vették át őket, így a 370. soproni Liszt Ferenc Múzeum is átkerült Győr-Sopron megye tanácsához. Az év utolsó heteiben folyt a Művelődésügyi Minisztérium részéről az átadás, illetőleg a megyei tanács részéről az átvétel.

Az év folyamán – tekintve, hogy a Fabricius-ház elkészülte után nagyobb átrendezések voltak várhatók – kevés változás esett a régi épületben, csupán a zenetörténeti szobát alakítottuk át úgy, hogy most már majdnem teljesen Liszt Ferenc, a múzeum névadója emlékezetét szolgálja. Erre az adott alkalmat, hogy a Művelődésügyi Minisztérium számunkra megvásárolta Liszt egyik zongoráját, amely 1865-ben a székesfőváros ajándékából került a birtokába. Ezzel a jelentős emlékdarabbal a múzeumot valóban nevéhez méltóvá varázsolta felettes hatóságunk. Az átrendezett szobát a múzeumbarátok jelenlétében avattuk fel olyan módon, hogy egy főiskolás Vörösmarty ismert Liszt-ódáját szavalta el, A. Mihálka Margit zongoraművész pedig Liszt-darabok előadásával a mester keze megszentelte hangszert szólaltatta meg.

A szokásos külön-kiállítások száma négy volt: 1. A népek barátsága (A Martos Flóra Gimnázium tanulóinak az egész világból érkező ajándékai és cseretárgyai). 2. 1961 nevezetesebb jubileumai (Liszt, Frankenburg, Teleki László, Gorkij, a Párisi Kommün stb.). 3. Szent Istványi Gyula festő emlékezete. 4. A Balaton a soproni festők műveiben. Ez utóbbival érte el a múzeum külön-kiállításainak sora a 80. számot.

Májusban a magyar televízió egy teljes órán át a múzeum helyiségeiből közvetítette a soproni éneklő és zenélő ifjúság műsorát.

Látogatottságunk emelkedőben van, 1960-hoz képest 19% a növekedés, 27,877 volt vendégeink száma, ebből a Lábás-házra esett 2486.

A legkorábbi régészeti leletek Szakonyban kerültek elő a korai bronzkorból, az eddigi 11 sírhoz (gátai kultúra) idén 3 csatlakozott. A Hallstatt-korból Répcevisen tárt fel a régész két hulladékgyödröt, az eredmény sok cserép és állatcsont. A kelták idejéből Sarród egy igen szép és teljes bronzövet szolgáltatott, Osló határában pedig újabb 4 sírt tártak fel.

A rómaikorból Kőhidán, vízvezeték ásása közben egy sír került felszínre, Sopronban pedig az SZTK

mellett az ismert temetőből falrészek.

A népvándorlaskorból Hegykőn, Bóna István vezetésével folytatódott a gazdag germán temetőben az ásatás, az eddigi leleteket egy nagy bronztál, fegyverek és gazdag ékszerek gyarapították.

A kapuvári Dőry-dombon 40 avarkori sírt dúltak fel építkezés közben, sajnos a múzeum az értesítést későn kapta.

Szakonyban a már említett temető mellett gazdag honfoglaláskori sírok kerültek elő, ez a 7 sír jelen tudásunk szerint a legnyugatibb magyar temető. Az ásatást Dienes István vezette. Gazdag lószerszámveretek, szerszámok és egy teljes nyereg került elő.

Sopron belvárosában újabb kutatások történtek a város történetére nézve. A Szt. György u. 18. sz. ház udvarán zavartalan rétegeken át juthattunk a későrómaikorig. A Caesar-ház mögött a várfal teljes átvágásra került a sor, e munkában Holl Imre és Pammer Nóra is részt vett. Az eredmény azonos a Fabricius-háznál 1959-ben végzett ásatásával: alul a belvárost körülvevő későrómai városfal, ennek romjai az ún. vörös sánc maradványai, majd a középkori várfal következik.

Az újkorból Répcevisen alagutat sikerült találni, mely talajba vágott keskeny járatként valószínűen a falu hosszában húzódik; kora és rendeltetése ismeretlen. A soproni Szárhalmi erdőben folyt ásatásról a SSZ megemlékezett.

A múzeum régésze, Nováki Gyula ezeken kívül akadémiai megbízásból Sümeg mellett egy őskori földvárban végzett ásatást, továbbá Borsod és Vas megyében egy-egy középkori vasolvasztó telepet tárt fel.

A néprajz terén a főhangsúly a magyar és német nemzetiség anyagának gyűjtésére esett, főleg lakásberendezési és konyhai felszerelések kerültek vásárlásra. Megszereztük egy paraszti előnyomda anyagát, pár mesterség szerszámait, egy reszelővágó műhely felszerelését. A gyűjtött anyag így oszlik meg: Viselet, textil 81 db, lakás, konyha 28, gazdálkodás 8, háziipar, kisipar 352. Összesen 469 darab. A tárgygyűjtés mellett magnetofon-felvételek is készültek: a hegykői disznóölés menete, egy-egy öreg asztalos, festő és csizmadia inasveiről és vándorlásairól. A múzeum néprajzosa állami kiküldetéssel 15 napon át tanulmányozta [371](#)Csehszlovákia múzeumait. Csatkai Endre a múzeum néprajzi adattárának ajándékozta 1250 darabból álló kis szentképgyűjteményét és 4 füzetre terjedő jegyzetanyagát.

A múzeum néprajzosa a győri új múzeum forgatókönyvének összeállításában, az ipari és kereskedelmi részben vállalt szerepet, a pápai képfestő múzeum előkészítésében is közreműködött. A Hungaria Filmstúdió felvételeket készített a László-házban a magyar textilipar történetéről készült dokument-filmje számára.

A művészeti osztályokban szép gyarapodásról számolhatunk be. Soproni ezüstműves munkát kettőt is vásárolt számunkra a minisztérium, mindkettő a legkitűnőbb mester, Kuhn Gottlieb munkája (tejfőző, cukorhintő), két régebbi festőművészi alkotását is a minisztérium vásárolta meg (Halász József, Gráf Ilma); ajándékba kaptuk Schiller József (†1820) több tanulmányrajzát, továbbá a kőszegi származású Schönbauer Henrik mintázta mellszobrot Takács Jenő zongoraművésztől és zeneszerzőről, aki Sopronban kezdte pályafutását. Sikerült Liszt-plakettgyűjteményünket ajándék révén Renner Kálmán újabb idevágó munkájával kiegészíteni, a Kóh-család pedig az elhunyt Kóh Ferencnek, a soproni zenei élet kimagasló alakjának nagy plakettjét adományozta.

A helytörténeti részleg kb. 50 ruhadarabbal gyarapodott, amelyet hagyatékból kaptunk; 1900 körüliek.

A múzeumban a tanulóifjúság számára zenetörténeti szakkör működött, amely helyszűke miatt a Berzsényi Gimnázium vendégszeretetéét élvezte, ott kapva nagy termet és lemezjátszót. A kis kör 11 alkalommal jött össze és többnyire teljes operákat hallgatott meg. Egy ilyen összejövetelet a Magyar Rádió június folyamán félórás adásban közvetített is.

A múzeum tudományos dolgozói 12 tudományos és 7 ismeretterjesztő előadást tartottak (ezek egy részét a fővárosban); a sajtó alól egy tudományos jellegű könyv, 13 tudományos és 9 ismeretterjesztő cikk került ki.

A múzeum vezetősége

A Központi Bányászati Múzeum 1961. (negyedik) évi beszámolója

Múzeumunk 1961. (negyedik) évi munkáját a már előző évek kialakult gyakorlata alapján tervszerűbben végezhettük mint eddig.

Míg ugyanis ezt megelőzően munkánk csaknem kizárólag a múzeumi anyag begyűjtésére korlátozódott és alig jutottunk hozzá annak rendszerezéséhez és feldolgozásához, addig ebben az évben megkezdhattuk eddigi munkánk szakszerű értékelését és bizonyos fokú feldolgozását is.

Múzeumunk fennállásának negyedik évében ugyanis határozottan kialakultak már azok az irányelvek és munkamódok, amelyek szerint a jövőben is dolgoznunk kell, s amelyek biztosítékai munkánk további eredményességének.

Örvendetes tényként könyvelhetjük el emellett azt is, hogy a múzeum neve ma már országosan jól hangzik. De ismerik a szomszéd testvéri országok szakemberei is és a szakirodalomban elismeréssel szólnak róla. Ezzel kapcsolatban közölhetjük azt is, hogy magában Sopronban múzeumunk jelentős idegenforgalmi nevezetesség lett, melyet – mint Sopron tartozékát s hazánk egyetlen bányászati múzeumát – majd mindenki, aki a városba jön, felkeres. Megmutatkozik ez a múzeum látogatottságában és abban is, hogy egyre több hazai és külföldi szakember keresi fel, részben személyesen, részben írásban felvilágosítás és adatgyűjtés céljából. És rá kell mutatnunk arra is, hogy 1961-ben részben elkészültek nyilvántartásaink is, ami lehetővé teszi gyűjteményünk áttekintését, munkánk különböző ágazatainak feldolgozását és értékelését.

Egyébként ebben az évben is tovább gazdagítottuk a gyűjtemény anyagát s leltárunk 334 darabbal – tárgyi emlékekkel, géppel és könyvvel – gyarapodott.

Gyűjteményünkkel kapcsolatban nagy elismeréssel szólnak a Nehézipari Minisztériumnak a bányaiüzemekhez kiadott 18/1961. számú „Az álló- és fogyóeszközök hasznosítása, leértékelése és kiselejtezése” című rendeletéről [1. Nehézipari Értesítő. V. (1961) évf. 14. szám 213. oldal.], mely 41. §-ában dicsérendő módon intézkedett a kiselejtezett bányagépek sorsáról, és pedig oly módon, hogy ha a selejtezés során bárhol is olyan gépet [372](#)találnak, amely az ország iparosításának első idejéből származik vagy egyébként művelődéstörténeti értékű, erről a Nehézipari Minisztérium Kereskedelmi Igazgatósága a Selejtezési Felügyelőséget jelentésben tájékoztatja, amely aztán erről múzeumunknak tesz jelentést s a gépet további intézkedésig jó állapotban megőrzi.

Múzeumunk egyébként 1961-ben is szoros és segítő viszonyban állt a prágai Narodny Technické Múzeummal, valamint a selmecebányai, besztercebányai és freibergi bányászati múzeumokkal. De sok

segítséget kapott a Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Múzeumától, valamint a soproni Liszt Ferenc és a győri Xantus János múzeumtól is.

Első helyen kellett volna szólnom a múzeumnak a bányákkal s azok dolgozóival fennálló kapcsolatáról. A múzeum vendégkönyvének bejegyzései szerint a bányák Sopronban megfordult dolgozói nem mulasztják el a múzeumot felkeresni, nem szólva azokról a technikumokról és vājár-iskolákról, amelyek tanulmányaik teljessége végett kizárólag azért utaznak Sopronba, hogy a múzeum anyagát tanulmányozzák.

Megemlíthetem még, hogy múzeumunkról 1961-ben a napi sajtóban, különböző szemlékben és szaklapokban 9 publikáció látott napvilágot és febr. 7-én néhány mozgó modelljét a Magyar Televízió is bemutatta.

A múzeum anyagának tudományos közleményei számára egyébként szaklapunk, a Bányászati Lapok külön rovatot nyitott „A Központi Bányászati Múzeum anyagából” címen.

Végül a tudományos munkáról szólva – szükségesnek tartom közölni azt is, hogy a Bányászati Kutató Intézet igazgatóságának anyagi támogatásával a múzeum vezetője 1961 decemberében 14 napos kutató munkát végzett a selmecbányai Szlovák Központi Bányászati Levéltárban (Slatny Slovensky Ustredny Archiv – Banskýh Oddelenie) s gyűjtött adatokat elsősorban a salgótarjáni szénbányászat százéves történetéhez.

Faller Jenő

1962. XVI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / MEGEMLÉKEZÉSEK

1962. XVI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / MEGEMLÉKEZÉSEK / Fekete Zoltán 1877–1962

Fekete Zoltán
1877–1962

Április 4-én déltájt kaptuk a hírt, hogy Fekete Zoltán professzor meghalt. Azt reméltük, értesülésünk valótlanak bizonyul és egy mély lélegzettel magunkhoz térhetünk döbbenetünkből. De bizony csalóka ábrándunk szertefoszlott: éltes Tanítómesterünk kihülő tetemének láttán tehetetlenül hullott le a karunk...

Fekete Zoltán Selmecebányán született, 1877. április 18-án. Édesatyja Fekete Lajos volt, a Bányászati és Erdészeti Akadémia nagytudású erdész-professzora, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja.

A középiskoláit szülővárosában végezte el, aztán beiratkozott a Bányászati és Erdészeti Akadémia erdészeti osztályára. Erdőmérnöki oklevelét 1900-bn szerezte meg kitüntetéses minősítéssel.

Államerdészeti szolgálatának kezdetén – 1898 őszétől – segélydíjas erdőgyakornok volt a zsarnócai áll. erdőhivatalnál. 1900-ban erdészjelölt lett, majd áthelyezték a lipitújvári főerdőhivatalhoz, s megbízást

kapott az országban folyó erdészeti növényföldrajzi munkákban való közreműködésre.

1901 ősztől 1907 tavaszáig előbb tanársegédként, később pedig adjunktusi minőségben működött a Selmecbányai Bányászati és Erdészeti Főiskola erdőrendezéstani tanszékén.

1907-ben átvette a zarnócai áll. Erdőrendezőség vezetését, erdőmérnöki minőségben.

1911-ben a Bányászati és Erdészeti Főiskola Erdőrendezéstani tanszékének rendkívüli, 1913-ban pedig rendes tanára lett.

1946 ősztől nyugalmába vonult, de helyettes tanári minőségben még 1951-ig tovább szolgált. Erdőbecslés tanára az ifjúságot még 1952-ben is tanította.

Minden előadását tized másodpercnyi pontossággal kezdte meg és ugyanilyennel fejezte is be. Egyetlen órát sem mulasztott. Hallgatói becsülték igazságszeretét és a szigorúságon keresztül is érezhető jóindulatát.

Tevékenyen részt vett a Főiskola, illetve Kar igazgatásában: négy éven át volt rektora és hét éven át dékánja. Kezdeményezésére létesült az 1926/27. tanévben a Főiskola Könyvkiadó Alapja, amely számos tudományos munka, tankönyv megjelenését tette lehetővé.

1941 óta levelező tagja volt a Magyar Tudományos Akadémiának.

1952-től erejét jórészt kizárólag a tudományos kutatómunkának szentelte, a Magyar Tudományos Akadémia munkaprogramja keretében.

1960-ban az Erdőmérnöki Főiskola gyémántoklevéllel, az Országos Erdészeti Főigazgatóság vezetője pedig az Erdészet Kiváló Dolgozója címmel, illetve jelvénnel tüntette ki.

A kutatás pedagógiai és társadalmi tevékenysége mellett munkás-életének igen jelentős részét foglalta le. Szeme előtt fiatal korától kezdve állandóan az a cél lebegett, hogy kutatásainak eredményeit a gyakorlat számára is hozzáférhetővé és hasznosíthatóvá tegye.

Dolgozatai főképpen hazai szaklapokban: az „Erdészeti Kísérletek”-ben, az „Erdészeti Lapok”-ban, az „Erdőgazdasági Szemle”-ben, „Az Erdő”-ben, az „Erdészeti Kutatások”-ban, az „Acta Agronomica”-ban, a Magyar Tudományos Akadémia Agrártudományok Osztályának közleményeiben, az Erdőmérnöki Főiskola évkönyveiben, az Erdészettudományi Közleményekben és csak kis részben külföldi lapokban jelentek meg.

Növényföldrajzi vizsgálatainak eredményei, 1902-től kezdve, egyes cikkekben és a Fekete Lajos–Blattny Tibor-féle híres növényföldrajzi műben (1913., 2 kötet) kerültek nyilvánosságra.

Főiskolai adjunktus korában egy új mintateres fatömegmérési eljárással lépett a szakközönség elé. Aztán kiterjedt összehasonlító kísérleteket végzett a mintateres fatömegmérési eljárások használhatóságának megvizsgálása céljából. Felismerte a kísérletezés fontosságát, s ő adta meg az első, erőteljesebb indítást a fatömegmérési eljárások alkalmazásához. Az erdők élőfakészletének számbavételével kapcsolatos probléma gazdaságos megoldására irányuló törekvése arra készítette, hogy megvizsgálja és mérlegelje az ilyen munkáknál szóbajöhethető segédeszközöket, foglalkozzék szerkezetükkel, illetve szerkesztésük kérdéseivel. Eredményesen kutatta az egykorú faállomány fájának vastagság szerinti megoszlásában megnyilvánuló törvényszerűségeket. Az ilyen és ezzel rokon természetű problémákhoz vizsgálódásaival újra meg újra

visszatért. Akadémiai székfoglaló előadását is lényegében ilyen tárgykörben tartotta.

Általános erdőgazdasági és különösen erdőrendezési gyakorlatunk sajátos műszaki igényeinek előmozdítását szolgálta „Erdőmérnöki segédtablák” című könyvével (Sopron, 1926).

A hazai erdőgazdálkodás, illetve erdőrendezés fejlesztése érdekében rendszeresen állást foglalt, s kifejtette véleményét csaknem minden elvi jelentőségű kérdésben. Élesen megkülönböztette a lényegest a lényegtelenről, és javaslatot tett az egyes feladatok megoldására formai tekintetben is. Közben nem tért ki a szakmai nyelvészkedést kívánó kérdések elől sem, sőt gondosan elemezte és a legtöbbször meg is oldotta azokat.

Önálló eljárást dolgozott ki a növedékszámításra.

Hosszú évekig tartó igyekezettel érte el, hogy a gyakorlat számára annyira fontos fatermelési kutatások megindulhattak hazánkban.

Aránylag igen szerény anyagi eszközökkel és kevés műszaki munkaerő segédlettel ért el jelentős eredményeket.

Annak az öt önálló kiadványú munkájának a címe, megjelenési helye, éve és terjedelme, amelyekben fatermelési és faállományszerkezeti kutatásainak eredményeit hozta nyilvánosságra: 1. Az akác sorfa fatömeg- és növekvési táblái. Sopron, 1931. 93 old. 2. Akác fatömegtablák és szerfabecslési táblázatok. Sopron, 1935. 63 old. 3. Akác fatermelési táblák a Magyar Alföld számára. Sopron, 1937. 103 old. 4. Fatermelési és faállományszerkezeti vizsgálatok a hazai tölgyesekben. Sopron, 1945. 105 old. 5. Fatermelési és faállományszerkezeti vizsgálatok a hazai bükkösökben. Budapest, 1958. 108 old.

Ezek a viszonylag kis terjedelmű művek Fekete Zoltán professzor igen sok, igen következetes és mind elméleti, mind gyakorlati tekintetben igen értékes munkálkodásának bizonyosságai. Mindegyikhez az ország különböző vidékein éveken át végzett külső, adatgyűjtő és aztán belső, adatfeldolgozó munkája fűződik. Mindegyik egy-egy újabb meg újabb bizonyosság arra, hogy milyen áldozatosan dolgozott szeretett szaktudományának fejlesztésén. Tanárkodása alatt majdnem valamennyi téli és nyári szünidejét a kutatásaival kapcsolatos külső adatgyűjtésre fordította.

Kísérleti, illetve minta-területi kitűzésének céljára külön műszert szerkesztett.

Önálló kiadványú művei között előkelő helyet foglal el az Akadémiai Kiadónál, Budapesten 1951-ben megjelent 628 oldalas „Erdőbecsléstan” című könyve. Ebben csaknem minden erdőbecslési elv, segédeszköz és eljárás ismertetésére kiterjeszkedik, amelyről egyáltalán tudomást szerezhetett. Egyszersmind azonban bírálatot is mond róluk. A „faállományszerkezettan” fogalmát az erdészeti irodalomba ő vezette be s ennek az újabban kialakult ismeretágnak nagy könyvében külön részt szentelt. Könyvének megírásával el nem múló hála kötelezte személye iránt mindazokat a hazai erdész-kutatókat, akiknek a fatömegméréstan, fatermeléstan, faállományszerkezettan és növedékszámítástan ismeretanyagában búvárokodniuk kell.

A közvetlen méretezésen alapuló fatömegmunkálások munka-, idő- és költségcsökkentése végett az akácokra, a kocsánytalan tölgyesekre és a magszármas bükkösökre megszerkesztette az egységes magassági görbéket, és a két előbb említett fafajra kimutatta saját vizsgálati anyaga alapján a koronaátmérők és a mellmagassági átmérők viszonyát is, mint az erdők élőfakészlete légifelvételű

fényképekről történő meghatározásának egyik nélkülözhetetlen feltételét.

Az akác fatermési és faállományszerkezeti viszonyai lekötötték tudományos érdeklődését szinte élete végéig. Az 1931-ben megjelent akácfatermési tábláit a minta-akácok második felvételi adatainak feldolgozásával továbbfejlesztette. Kutatásainak újabb, egyszersmind haladottabb eredményei 1960-ban láttak napvilágot.

A hazai és külföldi tanulmányútajairól készített beszámolóit, könyvismertetései, vitacikkei, külföldi erdészeti felsőoktatási intézményekről fennállásuk jelentős évfordulói alkalmából írt dolgozatai, emlékbeszédei, ünnepi szónoklatai, tanévnyitói, szakmai előadásai és felszólalásai, erdészeti felsőoktatásunk fejlesztése érdekében tett javaslatai, egyéb különféle cikkei stb., amelyek méltatására itt még távolról sem térhetünk ki, kötetekre mennék, s egytől-egyig sokoldalú tehetségéről, lelkiismeretességéről, érdeklődésének tág köréről és bámulatatos munkabírásáról tanúskodnak.

Nagyfokú fogékonysága az új iránt még élte alkonyán is egyik legjellemzőbb tulajdonsága volt.

Attól kezdve, hogy testi erejének megfogyatkozását érezni kezdte, senkitől sem kívánta, hogy az Ő meglassadó életéhez igazodjék. „Az éltes embernek – monda – nem az a dolga, hogy a fiatalabbakat fékezze haladásukban, hanem éppen ellenkezőleg az, hogy buzdítsa őket alkotóképességeik minél bátrabb és minél gyorsabb kifejtésére, maga pedig szeretettel nézze távolodásukat és szívből örüljön sikereiknek.”

Élete utolsó éveiben, sőt utolsó napjaiban is serényen, lelkesen, a kötelességtudattól mélyen áthatva dolgozott. 1898-tól kezdve több mint 63 évi szakadatlan munkálkodása közben hunyt el, váratlanul, csaknem 85 éves korában.

Utolsó útjára – az Erdőmérnöki Főiskola főépületének csarnokából a Balfi úti temetőbe – a Magyar Tudományos Akadémia halottjaként kísérték el, április 9-én délután.

Aki ismerte Őt: tisztelte és szerette, és mindig kegyelettel emlékezik meg Róla.

Magyar János

1962. XVI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / MEGEMLÉKEZÉSEK / Janesitz Henrik emlékezete 1889–1947

376 Janesitz Henrik emlékezete
1889–1947

Ez az írás 1955-ben hangzott el a soproni Liszt Ferenc Múzeum 49. külön-kiállításán. Horváth József ismert szerénysége folytán nem kívánta annak közzétételét. A szerkesztőség örömmel tesz eleget az akkor elhangzott általános kívánságnak, hogy az érdemes művész emlékezetét az 1961-ben elhunyt művészárs hagyatékából megőrökítsük.

Ha élne ma Janesitz Henrik, egészen biztosan le fogta volna a kezünket, hogy ezt a kiállítást megrendezzük. A túlzott szerénység, túlszigorú önkritika és a nyilvános szerepléstől való visszahúzódás volt fő jellemzője egész életének. Talán magas igényű és fejlett kritikai érzéke volt ennek egyik fő oka, mert mindenhol, s így önmagában is, csak az igazán magasrendűt kereste és értékelte, nem mindent látott bemutatásra érdemesnek, sok olyat is, amivel mások kérkedtek volna. Így valójában kevesen ismerték, és ez a kiállítás, amely az ő munkában gazdag, de elismerésben szerény életének akar hódolni, s mintegy jóvátenni a múltnak sok mulasztását, igen sokak számára, és a hozzáértőknek is, bizonyára meglepetés lesz. De legyen tanulság és példamutatás is, hogy miképp lehet és kell csendben, zajtalanul, ahogy Arany mondja: „...nem a hírért, nem a dicsőségért, nem hogy a világnak üssünk vele cégért” – dolgozni és hűségesen kitartva, egész életünket egy magasabb eszmény szolgálatában állítva, gyümölcsöztetni.

Mert eltávozott barátunk így tett.

Mint tanár oly lelkesen tanította az azóta már kihalásra ítélt tárgyakat, a rajzot és annak keretében mindazt, ami a szépérzékét pallérozza, mint kevesen. Lelkes odaadása itt nem ismert határt: tanítási módszereket próbált ki, folyton kísérletezve, hogy a jó helyébe jobbat állítson. Tanítás közben mindig nevelt is; nem szűnt meg hangsúlyozni, hogy a rajzolás, festés nem kézügyesség hanem érzelmi alapon álló értelmi munka.

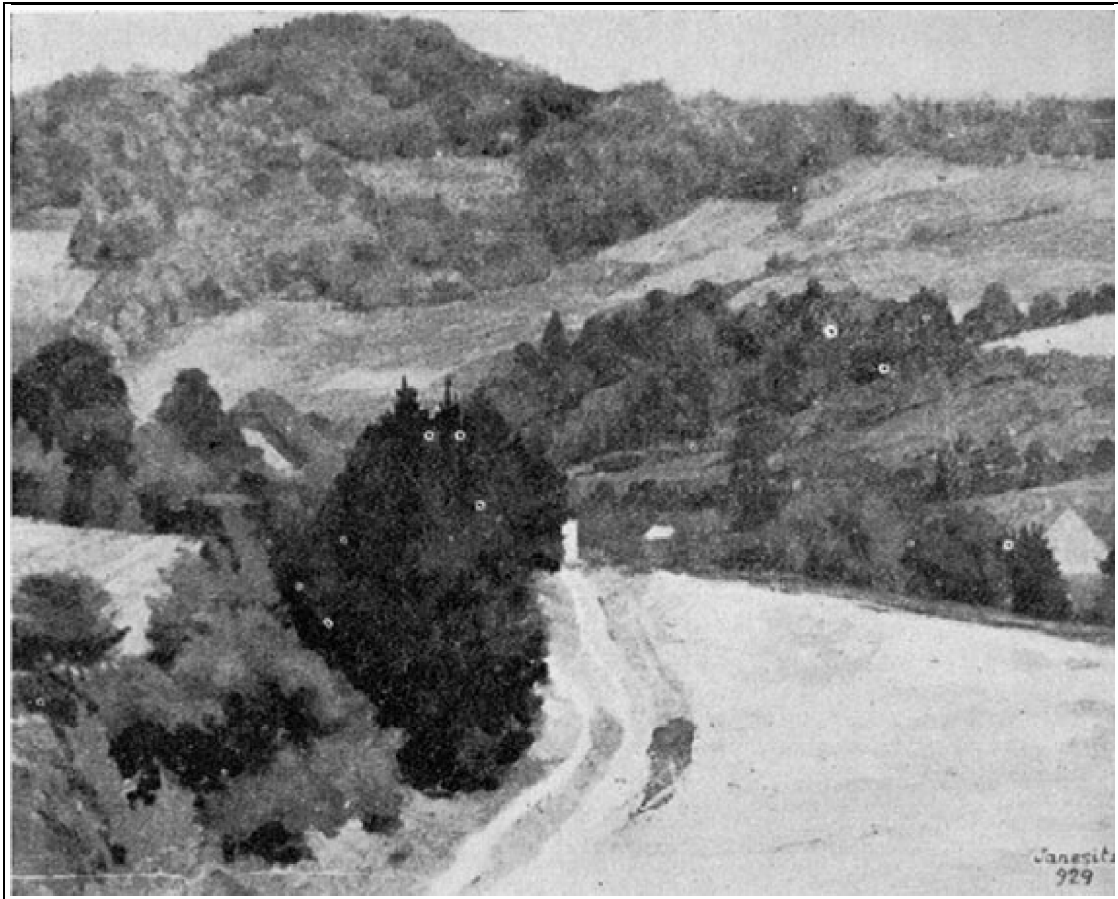
Igyekezett megláttatni a kicsiben a nagyot, a legszimlábbnak látszó dolgoknak mélységeit is, hogy a rábizottakat alázatra nevelje, hogy letörje a hivalkodó gögőt, amelyet annyira megvetett, és hogy így szerény, dolgozó, kötelességtudó embereket neveljen. Tanítványaihoz szigorú volt, de ez alatt a szigorúság alatt mindig érezhették a meleg, érző szívet, amely nemcsak az iskolai munkájuk alapján értékelte eredményeiket, hanem tekintetbe véve az otthon – sokszor nincstelen, szegényes – körülményeit is, mindenkor igyekezett az anyagiak tekintetében is segítségükre lenni. Hogy hány szegény, de érdemes diáknak járt ki segítséget, ösztöndíjat – érvényesítve befolyását, nagy rábeszélő képességét –, azt csak én tudom, aki évtizedekig együtt dolgoztam vele.

Igazán a tanári pályára termett és ehhez mindvégig hűségesen ragaszkodott is. Mindenkor büszke volt rajztanári mivoltára, érezte, hogy érzelmi vonalon az emberi lélek olyan területén munkálkodik, amely szerves része és kiegészítője a szellem értelmi kiművelésének, és amely nélkül igazi, mély értékű ember alig lehet. Mindenki visszautasította a rajztanárokat oly sokszor ért lebecsülő, legfeljebb vállveregető [377](#) gesztust, amely nemegyszer az ún. hivatásos művészek részéről hangozott el és hangsúlyozta, hogy mi, rajztanárok neveljük a népművészet szeretetére és majdani pártfogására azt az ifjúságot, amely épp nem ösztönzés folytán lesz hivatva megbecsülést és kenyeret is adni a hivatásos művészeknek.

Hűséges társként, hosszú esztendőkön át, minden anyagi ellenszolgáltatás nélkül, tisztán ügyszeretből segített vezetni a reál-iskolának azt a rajzkurzusát, amely a hét egy délutánján a rajz és festés terén mindazokkal foglalkozott, akik erre hivatottságot éreztek. Az egyetemi tanár és a szegény napszámos gyermeke és felnőttek is, akik nem voltak az iskola növendékei, egyaránt helyet találtak ezen szép kezdeményezésben, amely méltán tekinthető a szabadiskola itteni őséneke.

Magas intellektusa, egyenes, szókimondó modora, elveihez való hűséges ragaszkodása mind olyan tulajdonságok voltak, amelyek a megbecsülés mellett sokak részéről tartózkodást, sőt ellenszenvet vontak maguk után, de ezzel ő nem törődött, mert befelé élt és nem a nyilvánosságnak.

Az a szerény kis ház a Csávai utcában, egy megértő feleség áldozatvállalásától is támogatva, csak arról beszélhet még ma is, hogy itt sohasem szűnt meg a szépnek a kultusza. A falak képekkel voltak tele, a szekrényekben a legszebb művészeti könyvek sorakoztak, melyeket sűrűn vásárolt és nemcsak magyar, hanem idegen nyelven is; nem szűnt meg olvasni és a tanítás kapcsán felhasználni a könyveket. Kis műterme sok-sok gondterhes órának, vívódásnak volt a tanúja, mert sohasem festett azért, hogy fessen, hanem mindig azért, hogy valami problémát oldjon meg, és hogy soha nem szűnő művészi kedvtelését, a szép iránti hódolatát kielégíthesse. Csak azt tudtuk, hogy sokat dolgozik, de hogy mit és miért, csak ő tudta.

Janesitz Henrik: Stájer táj. Olajfestmény

A soproni táj, a város, kimeríthetetlen kincsesbányája volt, akár ma is a rajzoló, festő szemének. S ehhez jöttek a nyári munkalehetőségek, nála leginkább a Balaton mellett. Ezek a képek, amelyeket kedves vendégeink itt látnak, a soproni tájak mellett nagyrészt ilyen vakációi-munkásságok eredményei. Különösen a Balaton mellett festett képek egyike-másika képvisel magas kvalitást, és olyan finomságokkal [378](#)ékesek, a világítás, a hangulat, a víz gyenge vagy erősebb játéknak annyira igaz tükrei, hogy a hivatásos Balaton-festők is szívesen vállalhatnák azokat. De bármelyiket nézzük is, akár kicsit, akár nagyot, akár teljesen megcsináltat, akár hevenyészve, lazán felfestettet, mindegyiknek egy az értéke: a táj finom, lírai átérzése, a színek, formák gyengéd összehangolása s valami olyan törekvés az igazság után, amely itt-ott a nagybányaiakat, különösen Ferenczy Károly természetlátását idézi. És még valami közös értékük van ezeknek a képeknek, még a gyengébben sikerülteknek is. Olyan valami, ami nélkül nincs értékes emberi munka, aminek hiányában csak robottá silányul minden cselekedetünk. Ez a valami, ami kihangzik itt minden képből: a kedvtelésből fakadó munkaszeretet, a természet előtt való mély, alázatos fejhajtás, a lefestésben megnyilatkozó ősi öröm. És bizonyára ez az, ami egy-egy dolgát fokozottan emeli lelki közösségbe hozzánk. És mindezt látva csak fájlalni tudjuk, hogy a fejlődés útján, mondhatnók félúton a végzet kiütötte kezéből az ecsetet, mert a művészi teljes megérés, biztosított munkalehetőségek mellett, az ő nagy akarateréjével bizonyára megvalósult volna.

Az az egy-két fej pedig, amely a kiállításon szerepel, szintén azt mutatja, hogy ezirányú adottsága is

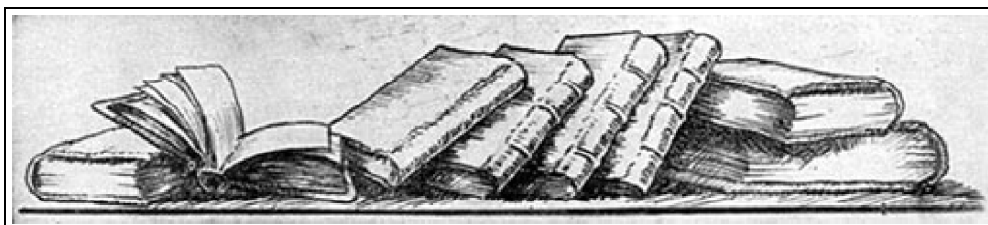
megvolt, de sokkal korábban kellett elmennie, semhogy a figurális festésnek sok, mindenféle nehézségét legyőzve a tájképekkel egyenrangút tudott volna létrehozni.

És a rajzai! Finom jellemző érzékről, a formák, átmetsződések megérzéséről tanúskodhatnak és előttem sokszor dicsért és elismert mesterének, Hegedűs Lászlónak tanítása hangzik ki belőlük, aki mindenkor a rajz, a forma elsőbbségét hirdette.

És az Önarcképe! Ez az alig tenyérnyi kis rajz milyen tökéletes lélekbenézéssel ékes! Egy szkeptikus, tépelődő, sokat szenvedett ember keserű vonásait mutatja, akinek küzdelmes volt az ifjúsága, az első világháború megpróbáltatásai, sok szenvedés közt telt el legszebb fiatalora.

Azután jött pár nyugodt, boldog esztendő, amelyek alatt bontogatta szárnyát alkotni vágyó akarata, de máris itt volt az újabb világégés, betegségekkel, súlyos megpróbáltatásokkal és korai elmúlással. Ezek ismeretében nézzük szeretettel és megértéssel ezt a csonka hagyatékot és hajtsunk lélekben zászlót az eltávozott barát legjobb szándékú munkássága előtt...

†Horváth József

1962. XVI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC

379 SOPRONI KÖNYVESPOLC

1962. XVI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Grünwald Fülöp és Scheiber Sándor (szerk.): Magyar-zsidó Oklevéltár VI. kötet. Sopron 1600–1740.

**Grünwald Fülöp és Scheiber Sándor (szerk.):
Magyar-zsidó Oklevéltár VI. kötet. Sopron 1600–1740.**

Gyűjtötte Házi Jenő. Budapest, 1961. 679 lap + 8 hasonmás.

Nemrégiben ezen a helyen (SSz, 1961. 90–3) ismertettem a több mint 20 esztendő után folytatódó Magyar-zsidó Oklevéltár V. kötetének 1959-ben és 1960-ban megjelent két részét, s máris megjelent ennek megígért folytatása, a Házi Jenő gyűjtéséből származó hatodik kötet. Ez a kötet két szempontból is jelentős nyeresége történettudományunknak. A magyarországi zsidóság történetének 140 esztendejére, keresztények és zsidók gazdasági és társadalmi viszonyára olyan város gazdag levéltári anyaga tárul itt fel, amely 1526-tól az 1840. évi XXIX. törvénycikk életbelépéséig falai között és jobbágyközségeiben nem engedte meg a zsidók állandó letelepedését. Sopron várostörténeti kutatása szempontjából pedig ez az első, modern igényeket kielégítő, újkori forrásokat tartalmazó kiadvány, hiszen a város újkori történetéhez eddig egyes krónikákon és alkalmi forrásközléseken kívül csak a múlt században jelentek meg terjedelmesebb publikációk, mint például a „Városi Monographiai Bizottság” által 1890-ben és 1894-ben kiadott kétkötetes „Sopron sz. kir. város monographiája”, vagy Kolosvári–Óvári „A magyar törvényhatóságok jogszabályainak gyűjteménye” (Bp., 1885–1904) című műve. A kötet országos történeti és helytörténeti jelentőségére a szerkesztőnek és Házi Jenőnek külön-külön írt bevezetése hívja fel a figyelmet, de ki-ki gyorsan meggyőződhet róla, ha a gazdag név-, hely- és tárgymutatót nézi végig.

Házi Jenő az első, aki Sopron város levéltárának gazdag újkori anyagát rendszeresen áttekintette s e kötetben a zsidókra vonatkozó részeket közli. E szempontból hiánytalanul feldolgozta a tanácsjegyzőkönyveket, a bírói jegyzőkönyveket, a fennmaradt közgyűlési jegyzőkönyveket, városi számadáskönyveket, a fogalmazványkönyveket (Conceptbücher), az Acta dicaterialia című sorozatot, amely a városi bíróság működéséről tájékoztat, a levéltár mérhetetlen irattengeréből azonban csak annyit, amennyit az 1780-ban készült elenchus felölel. A további kutatások során innen bizonyára adódnak újabb adatok. A zsidókkal kapcsolatos anyag közzététele fogalmat nyújthat arról, milyen sokrétű anyaggal dolgozhat a város újkori történetének kutatója. A zsidóság története szempontjából tanulságosak annak a harcnak a részletei, amelyet a megyei földesurak védelme alatt álló zsidók társadalmi állásuk elismertetéséért, állandó soproni letelepedésükért folytatnak. A kötet ugyan csak 1740-ig jut el, de így is érthetővé válnak azok a társadalmi változások, amelyek az 1840. évi XXIX. t. c.-hez vezettek el. A kötet által felölelt korszakban tűnnek fel egy másik társadalmi kérdésnek, a cigányok sorsának adatai is (ZsidóOkl. V/1, 456; VI. 133). Várostörténeti szempontból természetesen előtérbe kerülnek a város polgárainak és lakóinak gazdasági és jogi ügyletei a zsidókkal. Feltűnő, hogy ezekben elsősorban kézművesek szerepelnek.

A most alakuló (első adat egyelőre 1611-ből) és a XIX. első feléig élő *Jugendfriedhof* dülönév a középkori zsidótemető pusztulását idézi, egyúttal erősíti azt a feltevésünket, hogy a temető sírkövei közül nemegy még lappang, beépítve a Gazda utca („Wieden”), a Halász utca, esetleg a Hegy utca régi házaiba (vö. SSz. 1962. 91.) Ugyanakkor [380](#)aránylag sok zsidó vonatkozású könyv van soproniak birtokában, ami protestáns teológiai műveltségükkel kapcsolatos.

Házi Jenő a töle megszokott pontossággal és alaposággal végezte munkáját. A kötethez név-, hely- és tárgymutató csatlakozik. Úgy véljük, helyesebb lett volna e három mutatót egyesíteni. Ezzel elkerülhetők lettek volna bizonyos egyenetlenségek, s a mutató használata is egyszerűbb volna. Így például a „rablók” a névmutatóban szerepelnek, a városi tégláégető („Ziegelstadel”, ziegeloffen) a helymutatóban, holott

mindkét címszónak a tárgymutatóban volna a helye stb. A tárgymutató címszavait szaporítani lehetne, ami lehetővé tenné, hogy éppen a szórványos adatok ne vesszenek el a kutatás számára. Így például zsidóknak keresztény hitre való áttéréséről (90., 103., 674. sz.), az epilepszia („hinfallende Kranckheit”) 1731. évi adatáról (1018. sz.), az Orsolya téri hússzékekről (1918. sz.), a jiddis nyelvi adatokról (966., 976., 1018. sz.), a soproni postakocsiról (451. sz.) stb. A tárgymutató a források első nyelvi értelmezését is jelenti, ami nem könnyű dolog, főleg ilyen kötetnél, amely az összefüggő várostörténeti forrásanyagból a zsidókra vonatkozó részeket emeli ki. Mégis azt hiszem, hogy 1732-ben Répcemicskén (ma Strebersdorf Burgenlandban) nem „börgyár”, hanem bórmanufaktúra (*fabrica*) van (1052., 1056. sz.), hogy a „frau Maria Bantionin burgerliche landkutschin”, „Sophia Kohlerin burgerliche hafnerin” stb. kitételek olyan asszonyokra vonatkoznak, akik *özvegyi* jogon üzik tovább elhalt férjük mesterségét (bérkocsis, kályhás stb.). A tárgymutató „hordó” (*vass*) címszava után csak a boroshordók adatai szerepelnek, a mézeshordóké (*donne* ‚Tonne’) nem (448, 449., 450., 453. sz.). Nem ártott volna, ha Házi Jenő e kötethez, a soproni oklevéltár kötetéhez hasonlóan szójegyzéket csatolhatott volna, hiszen a kötet nyelvi szempontból is nagyon tanulságos anyagot tartalmaz. Az 1712-ben szereplő *dratldrager* foglalkozásnév (677. sz.), amelyet házi Jenő ‚drótvivő’-nek (?) értelmez, sem az Adelung-, sem a Grimm-szótárban nem szerepel. A források általában a kor kancelláriai nyelvén íródtak, a tanúvallomások azonban tele vannak népies elemekkel, fordulatokkal, amelyek a korabeli soproni nyelvhasználat társadalmi rétegzését is lehetővé teszik. Így például a bírósági tárgyalásokon nem ritka ‚pofon’ szó kancelláriai és irodalmi megfelelője az *ohrfeige* (452. 1092. sz.), népi *maulschel*, *goschn*, *tasch* szinonimáit azonban szintén adatolhatjuk (16., 17. sz.) stb. Vö még „hergeloffener blatteter hundsputt” (1064. sz.) stb. A nyelv egy-egy társadalom vagy társadalmi csoport történetének forrásai között fontos szerepet tölt be.

Az itt elmondottak egyáltalán nem kisebbítik a kötet jelentőségét, Házi Jenő tudományos érdemét. A kötet méltán sorakozik Házi Jenő eddigi, 15 kötetre rúgó forráskiadványai mellé. Közel 20 esztendővel ezelőtt, a soproni okmánytár befejezésekor folyóiratunkban méltattam azt a tudományos és emberi teljesítményt, amelyet a leggazdagabb magyarországi városi okmánytár elkészítése jelentett, s hozzátettem, hogy „nagyon fontos volna a forrásközlést, esetleg bizonyos változtatással, legalább az 1600. évig kiterjeszteni. Ez lehetne a jövő feladata” (SSz 1943. 261–4). Házi Jenő, aki ez év április 16-án töltötte be életének hetvenedik esztendejét, ezt a feladatot a ZsidóOkl. V/2. és VI. kötetekben *egyedül*, részben elvégezte, még hozzá 1740-ig. A soproni okmánytár megindulásának negyvenedik évfordulóján a példaadóan szorgalmas és lelkiismeretes munkát köszönjük a hetvenéves Házi Jenőnek.

Mollay Károly

1962. XVI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Csatkai Endre: A soproni képzőművészet és zenei művelődés története. 1848–1948. Sopron, 1962. 72 oldal és 28 t. képmelléklet

Csatkai Endre: A soproni képzőművészet és zenei művelődés története. 1848–1948. Sopron, 1962. 72 oldal és 28 t. képmelléklet

Kevés városban van annyira előkészítve a múlt sokirányú felkutatása, amelyen a helytörténetnek – mint komplex történelmi-eszme szintézisnek – az épülete emelkedhetne, mint Sopronnak. E munkában nem csekély érdeme van a könyv szerzőjének, aki évtizedek óta fáradhatatlanul folytatja anyagfeltáró és rendszerező **381**tevékenységét. Érdeklődési területe – és ezzel együttjáróan sok eddig megjelent tanulmánya – messze túlmutat szűkebb tudományágának, a művészettörténetnek tartományán és elsősorban a többi

művészetek – irodalom, zene, színház – történelmi feltárásával alkotta meg azokat a pilléreket, amelyeken majd a fentebb említett és mindnyájunk által óhajtott épület biztos alapként nyughatik. Ezzel már jeleztük Csatkai látszólag csupán egy-egy konkrét, néha szűk területre vonatkozó tanulmányainak azt a legfontosabb vonását, amely a kis részletet kutatva, mindig az egészre, a szerteágazó összefüggésekre irányítja figyelmét és sohasem veszi el türelmét valamely hiány vagy bizonytalanság kimunkálása érdekében a még oly fáradtságos, mélybe ható munka elvégzésétől.

Legújabb tanulmánykötete ennek a törekvésnek újabb fontos és hasznos állomása: a soproni képzőművészet és zene legutolsó 100 évének történetét nyújtja az olvasónak. Célja érdekében semmi sem kerül el figyelmét, érdeklődése adatokra azok értékelésére és egymással való kapcsolatára egyaránt kiterjed. Mint minden történelmi munka – a szó mélyebb értelmében – a szerző itt is mindenkor figyelemmel van a horizontális keresztmetszetek egymásra következő rétegeit úgy kiemelni, hogy azok a kor társadalmának egy-egy jellegzetes metszetét adják. A társadalmi igény és annak teljesítése, az elért siker vagy bukás jelenségeiből pedig kielemezi azokat az immár vertikális metszeteket, amelyek egy-egy kérdés kapcsán az egymásra rétegződés bemutatásával a teljes fejlődést tárják fel. Éppen ezzel emelkedik túl a helytörténetek szokványos és immár elavultnak tekinthető szűk látókörén és egy-egy magaválasztotta terület „mélyszántásával” a társadalmi fejlődés egészére vetíti a kutatás fényét.

Az előttünk fekvő kötetben tárgyalt területek természetesen lényegesen eltérő jelenségeket mutatnak a szóban forgó 100 év során. Amíg a zeneművészetre elsősorban Liszt Ferenc rendkívüli egyénisége – mint ismételt felbukkanó és Sopronba vonzó jelenség – adja meg a főakkordot, míg a zeneélet bázisát inkább a kollektívák – együttesek és iskolák – intézményein kívül a többnyire csak vendégszereplő, átutazó-koncertáló művészek nyújtják, tehát nem az alkotó munkát végző zeneszerzők, addig a képzőművészet terén több az állandóan itt tartózkodó vagy legalább is hosszabb letelepedésre törekvő egyéniség, aki megélhetését alkotó munkájával igyekszik biztosítani. Magától értetődik, hogy ezek a művészek nem mindig tartoztak a legkiválóbbak közé – művészi rangjuk nem emelkedett Liszt Ferenc magaslatáig – viszont kialakíthattak tartósnak mutatózó hagyományt, szinte lemérhetően, tíz évenként változó fokozatokban kivirágoztathattak olyan helyi stílust, amely a nagy stílusáramlatok egyik változataként meghatározzák a soproni festészet arculatát. Mivel polgári városról van szó, nem meglepő, ha a főtémák tipikusan polgáriak: mindenekelőtt az arckép, amely e tárgyalt században számbelileg és minőségileg egyaránt vezetett, ezen túlmenően az életkép, amely csak egyes ritka esetekben és akkor is inkább az érzelmekre hatás eszközével emelkedik a társadalmi kritika hőfokáig (Baditz Ottó). Mindamellet elég korán – és a század vége felé érezhető gyorsulással – jelentkeznek a külfölddel szinte egyidejűleg a különféle új stílusáramlatok, amelyek nagyrésze érdemes képviselőre talált. Ezek legtöbbször ez a kötet hozza először fogható közelségbe, és minden további munka a most vázolt körvonalakat fogja tovább kitölteni. Szerencsés bőséggel sorakoztat fel a szerző 1918–1919-es soproni plakátokat, amelyek jórésze meglepetés a nem-soproni olvasó számára és igényes művészi alkotásokkal gazdagítja a tanácsköztársaság plakátjainak már eddig is kiemelkedően fontos helyét. Újabb bizonyítéka a helytörténeti részletkutatás fontosságának, hiszen eredményei nélkülözhetetlenek egy-egy kor igazi szintézisének elkészítéséhez.

Csatkai Endre e legújabb kötetét – amelynek érdemeit és hasznosságát a fenti sorok csak sommásan érzékeltetik – az a munkaközösségi vállalkozás tette lehetővé, amely az 1848–1948 közti korszak soproni történelmének feldolgozására alakult, és amint látszik, máris értékes eredményeket gyümölcsözött. Csak kívánni lehet, hogy a fentihez hasonló további részmonográfiák, főleg azonban a mind világosabb formákban kiemelkedő összefoglaló helytörténeti monográfia alkotására is mielőbb sor kerüljön.

1962. XVI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Magyarok és a Risorgimento

Magyarok és a Risorgimento

A Magyar Risorgimento Bizottság, a Hazafias Népfront és a Szabó Ervin Könyvtár közös kiadása. 1961. Budapest, 207 lap.

A könyv két részre tagozódik. Első részében Ács Tivadar állítja össze ama magyar katonák és hazafiak életrajzi adatait, akik 1859–61 között Garibaldi alatt az olasz szabadságküzdelemben (Risorgimento) részt vettek. A másik részt Gátiné, Pásztor Mária a Risorgimentonak 1867-ig terjedő magyar bibliográfiáját szedi össze, nem feledkezve meg az idegen nyelvű, de magyar vonatkozású cikkekről sem. Olasz és magyar szempontból egyaránt értékes adalékok gazdag tárháza a könyv.

Sopron számára is használható adatok kerülnek ki a nagy fáradsággal összeállított névsorból, amely mintegy 1800 emberről ad számot, közte szép számmal akad soproni is. Az a meglepő, hogy alig ismert nevek. És ez értető is, a régi osztrák ármádiába nem tehetős emberek fiait sorozták be, azok pénzen más állítottak maguk helyébe, és így sok nincstelen szinte *eladta* a gyermekét, aki azután 12 évig szenvedett és azt sem tudta, miért. Az olasz földön osztrák katonaság kötelékéből jobb sorsot remélve, egyúttal abban a tudatban, hogy hazájuk érdekében is cselekszenek, ha a nemzetüket elnyomó császári zsarnokság ellen küzdenek az idegenben, megszöktek és beálltak a magyar légióba. Az olasz ügy győzelme után ugyan azt ígérték nekik császári részről, hogy bántatlanul hazatérhetnek, mégis újból besorozták őket, ismét az osztrák hadseregbe.

A soproni magyar légionisták névsora a következő a könyv adatai szerint: Altány Ferenc, Bernitzer Lajos, Braun Ferenc (a császári seregben tiszthelyettes volt, 1861-ben megszökött és beállt a légióba) Breier Rudolf, Burgmann Ede (mesterségére hentes, vezetkeve eléggé ismert, a 19. század első felében bábsütő mester élt Sopronban ezen a néven, Kismartonban ma is él a városunkból oda átköltözött család) Csáki Lajos, Dancsik József (mint tiszthelyettes hagyta el a császáriakat és lépett a légióba), Dvozzák Ferenc (Sopronban 1836-ban született), Eckli Antal (diák), Füredi Ferenc, Lein Ferenc, Meisel Péter, Vinopel Péter (őrmesterként szolgált a császáriaknál, úgy hagyta őket el és ment át a légióba), Wittmann Károly.

Sajnáljuk, hogy két hősről soproni vonatkozásban nem ír a könyv. Ihász Dánielt, Kossuth hűségese kíséretét, említi persze, de éppen mint e korszak egyik értékes forrásának, soproni rokonaival folytatott levelezésének révén erősen bekapcsolódik városunk is a kérdésbe, tán juthatott volna ennek is pár szó, bármennyire is rövidre fogja az író az életrajzokat, egyébként természetesen a levelezést feldolgozó cikkeket (Bothár, Ruhmann) említi a bibliográfia. Fájdalmasabb a másik soproni hős Csudafy Mihály helyi vonatkozásainak elmaradása. Életrajzát Ruhmann Jenő foglalta össze éppen annak a Soproni Szemlének 1943. évfolyamában, amely folyóiratból a bibliográfia az Ihász Dánielről szóló tanulmányt ismerteti. Csudafy Mihály, Wunder néven Sopronban 1827 folyamán született (ez az adat hiányzik a névsorban), nemcsak a magyar szabadságharcban és a risorgimentóban vett részt, hanem a későbbi felszabadító harcokban is, Olaszországban maradt (bár idős korában 1880-ban ellátogatott Sopronba), ott halt meg 1904-ben mint altábornagy. A Risorgimento további történetének magyar ismertetésére nyilván sor kerül; helyes lenne, ha

Csudafyról szólva az említett cikk alapján belekerülne a minket és hihetőleg a történelmi hűséget érdeklő adat.

Cs. E.

1962. XVI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Pap Károlyné: Bűnbánat

Pap Károlyné: Bűnbánat

Bp. 1962. Magvető, 18,5 cm 305 lap.

A cím eleve megmondja, hogy nem tudományos munkáról van szó, folyóiratunk pedig általában új folyama alatt igen kivételesen szokott csak megemlékezni szépirodalmi munkáról. De vajon Pap Károlyné: *Bűnbánat* c. könyve tisztára szépirodalom-e? Formája szerint az, de tulajdonképpen életrajzi adalékokat nyújt a soproni születésű mártírírónak, Pap Károlynak a portréjához, azonkívül is a könyvben foglalt „novellák” sok részben emlegetik városunkat.

Az első darab *Keret kép nélkül* címmel levélsorozatot vetít elénk. A nevek Pap Károly *Azarel* című regényéből ismeretesek; az önéletrajz, de eléggé burkolt 383formában. Papné olyan szolgálattal tesz a regénynek, mint a történelmi könyvekben szokásos hártypapír, amely csoportképek fölé borulva a személyek nevét közli nyomtatott betűkkel. A regény így kapja meg nemcsak a soproni hátteret, hanem a regény szereplőinek kilétére vonatkozó kulcsot is. Pap Károly fiatal éveiben is már szemben állt a polgári társadalommal, Papné levélsorozata ezt tükrözi, a kietlen családi és középiskolai élet rajzában itt-ott persze erősebb színeket használ, ami esetleg a belső családi élet járatlanai előtt meglepő; lehet, hogy akik csak a felületet látták, meg is rendülnek olvastán, de mindenkit kibékít a levélsorozat művészi kidolgozása, leleményes megszólaltatása különböző jellemelemeknek.

A kötet további része mintegy életrajz. A szemszöveget az 50. lapon egy önvallomás jelzi: „Soha még asszony nem hitt annyira férje munkájában.” Így bontakozik ki előttünk egy olyan költői pálya, amely folytatása a szeretetlen szülői házban töltött gyermekkorának, de amelyen egy igazi költőfeleség öröklik, amennyire lehet, távol tartva az örökösen ólálkodó nyomorúságot.

Pap Károlyné íróként indult. Kezdeti sikerei ellenére azonban abbahagyta az írást és *író* helyett *író* lett. Kettőjük közül ő volt a kenyérkereső és ezt az áldozatot teljes lélekkel vállalta. A kötet zöme erről a házasságról szól. Így természetesen nemcsak Pap Károly a hőse egy hosszabb darabnak, hanem maga az író is. Néha valóban erőre kap benne az író, és egy más nyilván költött történet, de a lényeg megmarad: az igazi írófeleség képe, szerény vonásokkal megalkotva és mégis ragyogóan, ámbár az íróférfi jellemzésére telt a legtöbb szín.

A többi kisebb, mindig tragikus színezetű novellák sorában a két utolsó rövid darab igen figyelemre méltó: a kötet címét adó *Bűnbánat* mintegy zenei fuga. Minekutána Pap Károly nem tért vissza 1945-ben a haláltáborból, az özvegy teljesen az ő emlékének él. A novella az özvegy keserű életét vázolja, minden szakasz után zárójelben önvádként a férj utolsó heteinek kinszenvedései jelennek meg, jóllehet ellenük senki sem tudott valamit is tenni. A kötet utolsó darabja irodalomtörténeti szempontból is értékes. *Két szerkesztő* a címe és *Osváth Ernő*ről meg *Mikes Lajos*ról ad éles profilú jellemzést.

A kötet olvastán csak sajnálni lehet, hogy ilyen írói képességekkel Papné hosszú évtizedeken át nem

forgatta a tollat.

László Ernő

1962. XVI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Szemző Piroska: Heckenast Gusztáv, a zenei kiadó

Szemző Piroska: Heckenast Gusztáv, a zenei kiadó

Különlenyomat megjelent a Magyar Könyvszemle 1961. 4. számában.

A Heckenast család számos neves embert adott a magyar kultúrának. A soproniakat érdekelni fogja minden egyes kiváló családtag élete és eredményei, mert a város életével is erősen összefonódtak. A 18. század elejétől fogva végigkísérhetni már a Heckenastok szerepét.

A Rákóczi-szabadságharc idején a város jobbágyfálvai számos ígéretet kaptak rossz sorsuk enyhítésére, ha a város erődítési munkálatait elvégzik, a szavak csak szavak maradtak, és ekkor Harkán lázadás támadt, amelynek egyik vezetője éppen az egyik Heckenast volt, kit is ezért nagyon kemény testi fenyítéssel büntettek. Majd az egyik családtag kalaposmesterséget tanult és megváltotta magát a jobbágyságból, Sopronban telepedett le. Utódai között több neves ötvös volt. Az egyik ötvös fia már az intellektuális pályára lépett, Kassán pap lett, ennek a fia a hírneves Heckenast Gusztáv, pesti könyvkiadó. Jelentőségét már számos irodalomtörténeti munka tisztázta, Szemző Piroska pedig a legutóbbi időben, mint zenei kiadót mutatta be. Nemcsak a soproni származás miatt érdeklí Sopront a csinosan kiállított külön kiadás, hanem azért is, mert Liszt Ferenc életének egyik epizódját is részletesen olvashatjuk benne. Liszt ugyanis 1859-ben könyvet írt francia nyelven: azt állította benne, hogy a magyar zene a cigányzenéből ered. A könyv nagy felháborodást keltett Magyarországon, egykori jóbarátok támadták Lisztet a sajtóban. Heckenast a Budapesti Hírlapban közzétette Liszt magyarázkodó levelét, majd 1861-ben a könyvet magyar nyelven is kiadta.

A Liszt-vonatkozáson kívül még számos érdekes új adattal világítja meg a szerző Heckenast Gusztáv érdemeit a magyar zenekiadás terén.

Cs. E.

1962. XVI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / SOPRON BIBLIOGRÁFIÁJA

**SOPRON BIBLIOGRÁFIÁJA
1960.**

Gyűjtői: Csapody István, Csatkai Endre, Pröhle Jenő, Thirring Lajos.

Rövidítések: SSz = Soproni Szemle. KA = Kisalföld. VUH = Volk und Heimat. BglHbl = Burgenländische

Heimatblätter.

1962. XVI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / SOPRON BIBLIOGRÁFIÁJA / 1. Természettudományok.

1. Természettudományok.

Bacsó Nándor: Magyarország éghajlata. Bp. 1960. Akadémia (számos soproni adat).

Bisztray Kálmán: A talaj élete a mikroszkóp alatt. Erdőgazdaság és faipar. 1960. 9. sz. Riport az Akadémia Talajbiológiai laboratóriumának és a soproni Erdőmérnöki Főiskola Termőhelyismerettani tanszékének munkájáról.

Csapody István: Új adventiv növényfaj. Botanikai Közlemények. 1960. 3–4. füzet.

Firbás Oszkár: Kiss Ferenc, a „szegedi erdők atyja”. Természettudományi Közlöny. 1960. 12. sz. (Sopron megyei születésű volt).

Hübl, Erich: Die Wälder des Leithagebirges. Verhandlungen d. Zoo. -bot. Gesellschaft. 1959–60.

Járainé Komlódi, M: Beiträge zur Kenntnis der Vegetation des Moorgebietes Hanság. Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis de R. Eö. nominatae. Sectio Biologica. 1960. Tom. 3.

Károlyi Zoltán: A Fertő tó vízszin-állandósítása, mint a környék gazdasági hasznosításának általános követelménye. Vízügyi Közlemények. 1960. 1. szám.

Kárpáti, Zoltán: Die pflanzengeographische Gliederung Transdanubiens. Acta Botanica. 1960. Tom. VI. Fasc. 1–2.

Kárpáti Zoltán: Die Sorbus-Arten Ungarns und der angrenzenden Gebiete. Faddes Repertorium. Berlin. 1960. Bd. 62. Heft 2/3.

Kárpáti Zoltán: Sopron környékének néhány jellegzetes bevándorolt növénye. SSz. 1960. 3. szám.

Koenig, O: Neue Wege zur Erforschung der Reiherkolonien des Neusiedlersees. BglHbl. 1960. Heft 1.

Mollay Károly: A soproni szelidgesztenyések történetéhez. SSz. 1960. 1. sz.

Országos Meteorológiai Intézet: Magyarország éghajlati atlasza. Bp. 1960. Akadémia.

Pintér István: Adatok a Dunántúl egyes tájainak mollusca-faunájához. Állattani Közlemények. 1960. 3–4. sz. (Sopron, *Pinnye*, Hanság).

Sauerzopf, F: Ein Beitrag zur Kenntnis der Höhle von St. Margarethen im Burgenlande. BglHbl. 1960. 1. Heft.

Sauerzopf, F: Naturschutz in kultureller und wirtschaftlicher Sicht. BglHbl. 1960. 2. Heft.

Tauber A. F.: Die Herkunft des Salzgehaltes im Neusiedlersee und in den Zickklaken des Seewinkels. VUH 1960. Heft 9.

Terpó András: Magyarország vadkörtéi. A Kertészeti és Szőlészeti Főiskola évkönyve. 1960. (Monográfia).

Traxler, Gottfried: Die Flora des Leithagebirges und am Neusiedlersee. BglHbl. 1960. Heft 2.

Névtelen: Mi újság Sopronban? Erdőgazdaság és faipar. 1960. 8. szám. Riport.

Névtelen: Soproni jegyzetek. Erdőgazdaság és faipar. 1960. 9. sz.

1962. XVI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / SOPRON BIBLIOGRÁFIÁJA / II. Társadalmi tudományok.

II. Társadalmi tudományok.

Ambrus Béla–*Kupa* Mihály: Sopron megye papírszükségpénzei. SSz. 1960. 1. sz.

Barb Alphons: Ein archäologischer Aufsitzer aus Alt-Eisenstadt. BglHbl. 1960. Heft 2 (Bella Lajosról szól).

Bognár Dezső: A soproni Tanács 10 éves. SSz. 1960. 1–4. sz.

Boronkay Pál: Sopron újjáépítése. SSz. 1960. 1. sz.

Bors András: A poéta forradalmi útja. Lobogó. 26. sz. (Bors Lászlóról szól).

Bors: Emlékezés Entzbruder Dezsőre. Köznevelés. 1960. 12. sz.

(Folytatjuk)

1962. XVI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / HIRDETÉS

HIRDETÉS

Tekintse meg

Hazánk egyetlen bányászati múzeumát

a KÖZPONTI BÁNYÁSZATI MÚZEUMOT!

**Templom utca 2. szám
KIÁLLÍTÓTERMEIBEN**

Képekben, tárgyi emlékekben, mozgó modellekben
tanulmányozhatja a magyar bányászat fejlődéstörténetét az ősidőktől napjainkig

NYITVA:

Hétfő és szombat kivételével

naponta délelőtt 10-től délután 1 óráig

Magyar Selyemipari Vállalat
SOPRONI SELYEMSZÖVŐGYÁRA

Sopron, Kőszegi út

IGÉNYES BEL- ÉS KÜLFÖLDI VÁSÁRLÓK SZÁLLÍTÓJA

SOPRONI GÉPIPARI ÉS FINOMMECHANIKAI VÁLLALAT

Sopron, Mátyás király utca 5 szám
Telefon: 10-37

Mindennemű lakatosmunka vállalása
Faipari és egyéb megmunkáló gépek gyártása

AUTÓ-, MOTOR-, MÉRLEG- ÉS IRODAGÉP javítása
HŰTŐGÉPEK garanciális javítása
OLLÓK, KÉSEK köszörülése, ÓRÁK javítása jótállással

Városunk lakosságának ruházati igényét kielégítik

A GYŐR-SOPRONMEGYEI RUHÁZATI
Kiskereskedelmi Vállalat
SOPRONI SZAKBOLTJAI

KÖZKEDVELT
A SOPRONI SÖRGYÁR
készítménye

A kiváló
VILÁGOS SÖR
BARNA SÖR
KINIZSI SÖR

A SOPRONI
Élelmiszerkiskereskedelmi Vállalat

fűszer, csemege, édesség, dohány, tej és hús boltjai

a város minden pontján egész nap a vásárlóközönség szolgálatára állnak

Sopron és vidéke körzeti Földművesszövetkezet

MEZŐGAZDASÁGI SZAKBOLTJA:

ÖTVÖS UTCA 3

A korszerű mezőgazdasági termeléssel kapcsolatos szerárúk, kisgépek, védőszerek műtrágya stb. A szőlőgazdaság kellékei, hordók, prések, szőlőzúzók, permetezőgépek, burgonyazúzók stb.

Soproni Építőipari és Épületkarbantartó Ktsz

KÖZPONTI TELEP ÉS IRODA:

Kossuth Lajos utca 5 – Telefon: 10-58 és 10-59

ÜVEGES RÉSZLEG:

Lenin körút 22 – Telefon: 17-29

VÁLLAL:

kőműves, ács, tetőfedő, épületasztalos, szobafestő, mázoló, címfestő, dukkozó, üvegező, üvegcsiszoló, kályhás, parkettás munkákat

Soproni Asztalos- és Faipari Ksz

SOPRON

Vitnyédi u. 13

Telefon: 12-73

Asztalos, festő, mázoló, játék, kárpitos, javító, iparművész részlegeivel
a lakosság szükségleteinek kielégítésére a legmesszebbmenőkig rendelkezésre áll

Készít:

hálószobát, kombináltszekrényt, rekamiét, sezlont, konyhabútort
és mindennemű egyéb lakberendezési tárgyat, egyéni megrendelésre, elsőrendű minőségben és ízléses kivitelben

Vállal:

címtáblafestést, bútormázolást és mindennemű javítást
Játék és iparművészeti készítményei minden alkalomra nagy választékban kaphatók
a Soproni Kiskereskedelmi Vállalat üzleteiben

SOPRONI HÚSIPARI VÁLLALAT

SOPRON

Telefonszámok: 20-88, 20-89 és az üzlet: 26-75

A Soproni Húsipari Vállalat dolgozói
jóminőségű hentesáru készítésével járulnak hozzá az élelmiszeripar fejlődéséhez

Hátulsó utca 2–4. szám alatt
a húsipari húsüzletében naponta friss hentesáru kapható bőséges választékban

Soproni PAMUTIPAR

Sopron, Selmecsi utca 15–17 szám

Telefonszám: 20-90

PAMUTSZÖVŐGYÁR

ELZETT VASÁRUGYÁR ZÁRGYÁR

SOPRON Csengeri utca 30–32

GYÁRTMÁNYAI:

ZÁRAK, AJTÓ- ÉS ABLAKPÁNTOK, ÉPÜLETVASALÁSOK

Soproni Fésűsfonalgyár

Gyártelep:

SOPRON, ÁGFALVI ÚT 4. SZÁM. TÁVBESZÉLŐ: 10-50

Budapesti iroda:

BUDAPEST, V., SZENT ISTVÁN TÉR 16. SZ. – TÁVBESZÉLŐ: 328-722

Autóalkatrészgyár V.

**„RÁBA” GYÁREGYSÉGE
SOPRON, BATSÁNYI U. 15.**

Gyártmányai:

Személy- és tehergépkocsi alkatrészek

„Rába” motor, futómű, kapcsolóművek
Csepel 130–300 futómű és csörlóművek

FÉMLEMEZIPARI MŰVEK

SOPRONI TŰ- ÉS KÉSÁRU GYÁREGYSÉGE
Sopron, Csepel utca 3

SOPRONI TŰGYÁR

Termékei: Különféle tűárak. – Kárpitos díszszegek
Cipőkarikák. – Fűzőszemek
Bőrszegecsek

LÖVŐI KÉSGYÁR

Termékei: Háztartási kések. – Zsebkések
Ipari kések. – Mezőgazdasági gépkések
Különféle kéziszerszámok

SOPRONI RUHAGYÁR

Sopron, Rákóczi utca 6

12 éves működése alatt gyártmányaival: női-, lányka- és baby-ruháival a bel- és külföldi igényeket egyaránt kielégíti

Saját laboratórium

Saját tervezés

TARTSA PÉNZÉT TAKARÉKPÉNZTÁRBAN!

**A TAKARÉKBETÉT KAMATOZIK,
BÁRMIKOR, MINDEN ELŐZETES FELMONDÁS NÉLKÜL FELVEHETŐ!**

**BŐVEBB FELVILÁGOSÍTÁST AD AZ
ORSZÁGOS TAKARÉKPÉNZTÁR FIÓKJA,**

SOPRON, Lenin körút 98, valamint bármelyik postahivatal

KEVÉS PÉNZÉRT SOKAT NYERHET!

LOTTÓZON – TOTÓZZON

a soproni TOTÓ-LOTTÓ irodában
SOPRON, Hátsókapu 8

**LEGSZEBB AJÁNDÉK
A KÖNYV**

**AJÁNDÉKOZZON MINDEN ALKALOMRA KÖNYVET
A SOPRONI ANTIKVÁRIUMBÓL!**

KÖNYVEKET, KÖNYVTÁRAKAT VESZÜNK!

**ANTIKVÁRIUM
LENIN KÖRÚT 13 – TELEFON: 13-50**

**SOPRONI
Járműgyártó
SZÖVETKEZET**

Központi iroda: RÁKÓCZI U. 27. – Telefon: 17-26

Szíjgyártó üzem

LENIN KÖRÚT 90 – Telefon: 21-18
Lószerszámok, kézitáskák, bőröndök, bőrárak készítése, javítása

Motorjavító üzem

BOTOND UTCA 10 – Telefon: 23-25
Megbízható, gyors, biztos szerviz

Bognár-, kovácsüzem

RÁKÓCZI UTCA 27
Kézikocsi, szekér, fejsze, ekekészítés, javítás, lópatkolás, autókarosszéria készítés

TISZTASÁG:

FÉL EGÉSZSÉG

Saját egészsége érdekében látogassa a többi káddal bővített, hőlégfürdővel, központi fűtéssel korszerűsített

Városi fürdőt

FÜRDŐVÁLLALAT

SOPRONI FODRÁSZ SZÖVETKEZET

KORSZERŰSÍTETT, HIGÉNIKUS TERMEIBEN GONDOS ÉS FIGYELMES KISZOLGÁLÁS

A Soproni Állami Gazdaság

KÉKFRANKOS LEÁNYKA MUSKOTÁLY

PALACKOZOTT MÁRKÁS BORAI

A KORSZERŰ SOPRONI SZŐLŐTERMELÉS EREDMÉNYEI

Soproni Háziipari Szövetkezet

Mértékutáni kötöttáru üzlete

Torna utca 1. – Telefon: 14-53

Női- és férfi pulóverek – Kuligánok kötése gyapjú és pamut fonalakból

Szolgáltató részlege

Lenin krt. 94. – Telefon: 21-79

Szemfelszedés – Himzés – Előnyomás

Nylonharisnya átkötés

Minőségi munkával!

TAKARÉKOSKODJUNK A GÁZZAL

akkor kisebb lesz a gázszámla és jobb lesz a gáznyomás

Felvilágosításért és panasszal forduljunk

A GÁZMŰHÖZ

Táncsics Mihály utca 12. Telefon: 25-10

A Soproni Szálloda és Vendéglátó Vállalat

Figyelmes kiszolgálással és jó ellátással szeretettel várja kedves vendégeit

ÜZEMEI

PANNÓNIA ÉTTEREM, FEHÉRTEREM:

a város reprezentatív vendéglátó üzeme

TURISTA SZÁLLÓ ÉS ÉTTEREM:

a Lővérek gyönyörű fenyőerdői között fekvő erdei szállójával és éttermével közkedvelt üdülő- és kirándulóhely

BISZTRÓ:

a város központjában hideg ételek választékával, reggelizési lehetőséggel, cukrászati készítményekkel és presszó-feketével

ALPESI VENDÉGLŐ:

a Lővérek nyári vendéglátó üzeme

DEÁK ÉTTEREM:

a város legszebb helyén, tágas kerthelyiséggel, első rendű tánczenével

GAMBRINUS ÉTTEREM:

a patinás belvárosban, elsőrendű konyhával

VÁRKAPU ESZPRESSZÓ:

I. osztályú táncos szórakozóhely a város főutcáján

FÓRUM-, GYÖNGYVIRÁG-, CIKLÁMEN-, PÖTTYÖS

cukrászda, elsőrangú cukrászsüteményeivel, fagyaltkülönlegességeivel és minőségi eszpresszókávéval

Büfék és italboltok a város legkülönbözőbb helyein és strandokon

Látogassa meg üzemeinket!

Győr-Sopron megye

Idegenforgalmi Hivatala

Sopron, Ógabona tér 8. Telefon: 20-40

Kirendeltségek:

GYŐR, Városi Tanácsház. Telefon: 25-90

MOSONMAGYARÓVÁR, Lenin út 60. Telefon: 66-30

Kirándulások

előkészítése, program összeállítása, szervezése

Szállás biztosítás:
szállodában turistaszálláson – magánhelyen
Ellátás és csoportos étkeztetés biztosítása
Különvonatok és autóbusz különjáratok indítása
Városismertetési séták rendezése szakképzett vezetőkkel
Városkörnyéki és megyei autóbuszkirándulások szervezése

Utazási- és menetjegyirodák (IBUSZ)
Győri turistaszállás, Szeszgyári út 8
Soproni turistaszállás, Ferenczi utca 4
Soproni belvárosi turistaszállás, Új utca 8
Soproni túristatábor és camping

Szállásigények idejében bejelentendők az
IDEGENFORGALMI HIVATALHOZ

Soproni Posztó- és Szőnyeggyár

Sopron, Baross út 24. szám.

GYAPJÚSZÖVETEK
TAKARÓK
MŰSZAKI SZÖVETEK
BÚTORSZÖVETEK
SZŐNYEGEK

É. M.

Soproni Épületasztalosipari Vállalat

hazánk legkorszerűbb épületasztalosipari nagyüzeme

Gyárt:

Mindenfajta ajtót, ablakot és egyéb felszereléseket

Gyártelep:

SOPRON, TERV UTCA 2

Telefon: 17·55, 10-70

Soproni Vas- és Szerelő Kisipari Szövetkezet

vállal:

RÁDIÓ JAVÍTÁST,
GYERMEKKOCSI JAVÍTÁST,
BÁDOGOS, VÍZSZERELÉSI,

LAKATOS, ESZTERGÁLYOS, GÉPLAKATOS
VILLANYSZERELŐ, MOTORTEKERCSSELŐ
munkákat

Sopron, Ógabona tér 16

VÁSÁROLJA FINOMÁRU KÉSZÍTMÉNYEINKET!

fonott kalács, briós, sajtrúd, túróstáska, diós- és mákoskifli stb.

Soproni Sütőipari Vállalat

Az üdülőnegyed bejáratánál várja az

Ady Endre Kultúrház

SOPRON, ADY U. 10 – Telefon: 17-34

Tanfolyamok:

szabás-varrás, nyelvoktatás

Tudományos ismeretterjesztő előadások a havi műsorplakát szerint

Minden kedden és szerdán mozielőadás, minden vasárnap filmmatiné

Minden vasárnap táncest

Büfé és eszpresszó a *Soproni Vendéglátóipari Vállalat* kezelésében

Segítsd

Sopron városképének külső szépségét, az utcák tisztaságát!

Támogasd

a Köztisztasági Vállalat fontos munkáját

Ne szemetelj az utcán!

Liszt Ferenc Művelődési Ház

Sopron, Liszt Ferenc utca 1.

Telefon: 27-55

a soproni kultúrélet központja!

Ismeretterjesztő előadások,

hangversenyek, szakkörök,

tanfolyamok, klubok!

Orosz-, angol- és német nyelvtanfolyam

Szabás-varrás tanfolyam

Balettiskola – Színhátszó csoport – Bábcsoport – Kézimunka- és rajzszerzők – Bélyeg- és „Ki mit gyűjt” klubok

Liszt Ferenc klub – Ifjúsági társalgó

**A SOPRONI SZEMLE
különkiadványai**

A soproni képzőművészet és zenei művelődés története 1848–1948

**A SOPRONI SZÍNÉSZET TÖRTÉNETE
1841–1950**

**IRTA
CSATKAI ENDRE**

Megrendelhetők a kiadóhivatalnál: Sopron, Városi Tanács

A SOPRONI SZEMLE

Soproner (Oedenburger) Rundschau.
Herausgegeben von der Stadt Sopron. Redigiert von André Csatkai.
Lokalhistorische Quartalschrift.

1962. XVI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / HIRDETÉS / Aus dem Inhalt

Aus dem Inhalt

Winkler, Oskar: Neue Wohnhäuser in Sopron

Mollay, Karl: Mittelalterliche Kalender (II.)

Bóna, Stefan: Der Goldschatz von Drassburg (II.)

Hammerl, Ludwig: Georg Ferdinand Pamer der Bahnbrecher der erneuerten deutschen Literatur in Ungarn

Házi, Eugen: Die Festung Katzenstein

1962. XVI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / MUNKATÁRSAINKHOZI!

MUNKATÁRSAINKHOZ!

Kérjük munkatársainkat, hogy a szerkesztőség és a nyomda munkájának megkönnyítésére a következőket vegyék figyelembe:

1. Kéziratukat szabványos ívpapír (21×29 cm) egyik oldalára, írógéppel, kb. három ujjnyi margóval írják. A kéziratok terjedelme ne haladja meg a 20 gépelt oldalt!

2. A dőlt szedést a megfelelő szavak egyszerű aláhúzásával, a ritkított szedést szaggatott aláhúzással jelezzék. (A ritkítást csak szavaknál eszközöljük.)

3. A lapalji jegyzeteket külön lapra írják. A szükséges könyvészeti adatokat pontosan adják meg: könyveknél a megjelenés helyét és idejét is, folyóiratoknál évfolyamot római számmal, a lapokat arab számmal írják. A kettő közé vesszőt tegyenek. Használják a bibliográfiánkban bevezetett rövidítéseket (pl. SSz = Soproni Szemle). További rövidítéseket a szükséghez képest alkalmazunk.

4. Ha a lapalji jegyzet rövid (pl. SSz VII, 39), akkor a szövegbe dolgozzuk bele és tegyük zárójelbe.

5. A kiadó csak teljesen nyomásra kész kéziratokat fogad el, és a korrekturában eszközölt pótlások esetén a nyomda külön költségeit a szerző tiszteletdíjából levonja. (A korhű helyesírást is pontosan jelöljük a kéziratokban.)

1962. XVI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / OLVASÓINKHOZ!

OLVASÓINKHOZ!

A Soproni Szemle Sopron városának és környékének helytörténeti folyóirata, a Soproni Városi Tanács kiadásában negyedévenként, összesen évi 24 ív terjedelemben jelenik meg.

Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető a Posta Központi Hírlap Irodánál (Budapest V., József nádor tér 1.) és minden postahivatalnál. Előfizetési díj évi 48 Ft, melyet félévenként szed be a posta a levélkézbesítők útján.

Előfizetési csekkszámlaszám:

egyéni 61.280, közületi 61.066

fióknál vezetett egyszámlára).

(vagy átutalás az MNB 8. sz. fióknál vezetett egyszámlára).

Régebbi évfolyamok és példányok (1955-től) a kiadónál rendelhetők.

Levélcím: Soproni Szemle Szerkesztőség, Sopron, Városi Tanács

Kérjük, hogy munkánkat új előfizetők szerzésével is támogassák.

Végjegyzet

1 (Megjegyzés - Popup)

Winkler Oszkár: A korszerű építészet kérdései Sopron Belvárosában. Magyar Építőművészet. 1944. 11. szám.

2 (Megjegyzés - Popup)

Az Építésügyi Minisztérium 1959-ben a Magyar Építőművészek Szövetsége mesteriskolájának résztvevői számára zártkörű tervpályázatot írt ki a soproni „Bástya tér” és Orsolya tér beépítési terveinek elkészítésére.

3 (Megjegyzés - Popup)

Winkler Oszkár: A Belváros szanálásának egyik fontos kérdéséről. Műemlékvédelem, 1958. 3. szám.

4 (Megjegyzés - Popup)

A soproni Belváros szanálásának tervdokumentációja, 1957. Tervezte az É. M. Városépítési Tervező Vállalat (Riedelmayer Gyula), ill. altervezőként az Ém M. Győri Tervező Vállalat Soproni Irodája (Winkler Oszkár, munkatárs Sosztarics András); a tervet Sopron Város Tanácsa Végrehajtóbizottsága 112/1960. vb. számú határozatával 1960. június 16-án hagyta jóvá.

5 (Megjegyzés - Popup)

Tompos Ernő: Eltűnt műemlékekről és a megmaradtak védelméről. SSz. 1958. 4. szám.

6 (Megjegyzés - Popup)

Tervpályázat a soproni Templom utca 24. számú telek beépítésére, 1959. A bíráló bizottság Cserhalmy József tervét minősítette legjobbnak.

7 (Megjegyzés - Popup)

A szobor Deák László szobrászművész alkotása.

8 (Megjegyzés - Popup)

Perehazy Károly: Új épületek a budai Várban, Műemlékvédelem, 1961. 2. szám.

9 (Megjegyzés - Popup)

Ez felel meg az ótestamentomi, azaz a zsidó hétnek, amelynek a *szerda* 'közép' (német *Mittwoch*) valóban a közepe. Az egyház csak 325-ben tette át a hetenként ismétlődő ünnepet szombatról vasárnapra. Ez *hétfőtől* ('a hét kezdete') vasárnapig számított hét kialakulását eredményezte. A kétféle számolást jól érzékelteti a középkori soproni német *pfiztag* és a magyar *péntek* szó. Mindkettő végső fokon bizánci eredetű és 'ötödik nap'-ot jelent. A bajor *pfizntag* azonban az ótestamentomi hét ötödik naja (azaz csütörtök), a szlávok útján közvetített *péntek* a hétfőtől számított hété.

10 (Megjegyzés - Popup)

Naptárunkban – nyilván a másoló hibájából – szeptember 24-nél áll. Csillagászati jelenségek időpontjának naptári helye tekintetében tapasztalható ingadozás a középkorban általános jelenség.

11 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens. Berlin und Leipzig, 1927–1942. Nachtrag: Sternbilder I. – Gondoljunk csak arra, milyen hatással lehetett egy-egy napfogyatkozás a középkori emberre, ha még a mi napjainkban, ez év február 5-én is egyeseknél „világvége”-ijedelmet okozott, hogy a Föld, a Merkúr, a Nap, a Venus, a Mars, a Jupiter és a Saturnus égi pályájukon teljes napfogyatkozással járó, ritka helyzetbe kerültek. Időszámításunk második évezredében ilyen helyzet az idein kívül csak tíz esetben adódott: teljes napfogyatkozással egyszer sem részleges napfogyatkozással kétszer (1186., 1624.), gyűrűs napfogyatkozással kétszer (1824., 1524.), hatszor (1007., 1285., 1483., 1662., 1821. ápr. és máj.) napfogyatkozás nélkül. Napfogyatkozás nélkül adódik majd ilyen helyzet 2000-ben, 2040-ben és 2100-ban.

12 (Megjegyzés - Popup)

Az egyenletesen 60–60 perces órák (*kleine ur, kleine zeit*) bevezetésére csak a XV. században, a súlyokkal és rugókkal hajtott óraszerkezetek elterjedésével tértek át, Sopronban is.

13 (Megjegyzés - Popup)

Beda (673–735) angol bencés tudós.

14 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Szentpétery Imre: Chronologia. Bp., 1923, 12. – Az idézett soproni példából nem derül ki, melyik indictio szerint számolt 1485-ben Seinreich Ruprecht pap, mivel a végrendelet nem szeptember–decemberben, hanem április 30-án kelt.

15 (Megjegyzés - Popup)

Ezek: *Gellért* püspök (febr. 24.), *György* vértanú (ápr. 24.; a külföldi 23-a helyett, mert 23-án a magyarországi naptárakban általában Adalbert prágai püspöknek, az esztergomi székesegyház patrónusának volt az ünnepe), *Margit* szűz (jul. 13.; a külföldi 20-a helyett). *Elek* hitvalló (júl. 17.), *Nagyboldogasszony* (aug. 15.), *István* király (aug. 20.), *Imre* herceg (szept. 2.), *Vencel* herceg (szept. 28.), *Demeter* vértanú (okt. 26.; a nyugati okt. 8-a helyett). *Imre* herceg (nov. 5.) és *Erzsébet* (nov. 19.) napja.

16 (Megjegyzés - Popup)

A naptári bejegyzés helynévének olvasata és magyarázata mindezideig megoldatlan volt. Az eddigi olvasatok: *zolnpurch* (Knauz: Kortan 206); *zolupnich* (Bartonek 83); *Holnpruch* vagy *Solnpruch*, *Zolnpruch* (Radó). Pedig az eredetiben félreérthetetlenül ez áll: „Ladislai Regis Vngarie in *czolnpurch*” (vö. a hasonmást!). A helynevet csak Radó próbálta értelmezni egy Sopron környékén feltételezett, azóta állítólag elpusztult birtokkal („Schollenbruch”). Iley feltételezésre azonban sem alapunk, sem szükségünk nincsen. A *czolnpurch* olvasat ugyanis egy *Zolnuprug* helynevet takar, ez pedig Súlyom várának régi német neve. Ez a név a személynévi eredetű magyar helynévből származik, amelynek a XIII. századi okleveleinkben ilyen változatai fordulnak elő: 1238 „in *Zolun*”; 1243 „in *Zoln*” stb. (Szentpétery Imre: Az Árpádházi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. Bp., 1923-tól, I, 643, 751. sz.). A német *Zolnpurg* (*czolnpurch*) a latin (ómagyar) *castrum Zoln* átvétele, fordítása (Zólyom német *Zool*, *Sol* 'Sohl' neve csak

a XV. században tűnik fel). Naptárunk bejegyzése bizonyára László király halálával kapcsolatos, eddig ismeretlen hagyományt őrzött meg. Eddig csak azt tudtuk, hogy a király 1095 *nyarán* elindult a Nyitra és a Vág völgyei *felé* a morva- és csehországi hadjárat tervével: az úton, ismeretlen helyen, szélütés érte, amibe 1095. július 29-én belehalt (vö. Karácsonyi János: Szent László király élete. Bp., 1926, 85). Lehet, hogy Zólyom vára volt az a hely, ahol a királyt a szélütés érte.

17 (Megjegyzés - Popup)

Ugyanígy a Münchener Kódex 1466-ban befejezett naptára, a legrégebb magyar nyelvű naptár is (vö. a 7. jegyzetet).

18 (Megjegyzés - Popup)

Ilyenek: febr. 7-nél *Anguli* (Auguli helyett); febr. 15: *Ionite* (Iouite); febr. 18: *Symonis* (Symeonis); márc. 1: *Sutberti* (Suitberti); márc. 22: *Palili* (Pauli); ápr. 18. *Elutheri* (Eleutherii); jún. 25: *Gallacani* (Galicani); aug. 27: *Rafii* (Rufi); szept. 23. és nov. 17: *Thede* (Thecle); okt. 13. *Columbani* (Columbani); nov. 3: *Firmini* (Pirmini helyett) stb. Vö. még az 55. jegyzetet.

19 (Megjegyzés - Popup)

Így például naptárunk másolója egy-egy nappal előbbre hozta Marcellus (szept. 4.) és Quintinus (szept. 5.), egy-egy nappal hátrább Félix (nov. 5.) és Lénárd (nov. 6.), továbbá Dávid király (dec. 29.) napját. Saturninus, Chrysantius, Maurus és Daria közös napját (nov. 29.) viszont kettévágta és az utolsó két nevet november 28-hoz másolta.

20 (Megjegyzés - Popup)

Június 25-nél Gallicanus neve után egy névnek való helyet a másoló üresen hagyott. Ugyanígy történt egy másik, XIV. századi magyarországi miscellány naptáránál, ahol azonban egy másik kéz pótlólag bejegyezte *Eligius* nevét (Radó: Libri 74). Eligius ünnepét német, francia és olasz földön általánosan feltüntetik a naptárak, Magyarországon a XIV. században még nem ismerik.

21 (Megjegyzés - Popup)

55 Február 9-hez (Ansbertus után): *Apollónia*; aug. 7-hez (Donatus után) *Afra* (az eredetiben: *affare*); dec. 14-hez (Drusus és Schortinus után) *Nicasius* ünnepét toldják be. A betoldások minden esetben Magyarországon már meghonosodott, az eredetileg másolt ünnepnél gyakoribb ünnepet tartalmaznak. Dec. 16-hoz, még inkább 17-hez egy másik kéz ezt jegyezte be: *Damasci episcopi*. Ez *Damasus* napja nem lehet, bár Knauz (Kortan 162) szerint ezt többször *Damascus*-nak írják, sőt Grotefend (II/2, 84) szerint a spanyolországi Santiago de Compostela naptárában e napon van *Damasus*. Naptárunkban ugyanis *Damasus* napja a helyén (dec. 11.) megtalálható. Itt csak *Dalmatius* páviai püspök ünnepéről (dec. 5.) lehet szó, amely a másoló szórakozottságából (vö. a 41. jegyzetet!) került december 16-hoz, ill. 17-hez. A *Damasci* itt tehát betűhiba *Dalmatii* helyett.

22 (Megjegyzés - Popup)

Megmagyarázatlan január 11-nél *Felicis et Felicii* napja (utóbbit Radó *Feliciani*-ra javítja). Itt említjük meg, hogy Radó (Libri) márc. 1-nél korábbi helyes olvasatát (*Sutbertus*) a helytelen *Gutbertus*-ra

változtatta.

23 (Megjegyzés - Popup)

Simplicius (febr. 11.), *Gregorius* (máj. 9.), *Isidorus* (máj. 15.), *Rufinus* (jún. 14.), *Cyprianus* és *Félix* (okt. 12.), *Cyprianus* (dec. 9.), *Gregorius* (dec. 22.) napját.

24 (Megjegyzés - Popup)

Rupert salzburgi püspök (márc. 27.), *Erasmus* (jún. 3.), *Thecla* (nov. 17.) napját.

25 (Megjegyzés - Popup)

(Priscus, Malchus és) *Alexander* (márc. 28.), *Félix* (márc. 31.), *Hermogenes* (ápr. 19.), *Cyriacus* (máj. 11.), *Simeon* (júl. 27.) napját.

26 (Megjegyzés - Popup)

Dionysius és *Aemilianus* (febr. 8.), *Theodorus* (márc. 19.), *Eulalia* (márc. 30.), *Cantius*, *Cantianus* és *Cantianilla* (máj. 30.) napja.

27 (Megjegyzés - Popup)

Ezek: *Félix* (márc. 9.), *Julius* (márc. 13.), *Simon* (máj. 2.), *Paulus* (dec. 10.), *Drusus* és *Schortinus* (dec. 14.) napja.

28 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Monumenta historica Civitatis Zabragiae. Zagrabiae, 1889, I, 413–36.

29 (Megjegyzés - Popup)

Február 24-én (*Matthias*, *Gerhardus*); márc. 27-én (*Rupertus*, *Resurrectio domini*); máj. 26-án (*Beda*, *Augustinus*; júl. 25-én (Jacobus Christoforus); aug. 5-én (Dominicus, Oswaldus); szept. 9-én (Cunegundis, Gorgonius); dec. 22-én Gregorius, 30 vértanú).

30 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Mollay: SSz. XIV, 333.

31 (Megjegyzés - Popup)

Azóta elpusztult falu Magyarakeresztúr és Páli között (vö. SSz. XV, 115).

32 (Megjegyzés - Popup)

Pápóci (Ebergőci) Jakab unokái ekkor költöznek be Sopronba: itt 1377-ben mint nemesek („nobiles de civitate suproniensis”) visszaszerzik korábbi birtokaikat, sőt visszakövetelik nagyapjuk egykori, eladott balfi birtokát, amely időközben a városé lett. 1378-ban már csak Jánossal egyezik meg az országbíró előtt a város, lemondva János pénzbüntetéséről; János viszont köteles négy, Balfra vonatkozó oklevelet a városnak átadni, 8 napon át a várost saját költségén, sőt azon túl is készséggel szolgálni (vö. Belitzky János: Sopron

vármegye története. Bp., 1938, 741–5). Pápóci Jánosnak az 1379. évi házösszeírás szerint a Fötéren (ma Beloiannisztér 5.) egésztelkes háza volt, sőt kimutathatóan 1390-ben és 1397-ben városbíróvá választják (*Hans der Pacz; Hanns von Pucz; Johannes dicti de Papoch* SoprOkl. 1/1, 184, 253; I/1, 141). Bizonyosnak vehető, hogy az 1375-ben említett belvárosi telek a főtéri háztelekkel azonos. A Kanizsaiak ezt a telket Zámbo Miklóstól szereztek, aki talán a zsebeházi Zámbo családnak volt a tagja (vö. Csánki Dezső: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. Bp., 1897, III, 667), Belitzky (i. m. 790) a mezőtelki Zámbo Miklóssal, a későbbi (1382–1388) királyi tárnokmesterrel és pozsonyi főispánnal azonosítja. A telek sorsa mindenképpen azt példázza, hogy a XIV. században birtokos nemesek még igyekeztek háztulajdon révén gyökeret verni Sopronban.

33 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Házi Jenő: Sopron középkori egyháztörténete. Sopron, 1939, 230–1.

34 (Megjegyzés - Popup)

Az eredetiben betűhibával: *Idns*.

35 (Megjegyzés - Popup)

Az eredetiben betűhibával: Gallacani. Utána egy névnek (*Eligius?*) való hely üresen hagyva. Két név után az *mr.* rövidítés feloldása: *martirum*.

36 (Megjegyzés - Popup)

Más írással (kurzív), sötétebb pirossal

37 (Megjegyzés - Popup)

A 4^v. lap vége.

38 (Megjegyzés - Popup)

A számadáskönyv: SoprOkl. II/5, 96–118. Az íródeák például 1509-ben „dénárfontot *aber ein joppenfaytt* kapott (II/t, 115).

39 (Megjegyzés - Popup)

Schöttel Mihály bátyja, Ráfáel 1487–1489-ben a bécsi egyetem hallgatója, utóbb soproni pap. Az adatokat kéziratos munkámból vettem.

40 (Megjegyzés - Popup)

Leinbater Mihály kereskedő 1476. évi végrendeletében említi üzleti könyvét (*gedennkpuch*), amelybe adósait feljegyezte (SoprOkl. II/1, 187). Moritz Pál kalmár 1521–1530. évi hitelkönyve pedig fenn is maradt. Ebből a zsidókra vonatkozó részleteket Házi Jenő közölte (ZsidóOkl. V/2, 328–350).

41 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Benzing, Josef: Buchdruckerlexikon des 16. Jahrhunderts. Frankfurt a M., 1951; Zinner, Ernst: Geschichte und Bibliographie der astronomischen Literatur in Deutschland zur Zeit der Renaissance.

Leipzig, 1941.

42 (Megjegyzés - Popup)

A nürnbergi Városi Könyvtár igazgatóságának közlése (1961. szept. 13.).

43 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Allgemeine deutsche Rbiographie. Bd. 37. Leipzig. 1894, 388–9; Aschbach, Joseph: Geschichte der Wiener Universität. Bd. 2. Wien, 1877, 271–7; Poggendorff, J. C.: Biographisch-literarisches Handwörterbuch der exacten Wissenschaften. Bd. 2. Leipzig, 1863, Sp. 1067.

44 (Megjegyzés - Popup)

Tegyünk próbát: 1509 + 1 osztva 19-cel, maradékul az aranyszámot adja. Vö. cikkünk 6. pontját.

45 (Megjegyzés - Popup)

791509 + 9 osztva 28-cal, maradékul 6-ot ad. A napciklus (*der sunnen zickel*) hatodik évének **G** a vasárnapi betűje. Vö. a 40. jegyzetet.

46 (Megjegyzés - Popup)

801509 + 3 osztva 15-tel, maradékul 12-öt ad. Az 1509. év tehát a római indictio-számítás szerint a 101. ciklus 12. esztendeje (*die Romer zal*). Vö. a 7. pontot.

47 (Megjegyzés - Popup)

Slaski-Tabaczynski i. m. 40.

48 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 72.

49 (Megjegyzés - Popup)

Slaski-Tabaczynski i. m. 40.

50 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 67.

51 (Megjegyzés - Popup)

Korzhina G. F. i. m. 85.

52 (Megjegyzés - Popup)

Kiersnowsczy. T. – R. i. m. 88.

53 (Megjegyzés - Popup)

Slaski-Tabaczynski im. m. 18.

54 (Megjegyzés - Popup)

Korzhina G. F. i. m. 22–23.

55 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 84.

56 (Megjegyzés - Popup)

Mint 8. j.

57 (Megjegyzés - Popup)

Mint 85. j.

58 (Megjegyzés - Popup)

Slaski-Tabaczynski i. m. 55.

59 (Megjegyzés - Popup)

Turek, R., České hradistni nálezy i. m. 492–493.

60 (Megjegyzés - Popup)

Slaski-Tabaczynski i. m. 25.

61 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 34.

62 (Megjegyzés - Popup)

Skovmand, R. i. m. 142.

63 (Megjegyzés - Popup)

Mint 87. j..

64 (Megjegyzés - Popup)

100 *Korzhina, G. F. i. m. 25.*

65 (Megjegyzés - Popup)

101 Uo. 103.

66 (Megjegyzés - Popup)

102 *Karger, M. K.* i. m. 220–.

67 (Megjegyzés - Popup)

103 *Nadolski–Abramovic–Pohlewski* i. m. 155.

68 (Megjegyzés - Popup)

104 *Turek, R.* i. m. 513–514.

69 (Megjegyzés - Popup)

105 *Kiersnowscy, T. R.* i. m. 110.

70 (Megjegyzés - Popup)

106 *Turek, R.* i. m. 512., 8. kép 13.

71 (Megjegyzés - Popup)

107 *László Gy.*, Budapest története I. (Bp. 1942) 800., és 43. ábra térképe.

72 (Megjegyzés - Popup)

108 *Hampel J.* (Kövér B.) Arch. Ért. 17. (1897) 233–; IV. kép 1–10 és 11

73 (Megjegyzés - Popup)

109 Uo. VIII. kép.

74 (Megjegyzés - Popup)

110Uo. VI. kép. Ezekkel legutóbb Kádár Zoltán foglalkozott. fényképüket is közölte (Magyarország régészeti leletei, szerk. Tomas E. Bp. 1957) 396.

75 (Megjegyzés - Popup)

111 *Hampel* i. m. I–II. kép.

76 (Megjegyzés - Popup)

112 Uo. VII. kép 3–7.

77 (Megjegyzés - Popup)

113 Ennek ellenére nagyon hasznos lenne a rendkívül fontos leletet a darufalvi kincs mintájára újraértékelni.

78 (Megjegyzés - Popup)

114 *M. Poll K.*, Arch. Ért. 46 (1932–33) 62–84.

79 (Megjegyzés - Popup)

115 *Slaski–Tabaczynski* i. m. X–XI. t.

80 (Megjegyzés - Popup)

116 *Korzhina, G. F.* i. m. XLI. t.

81 (Megjegyzés - Popup)

117 Az alábbiakban vázolt történelmi eseményekhez *Pauler Gy.* Magyarország története az Árpád-házi királyok korában I. (Bp. 1899) *Marczali H.*, Magyarország története az Árpádok korában (szilágyi S., Magyar nemzet Története I–II. Bp. 1895–906 és *Hóman B.* Magyar történet (Hóman–Szekfű: Magyar történet I. Bp. 1935) munkák megfelelő adatait használtam.

82 (Megjegyzés - Popup)

11857 c. A magyarok elődeiről és a honfoglalásról (szerk. Györffy György) Pais Dezső fordításában 137.

83 (Megjegyzés - Popup)

119 *Kniezsa I.*, Magyarország népei a XI. században. Sz. I. Eml. 425. és 7. j.

84 (Megjegyzés - Popup)

120 Uo. 468.

85 (Megjegyzés - Popup)

. 468.

121 *Székely Gy.*, Hadtört. Közl. 1954, 143. *Györffy Gy.*, Tanulmányok a magyar állam eredetéről (Bp. 1959) 60.

86 (Megjegyzés - Popup)

122 *Györffy Gy.*, Besenyők és magyarok (Bp. 1040) 402, 404–406, 490.

87 (Megjegyzés - Popup)

123 Kálti Márk krónikája a magyarok tetteiről, 125 c. (Geréb József fordításában, Bp. 1959) 150.

88 (Megjegyzés - Popup)

12457. c. A magyarok elődeiről i. m. 137.

89 (Megjegyzés - Popup)

125 *Györffy Gy.* i. m. Tanulmányok i. m. 94–.

90 (Megjegyzés - Popup)

126 *Mollay K.*, Sopron és környéke műemlékei (Csatkai–Dercsényi i. m. 41.)

91 (Megjegyzés - Popup)

127 Erre utalna a helység német neve: Drassburg? (E tanulmányt Csatkai Endrének – Darufalva szülöttének – ajánlja tisztelettel a szerző.)

92 (Megjegyzés - Popup)

Bleyer: Gottsched hazánkban. 1909, 8–16. lap.

93 (Megjegyzés - Popup)

Bleyer i. m. 8–16. lap.

94 (Megjegyzés - Popup)

Csatkai: Főispánunk ősei és a soproni patricius családok. S. Hírlap. 1934. IV. 1.

95 (Megjegyzés - Popup)

Deutsch-ungarische Heimatblätter 1933. 103. lap.

96 (Megjegyzés - Popup)

Szinnyey: Magyar írók lexikona.

97 (Megjegyzés - Popup)

Csatkai: Magyar fény a német éjszakában. Új Sopron, 1946. I. 20.

98 (Megjegyzés - Popup)

Krammer József: A kismartoni m. kir. állami lakatos ipartanműhellyel és női kézimunka tanfolyammal kiegészített polgári fiú- és leányiskola története és jelen állapota (1881–1895), Kismarton 1896. 3. lap. (A továbbiakban: Az iskola története.)

99 (Megjegyzés - Popup)

Hyrtl József Felsőkismartonhegyen látta meg a napvilágot 1810-ben, apja a hercegi zenekar oboása volt. Rövidesen a zenekart apasztották és az öreg Hyrtl Bécsbe költözött. Hyrtl József idősebb korában is büszkén vallotta magát magyarnak és nem feledkezett meg Kismartonról, a várossal sem, jóllehet a politikailag attól független községben született. Itt már életében megjelölték emléktáblával a szülőházát.

100 (Megjegyzés - Popup)

Az iskola története 4. o.

101 (Megjegyzés - Popup)

U. o. 4. o.

102 (Megjegyzés - Popup)

Festschrift: 75 Jahre Hauptschule Eisenstadt 1881–1956. Eisenstadt im Juni 1956.

103 (Megjegyzés - Popup)

770 Jahre Hauptschule für Knaben und Mädchen Eisenstadt, Jahresbericht 1950/51.

104 (Megjegyzés - Popup)

Jahresbericht 1950/51, 6. o.

105 (Megjegyzés - Popup)

91960/61. 80. Jahresbericht Hauptschule für Knaben und Mädchen Eisenstadt.

106 (Megjegyzés - Popup)

Jahresbericht 1950/51, 7. o.

107 (Megjegyzés - Popup)

Az iskola története 7. o.

108 (Megjegyzés - Popup)

A kismartoni m. kir. állami polgári fiú- és leányiskola értesítője, 16. sz. XXV. évf. 29. o. V. ö. még egy 50 lapos különkiadványt: Krammer József, A polgári iskola a mezőgazdaság, az ipar és a kereskedelem, valamint a középosztály nőnevelésének szolgálatában. Kismarton, 1885. Ugyanez németül Leitner Ferenc fordításában.

109 (Megjegyzés - Popup)

Az iskola értesítője 16. sz. XXV. évf. 98. o.

110 (Megjegyzés - Popup)

A Scherer Gyulára és Leitner Ferencre vonatkozó adatokat Deák Gyula, „Polgári iskolai író-tanárok élete és munkái” című lexikonszerű kiadványból vettem. (Megjelent Budapesten, 1942-ben. Az országos polgári iskolai tanáregyesület kiadásában.) Leitner Ferencről még Halász H. Imre: Sopron és Sopron megyei fejek. Sopron, 1930. 119. o.

111 (Megjegyzés - Popup)

Sághelyi Lajos, A magyar polgári iskola hatvanéves múltja, Budapest, 1929. 28. o.

112 (Megjegyzés - Popup)

U. o. 76. o.

113 (Megjegyzés - Popup)

Az iskola története, 33. o.

114 (Megjegyzés - Popup)

U. o. 3. o.

115 (Megjegyzés - Popup)

22 Frida Löwy – Wolf leveléből 1. 2. jegyzet.

116 (Megjegyzés - Popup)

Az iskola első huszonöt évének történetéhez 1. Krammer, Jenő, Der erste Direktor der achzigjährigen Hauptschule (Bürgerschule) in Eisenstadt, Burgenländische Heimatblätter, 1961.

117 (Megjegyzés - Popup)

Házi, II. 3. 364–5. l.

118 (Megjegyzés - Popup)

Chmel: Regesta... Friderici IV.–1. Band nr. 238.

119 (Megjegyzés - Popup)

Házi, I. 3. 213–4. l.

120 (Megjegyzés - Popup)

Uo. I. 3. 217. l.

121 (Megjegyzés - Popup)

Uo. I. 3. 233. l.

122 (Megjegyzés - Popup)

Uo. I. 3. 236. l.

123 (Megjegyzés - Popup)

Uo. I. 3. 264. l. és Hazai Okmánytár IV. 344. l.

124 (Megjegyzés - Popup)

Házi, I. 3. 297. l.

125 (Megjegyzés - Popup)

Uo. I. 3. 298–300. l.

126 (Megjegyzés - Popup)

Uo. I. 3. 332–3. 1.

127 (Megjegyzés - Popup)

Nider-Österreichisches Landesarchiv in Wien, Privaturkunden Nr. 2742.

128 (Megjegyzés - Popup)

Uo. Privaturkunden Nr. 2742.

129 (Megjegyzés - Popup)

Házi, I. 3. 381–3. 1.

130 (Megjegyzés - Popup)

N. Ö. Landesarchiv in Wien, Privaturkunden Nr. 2747.

131 (Megjegyzés - Popup)

Uo. Privaturkunden Nr. 2750. Összehasonlítás céljából megemlítem, hogy 1537-ből – tehát 85 évvel későbbi időből – fennmaradt a Sopron város fegyverfogható férfiairól felvett összeírás a fegyverzetükkel együtt. Eszerint volt Sopronban 444 katonai szolgálatra köteles polgár, kik közül csupán 125-nek volt puskája, míg a többi dárdával vagy alabárdal volt felszerelve.

132 (Megjegyzés - Popup)

Uo. Privaturkunden Nr. 2764.

133 (Megjegyzés - Popup)

Házi, I. 3. 357. 1.

134 (Megjegyzés - Popup)

Uo. I. 3. 364. 1.

135 (Megjegyzés - Popup)

Uo. I. 3. 380. 1

136 (Megjegyzés - Popup)

Uo. I. 4. 7. 1.

137 (Megjegyzés - Popup)

Uo. I. 4. 14. 1.

138 (Megjegyzés - Popup)

Chmel: Materialien zur österreichischen Geschichte II. Band 46–7. 1.

139 (Megjegyzés - Popup)

Pozsonyi városi levéltár, Lad. 18. nr. 1648. és Lad. 32. nr. 4424. – Számadáskönyv K/19. 149, 151, 157, 159. l.

140 (Megjegyzés - Popup)

Staatsarchiv in Wien, Urkunden 1455. jún. 25.

141 (Megjegyzés - Popup)

Országos Levéltár, Dl. 14847.

142 (Megjegyzés - Popup)

Uo. Dl. 15001.

143 (Megjegyzés - Popup)

Házi, I. 4. 125–8, 131. l.

144 (Megjegyzés - Popup)

Uo. I. 4. 202–3, 215, 218–9, 222–3. l.

145 (Megjegyzés - Popup)

Uo. I. 5. 59. l.

146 (Megjegyzés - Popup)

Uo. I. 5. 61–6. l.

147 (Megjegyzés - Popup)

Uo. I. 5. 86. l.

148 (Megjegyzés - Popup)

Landesarchiv in Graz, Urkunden Nr. 7010/b.

149 (Megjegyzés - Popup)

Házi, I. 5. 101. l.

150 (Megjegyzés - Popup)

Uo. I. 5. 118–9. l.

151 (Megjegyzés - Popup)

Uo. I. 5. 127. l.

152 (Megjegyzés - Popup)

Iványi Béla: Gróf Teleki család gyömrői levéltára 127. l.

153 (Megjegyzés - Popup)

Országos Levéltár, Dl. 24549.

154 (Megjegyzés - Popup)

Házi, I. 5. 132. l.

155 (Megjegyzés - Popup)

Uo. I. 5. 133. l.

156 (Megjegyzés - Popup)

Uo. I. 5. 134. l.

157 (Megjegyzés - Popup)

Uo. I. 5. 134–5. l.

158 (Megjegyzés - Popup)

Uo. I. 5. 136–7. l.

159 (Megjegyzés - Popup)

Századok, 1902. évf. 560. l.

160 (Megjegyzés - Popup)

Fraknói: Mátyás király levelei i. 2–3. l.

161 (Megjegyzés - Popup)

Házi, I. 5. 140. l.

162 (Megjegyzés - Popup)

Uo. II. 4. 241. Ebből a számadáskönyvből megtudjuk a bor árát is, amennyiben ebben az időben egy pint borért 10 dénárt kellett fizetni, tehát egy font dénárért 24 pint bor volt kapható. Tekintve, hogy egy soproni pint 1,75 literrel egyenlő, ezért 24 pint 42 liternek felel meg.

163 (Megjegyzés - Popup)

Uo. II. 4. 241. l.

164 (Megjegyzés - Popup)

Uo. I. 5. 202–3. l.

165 (Megjegyzés - Popup)

Uo. I. 5. 205. l.

166 (Megjegyzés - Popup)

Fraknói: Mátyás király levelét i. 116–122. 1., Vatikáni magyar okirattár I. 6. 33. l. és Teleki: Hunyadiak kora XI. 102. l.

167 (Megjegyzés - Popup)

Bécsújhelyi városi levéltár, Scrin. Kk. nr. 7/2.

168 (Megjegyzés - Popup)

Táblázat Házi, II. 4. kötet előszavában.

169 (Megjegyzés - Popup)

L. Nováki Gy. cikkét az SSz. ugyanezen évfolyamában.

170 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Áll. Levéltár. Sv. T. 69

171 (Megjegyzés - Popup)

Uo. Sv. T. 158.

172 (Megjegyzés - Popup)

Kocsis T.: Soproni Szemle IV. (1940) 103–105.

173 (Megjegyzés - Popup)

A SOTEX gyár dolgozói közül: Dorozsmai Imre, Jónás Márta, Kera Mária, Kirkovics Antal, Majsza Gizella, Pálffy Ferenc, Pétervári Mária, Turner József, egyéb munkahelyekről Gimesi Szabolcs, dr. Payrich Sándor és Vértes György vettek részt még a munkában. Valamennyiüknek ezúton is köszönöm önzetlen segítségüket.

174 (Megjegyzés - Popup)

Kuzsinszky B.: Budapest Régiségei XI. (19329 64–71.

175 (Megjegyzés - Popup)

Szilágyi J.: Uo. XV. (1950) 313.

176 (Megjegyzés - Popup)

Nagy T.: Uo. XIII. (1943) 378. 19. kép.

177 (Megjegyzés - Popup)

Holl I.: Régészeti Füzetek 11. (1959) 60.

178 (Megjegyzés - Popup)

Papp L.: U o. 13., (1960) 97.

179 (Megjegyzés - Popup)

Hegedűs Z.–Nováki Gy.: Vasi Szemle II. (1961).

180 (Megjegyzés - Popup)

B. Block: Das Kalkbrennen. Leipzig 1924. 13–17.

181 (Megjegyzés - Popup)

W. Moritz: Kalkbrennenöfen. Berlin 1924. 9.

182 (Megjegyzés - Popup)

E. Heusingen v. Waldegg: Die Kalkbrennerei und Cementfabrikation. 5. Auflage. Leipzig 1903. 29.

183 (Megjegyzés - Popup)

F. Bakó.: Acta Ethnographica III. (1953) 339–418.

184 (Megjegyzés - Popup)

E. Kahounová: Sbornik Slovenského Národného Muzea. XLVI–LIV. (1952–1960) 22.

185 (Megjegyzés - Popup)

W. Jeep: Der Bau der Feuerungsanlagen. Leipzig 1876. 44.

186 (Megjegyzés - Popup)

15 E. Heusingen v. Waldegg i. m. 29.

187 (Megjegyzés - Popup)

Payr György és Pary Mihály krónikája 1584–1700. Jegyzetekkel ellátta Heimler K. Sopron 1942. 75.

188 (Megjegyzés - Popup)

A városi tanácsjegyzőkönyvek adatait Csatkai Endre volt szíves közölni, melyért ezúton is köszönetet mondok.

189 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Áll. Levéltár. Sv. T. 69. Erre a térképre Házi Jenő volt szíves felhívni a figyelmemet.

190 (Megjegyzés - Popup)

Uo. Sv. T. 1/10.

191 (Megjegyzés - Popup)

A kbánya 1800 körüli képét I. SSz. XI. (1957) 154.

192 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Áll. Levéltár. Sv. T. 205.

193 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Napló 1907. IX. 5.

194 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Liszt F. Múzeum térképgyűjteménye 188. sz. M. Hasenauer rajza 1830.

195 (Megjegyzés - Popup)

H. P. Schad'n: Hausberge und Fluchtburgen im Burgenland. (Burgenländische Forschungen. Heft 9.) 29.

196 (Megjegyzés - Popup)

Lásd Házi J. tanulmányát a SSz ugyanezen számában.

197 (Megjegyzés - Popup)

SSz 1957. 139/40. lap.

198 (Megjegyzés - Popup)

Burgenländische Heimatblätter 1929. 15. lap. 1950. 122. lap (Csatkai és Probst cikkei).

199 (Megjegyzés - Popup)

U. a. 1948. 12. lap. Probst: Das Kindertheater in Fisenstadt.

200 (Megjegyzés - Popup)

Benedikt: Aus meinem Leben. 1906. 9/10. lap. Benedikt. prof. 1835-ben született.

201 (Megjegyzés - Popup)

sSz 1960. 252. lap.

202 (Megjegyzés - Popup)

Vasárnapi Újság 1871. 201. 298. lap.

203 (Megjegyzés - Popup)

Sopron 1882. IV. 5 és a köv. számok.

204 (Megjegyzés - Popup)

U. a. 1889. XII. 21. szám.

205 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Újság 1895. IX. 1.

206 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Napló 1899. VI. 15. 18. 22. VII. 2.

207 (Megjegyzés - Popup)

Ez a rövid vasútvonal már évek óta nem működik.

208 (Megjegyzés - Popup)

12Ödenburger Zeitung 1879. 125. szám. 1882. 33. szám. 1884. 282. szám. 1885. 284. szám. 1886. 66. szám.

209 (Megjegyzés - Popup)

U. a. 1888. 126. szám. 1889. 169. szám. 1891. 249. szám.

210 (Megjegyzés - Popup)

14Ödenburger Zeitung 1909. I. 29. szám. A mai Burgenlandban tudtommal a magyar impérium alatt 1920 augusztusában játszott utoljára magyar színtársulat, mégpedig Savanyúkúton Gabányi Imre igazgatása alatt: a Mánás Miskát adták elő, a tagok közt volt Budai Imre komikus és Miklóssy Irma énekesnő, mindkettő később Sopronban is szerepelt.

211 (Megjegyzés - Popup)

Magyar színművészeti lexikon. II. 367. lap.

212 (Megjegyzés - Popup)

Sopron 1888. 62. 65. szám. Soproni Újság 1895. VII. 2. szám. 1896. IV. 11. 16. 22. 105. szám. Sopron 1898. III. 25.

213 (Megjegyzés - Popup)

Sopron 1898. V. 28. VI. 2.

214 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Napló 1899. V. 14. VI. 18. VI. 22.

215 (Megjegyzés - Popup)

Balogh István naplója. Kiadta Barna János. 1928. 29. lap.

216 (Megjegyzés - Popup)

Magyar színművészeti Lexikon. I. 304. lap. A színi évad január 17-től február 14-ig tartott és róla a t
ársulat sűgönője Győrött nyolc lapos füzetet nyomtatott ezzel a címmel: „Színi élménya csornai lelkes
fiainak s leányainak emlékül ajánlja a sűgönő. (Hankiss és B. Károlyné: A Magyarországon megjelent
színházi zsebkönyvek bibliográfiája. Bp. 1961. 119. lap.

217 (Megjegyzés - Popup)

Selyemre nyomott színlap. Ilyen alkalmakkor a bérlők kapták.

218 (Megjegyzés - Popup)

Sopron 1889. VII. 31. Soproni Újság 1895. VII. II. VIII. 1. 11. 1896. 21. szám. 105. szám, Soproni Napló
1900. V. 13. 27. VI. 8.

219 (Megjegyzés - Popup)

Balogh i. m. 23. lap.

220 (Megjegyzés - Popup)

24 Magyar színművészeti lexikon. I. 296. lap.

221 (Megjegyzés - Popup)

251897. XII. 22.

222 (Megjegyzés - Popup)

26 Balogh i. m. 23. lap. Csatkai: A soproni színészet története. 1961. 28. lap.

223 (Megjegyzés - Popup)

Vasárnapi Újság. 1861. 32. lap. A cikkíró még azon is fennakad, hogy Jolsván tízen adták a Peleskei
nótáriust.

224 (Megjegyzés - Popup)

Sopron. 1886. 57. szám.

225 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Napló. 1897. I. 26.

226 (Megjegyzés - Popup)

Sopron 1900. V. 27.

227 (Megjegyzés - Popup)

a) Balogh i. m. 22. lap. Vasárnapi Újság 1861. i. cikk.

228 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Napló 899. I. 26.

229 (Megjegyzés - Popup)

Sopron 1900. VI. 28.

230 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Napló 1900. VIII. 12. IX. 16.

231 (Megjegyzés - Popup)

Balogh i. m. 34. lap. Soproni Napló 1899. XII. 7.

232 (Megjegyzés - Popup)

Az adatokat Perneszy Gyula színiigazgató volt szíves számomra összeállítani.

233 (Megjegyzés - Popup)

Az idézett újság első és második oldalán.

234 (Megjegyzés - Popup)

Uo. az első old.: „Ein solches Werk aus der Zeit erhöhter Cultur ist der in Rede stehende römische Opferaltar.”

235 (Megjegyzés - Popup)

Római kereskedő cégek szolgálatában vagyona szert tett szabadosokra v. ö. A Mócsy, Die Bevölkerung von Pannonien bis zu den Markomannenkriegen. Budapest, 1959, 102.

236 (Megjegyzés - Popup)

A Philinus, ill. a „Philaci” névvel kapcsolatban köszönöm Szilágyi J. Gy. szíves felvilágosítását.

237 (Megjegyzés - Popup)

Összefoglalóan: V. Wessetzky, Die ägyptischen Kulte zur Römerzeit in Ungarn. Leiden, 1961.

238 (Megjegyzés - Popup)

A római auctoroknál, pl. Plinius. Nat Hist. VIII. 184.ö

239 (Megjegyzés - Popup)

Egy Isis-tehán kultuszával kapcsolatban v. ö. W. Spiegelberg, Zeitschrift für Agyptische Sprache und Altertumsunde 43 (106) 129.

240 (Megjegyzés - Popup)

Egy görögországi színpompás Isis-körmenet leírása Apuleiunál: Metam. XI. 8.

241 (Megjegyzés - Popup)

Hérodotos, II. 60.

242 (Megjegyzés - Popup)

Egy soproni Silvanus-oltár hátlapjának nehezen kivehető karcolata alapján B. Thomas E. feltételezte egy esetleges scarbantiai Isissentély meglétét, azonban az ábrázolásnak eddigi vizsgálata ezt a feltevést nem támasztotta alá.

243 (Megjegyzés - Popup)

Kis János Emlékezései életéből, II. kiadás 1890., 260, 264. lap.